

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ e-DERGİSİ

SBE SSİ

**THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE INSTITUTE OF
MERSİN UNIVERSITY**

ISSN: 2602-4608

BAHAR/SPRING - 2018

CİLT: 1 NO: 2

Sahibi

Prof. Dr. Süleyman Değirmen
Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına

Editör

Prof. Dr. Süleyman Değirmen

Editör Yardımcıları

Dr. Öğr. Üyesi. Hakan Erkılıç
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nasih Tağ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Süleyman Değirmen
Prof. Senem Duruel Erkılıç
Prof. Dr. Kemal Birdir
Prof. Dr. İsmail İşcen
Prof. Dr. Nilgün Çıblak Çoşkun
Prof. Dr. Ayşe Azman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nasih Tağ
Dr. Öğr. Üyesi Metin Topuz

Sekreteryaya

Arş. Gör. Selver Dikkol
Arş. Gör. Sercan Benli

İngilizce Dil Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Kurtoğlu Zorlu

Türkçe Dil Editörü

Arş. Gör. Mete Bülent Değer

Dergi Tasarımı

Prof. Yusuf Güven

Grafik Uygulama

Öğr. Gör. Ayşegül Tuğuz Sağlam

Yayın

Yerel süreli e-yayın
Haziran 2018
Cilt/Volume: 1 Sayı/Issue: 2

Adres

Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Turizm Fakültesi Binası, Kat:2,
Çiftlikköy Kampüsü, 33343, Yenişehir / Mersin
Tel: 0324 361 00 01 /17611
Faks: 0324 361 02 87
e-posta: sbederji@mersin.edu.tr

Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Suavi Ahipaşaoğlu (Cumhuriyet Ünv.)
Prof. Dr. Açalya Allmer (Dokuz Eylül Ünv.)
Prof. Dr. Maria Rosa Anttognazze (King's College London)
Prof. Dr. Ayşe Azman (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Hanife Dilek Batislam (Çukurova Ünv.)
Prof. Dr. Nazlı Bayram (Yaşar Ünv.)
Prof. Dr. Fatma Cana Bilsel (ODTÜ)
Prof. Dr. Hamdi Brova (Ankara Ünv.)
Prof. Dr. Alev Bulut (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih Cin (Çukurova Ünv.)
Prof. Dr. Serap Çabuk (Çukurova Ünv.)
Prof. Dr. A. Celil Çakıcı (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Cemile Çelik (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. İsmail H. Demirdöven (Hacettepe Ünv.)
Prof. Dr. Ali Deran (Niğde Ömer Halisdemir Ünv.)
Prof. Dr. Murat Durukan (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Fikret Dülger (Çukurova Ünv.)
Prof. Dr. İclal Ergenç (Ankara Ünv.)
Prof. Dr. Ertan Eğribel (İstanbul Ünv.)
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Nezihe Figen Ersoy (Anadolu Ünv.)
Prof. Dr. Murat Ferman (Anadolu Ünv.)
Prof. Dr. Zeliha Göker (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Doğan Gürsoy (Washington State University)
Prof. Dr. Murat Hançer (Univ. Of Central Florida)
Prof. Dr. Lars Johanson (Johannes Gutenberg University)
Prof. Dr. Orhan İçöz (Dokuz Eylül Ünv.)
Prof. Dr. Kurtuluş Karamustafa (Erciyes Ünv.)
Doç. Dr. Veli Kargı (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Nevzat Kaya (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail Kızılırmak (İstanbul Ünv.)
Prof. Dr. O. Avşar Kurgun (Dokuz Eylül Ünv.)
Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt Önal (Çukurova Ünv.)
Prof. Dr. Canan Parla (Anadolu Ünv.)
Prof. Dr. Muna Yüceol Özözen (Çukurova Üni.)
Prof. Dr. Abuzer Pınar (Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam (Hacettepe Üni.)
Prof. Dr. Cemal Sakallı (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Fulya Sarvan (Akdeniz Ünv.)
Prof. Dr. Bahar Taner (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Orhan Tekelioğlu (Sakarya Ünv.)
Prof. Dr. Ashihan Doğan Topçu (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Nadir Engin Uzun (İstanbul Okan Ünv.)
Prof. Dr. Candan Ülkü (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Ali Yakıcı (Gazi Üni.)
Prof. Dr. Azmi Yalçın (Çukurova Ünv.)
Prof. Dr. Mehmet İsmail Yağcı (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Faruk Yücel (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Aysun Yüksel (Anadolu Ünv.)
Doç. Dr. Pınar İbe Akcan (Mersin Ünv.)
Doç. Dr. Gürkan Akdağ (Mersin Ünv.)
Doç. Dr. Yılmaz Akgündüz (Dokuz Eylül Ünv.)
Doç. Dr. Oğuz Alp (Anadolu Ünv.)
Doç. Dr. Bülent Arı (Mustafa Kemal Üni.)
Doç. Dr. Hasan Gül (Samsun 19 Mayıs Ünv.)
Doç. Dr. Mehmet İnce (Mersin Ünv.)
Doç. Dr. İhsan Kamalak (Mersin Ünv.)
Doç. Dr. Yakup Karabacak (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayhan Karakaş (Çukurova Üni.)
Doç. Dr. Refiye Okuşluk Şenesen (Çukurova Üni.)
Doç. Dr. Ufuk Özcan (İstanbul Ünv.)
Doç. Dr. Uysal Yenipınar (Mersin Ünv.)
Dr. Öğr. Üyesi Murat Göç (Pamukkale Ünv.)
Dr. Öğr. Üyesi Ercan Aşkın (Karamanoğlu Mehmet Bey Ünv.)
Dr. Öğr. Üyesi Elif Arıca Akkök (Ankara Ünv.)
Dr. Öğr. Üyesi H. Ertuğ Ergürer (Karamanoğlu Mehmet Bey Ünv.)

Cilt 1/ Sayı 2
Hakemleri

- Prof. Dr. Dilek BATISLAM (Çukurova Ünv.)
Prof. Dr. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Ayşehan ÇAKICI (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Süleyman DEĞİRMEN (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL (Cumhuriyet Ünv.)
Prof. Dr. Aslıhan DOĞAN TOPÇU (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. İsmail TUNCER (Mersin Ünv.)
Doç. Dr. Yılmaz AKGÜNDÜZ (Dokuz Eylül Ünv.)
Doç. Dr. Mehmet EROL (Gaziantep Ünv.)
Doç. Dr. Yakup KARABACAK (Akdeniz Ünv.)
Doç. Dr. Elif Gizem UĞURLU (Anadolu Ünv.)
- Prof. Dr. Açalıya ALLMER (Dokuz Eylül Ünv.)
Dr. Öğr. Üyesi Gaye ÇATALBAŞ (Eskişehir Osmangazi Ünv.)
Dr. Öğr. Üyesi Funda ÇOBAN (Aksaray Ünv.)
Dr. Öğr. Üyesi Ender GÜRGEN (Mersin Ünv.)
Dr. Öğr. Üyesi İstem KÖYMEN KESER (Dokuz Eylül Ünv.)
Dr. Öğr. Üyesi Nesrin MENGİ (Mersin Ünv.)
Dr. Öğr. Üyesi Nalan OVA (Süleyman Demirel Ünv.)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TAYLAN (Mersin Ünv.)
Dr. Öğr. Üyesi Nurcan TEMİZ (Mersin Ünv.)
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz YILDIRIM (Niğde Ömer Halisdemir Ünv.)

İÇİNDEKİLER

Künye	Künye	1
Danışma Kurulu	Danışma Kurulu	2
Hakemler	Hakemler	3
İçindekiler	İçindekiler	4
Sunuş	Sunuş	5

Prof. Dr. Süleyman Değirmen, Editör

Makaleler

Değişime Direnç, Örgütsel Hafıza ve Vazgeçme Arasındaki İlişkiler

Cem KARABAL 06-24

Resmi İlan Desteği ve Yerel Basın İlişkisi

Kandemir ATÇEKEN 25-32

Mersin’de Vergi Mükelleflerinin Vergi Algısı, Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı Düzeyinin Ölçülmesi

Zehra ÖZGÜN - Cihan YÜKSEL 33-48

İstatistik Mezunlarının İstihdamında Aranan Niteliklerin Belirlenmesi

Engin YILDIZTEPE 49-60

İşçilerde Finansal Okuryazarlık: Finansal Bilgi, Tutum ve Davranış Eksenli Bir Araştırma

Bünyamin ER - Mücahir ÇETİNTAŞ 61-71

Dolar-Euro Paritesinin Reel Efektif Döviz Kuru Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Bir Analiz

Most Gulnazar BANU - N. Oğuzhan ALTAY 72-77

1975-2016 Dönemi İçin Türkiye’deki Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Analizi

Uğur UYGUN - Hamdi Furkan GÜNAY 78-87

Sunuş

Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinin, (SBEE-D), Cilt 1. Sayı 1'i sizlere sunduktan sonra bugüne kadar geçen süre içinde dergi bünyesindeki makaleler 2.243 kere "toplam gösterim sayısı" ve 3.716 kere "toplam indirilme sayısına" ulaşmıştır. İlk sayı için bu rakamların iyi olduğunu ve dergimizin yeteri ilgiyi çektiğini, yeterli sayıda okuyucuya ulaştığını düşünüyoruz. Hedefimizi biraz daha ileriye taşımak için Dergimizin Cilt 1, Sayı 2'yi size Haziran 2018'de sunmayı planlamıştık fakat ikinci sayımızı ISSN'li çıkarabilmek için bir süre gecikmeyi göze aldık.

SBEE-D'nin 1.sayısında Dergimize telen 27 makaleden değerlendirme sonucunda 9 makale ile birlikte bir adet kitap incelemesi yayınlanmış olup 2. sayısında ise dergimize gelen 19 makaleden değerlendirme sonrası yine sosyal bilimlerin farklı alanlarını kapsayacak şekilde toplam yedi makale yayına kabul edilmiştir. Bunlar, Değişime Direnç, Örgütsel Hafıza ve Vazgeçme Arasındaki İlişkiler; Resmi İlan Desteği ve Yerel Basın İlişkisi; Mersin'de Vergi Mükelleflerinin Vergi Algısı, Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı Düzeyinin Ölçülmesi; İstatistik Mezunlarının İstihdamında Aranılan Niteliklerin Belirlenmesi; İşçilerde Finansal Okuryazarlık: Finansal Bilgi, Tutum Ve Davranış Eksenli Bir Araştırma; Dolar-Euro Paritesinin Reel Efektif Döviz Kuru Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Bir Analiz ve 1975-2016 Dönemi İçin Türkiye'deki Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Analizi'dir.

Birinci sayı için Dergimize teslim edilen makalelerin bazıları değerlendirme sürecini tamamlandıktan sonra, birinci sayının dokuz adet makale ve bir adet kitap eleştirisi ile yayın hayatına başlanması kararlaştırıldığı için, ikinci sayıya aktarılmışlardır. Dolayısı ile bu makalelerin Dergi'ye teslim edildiği tarih ile basılma tarihleri arasında süre uzun görünmektedir ki, bu süre normalde daha kısadır.

Birkez daha, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinin, (SBEE-D), ikinci sayısını sizlere sunmanın mutluluğunu dile getirmek istiyoruz. Dergimizdeki araştırmaları ilginç bulacağımızı ve gelecek sayılarımız için ilgi uyandıracak araştırmalarınız ile katkı sağlayacağımızı umuyoruz. Son olarak, bu derginin ikinci sayısının yayınlanmasındaki yardım ve desteklerinden dolayı öncelikle hakemlerimize, dergimizin sekreteryasını yürüten Selver Dikkol ve Sercan Benli'ye ve ikinci sayının da formatını düzenleyen Ayşegül Tuğuz'a değerli katkıları için teşekkür etmek isteriz.

Saygılarımızla...

Prof. Dr. Süleyman Değirmen (Editör)
Dr. Öğretim Üyesi Hakan Erkılıç (Editör Yardımcısı)
Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Nasih Tağ (Editör Yardımcısı)

DEĞİŞİME DİRENÇ, ÖRGÜTSEL HAFIZA VE VAZGEÇME ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Özet

Çalışmanın temel amacı; örgütsel hafızanın, değişime olan dirence etkilerinin yanı sıra, değişime direncin ele alınması noktasında önemli bir faktörün varlığının ön plana çıkartılmasıdır. Bu sayede değişim yönetimi çabası içerisine girecek olan yöneticilere değişime olan direnci azaltmada yol gösterme düşüncesidir. Araştırma İstanbul Ticaret Odasına kayıtlı, inşaat sektöründe faaliyet gösteren, işletmeler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma modeline temel teşkil eden örgütsel hafıza ile değişime direnç arasında pozitif yönlü ilişkiler olduğu düşüncesi, analiz sonuçlarıyla belirli düzeyde kendini göstermiştir. Benzer şekilde vazgeçmenin, değişime direnç ve örgütsel hafıza ile negatif yönlü ilişkileri de ortaya koyulmuştur. Kurumların sahip oldukları bilginin, değişim durumunda olumsuz etkilerde bulunabileceği ve bu olumsuzluğun zayıflatılması için de vazgeçme yeteneğiyle hareket edilmesi gerekliliği açığa çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değişime direnç,
Örgütsel hafıza, Vazgeçme.

RELATIONSHIPS BETWEEN RESISTANCE to CHANGE, ORGANIZATIONAL MEMORY and UNLEARNING

Abstract

The main purpose of the study is to reveal the effects of organizational memory on resistance to change and also to give prominence to the existence of an important factor in dealing with resistance to change and thus to provide those managers who would take efforts to change management with an important key to decrease the resistance to change. The research has been carried out on the businesses that are registered to the Istanbul-Chamber-of-Commerce and that are active in building trade. The thought that there is a positively-oriented-relationship between organizational memory and resistance-to-change underlying the research model has showed itself at certain levels in the results of the analysis. By the same token, the negatively-oriented relationship of unlearning with resistance-to-change and organizational memory has been put forward. That the knowledge retained by the institutions could cause adverse effects in the event of change and the necessity to act in line with unlearning ability in order to weaken these adverse effects have come to light.

Key Words: Resistance to change,
Organizational memory, Unlearning

GİRİŞ

Günümüzde hiçbir şey sabit ve tahmin edilebilir değildir. Ne pazar büyümesi, ne müşteri talebi, ne ürün yaşam süreleri, ne teknolojik değişim hızı, ne de rekabet türü. Bununla beraber değişimin kendi yapısı da değişmiş, sürekli ve zorlayıcı bir hale gelmiştir (Erdil ve Keskin 2004, 3). Küreselleşme değişimin hızını artırmaktadır. Şirketler büyüdükçe, satın almalar arttıkça değişimler sıklaşacak ve roller sürekli değişecektir. Sosyal ağlar ve interaktif medya sayesinde birçok olası gereksiz yatırımın bile önüne geçilebilmektedir. Görülen o ki tüm araçlar değişmektedir ve değişmeyen tek şey değişimin kuralıdır (Kanter 2011, 69).

Değişim, her canlının içerisinde yer aldığı çevrede yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan hayati bir süreçtir. İşletmeler de çevresel değişikliklere uyum sağlamak ve varlıklarını devam ettirebilmek için değişim sürecine girmektedirler. Değişime sürdürülebilir bir nitelik kazandıramayan örgütler, hızlı ve küresel değişimlere ayak uyduramamakta ve beklentileri karşılayamayarak birçok açıdan çözülme sürecini yaşamaya başlamaktadırlar. Bugüne kadar değişim yönetimine ve değişimin nasıl gerçekleştirileceğine dair çeşitli teoriler, modeller ve uygulamalar geliştirilmiştir. Hangi model kullanılırsa kullanılsın, sürecin başarı ile sonuçlanmasında işletmenin içerisinde bulunduğu ortam büyük önem arz etmektedir. Çevrenin etkisiyle değişim süreci, fiziksel kuvvetler niteliğinde gerçekleşmektedir. Örgütsel değişim bir dengeler sürecidir. İçsel ve dışsal nedenler örgütü hem değişime yöneltmekte, hem de değişime direnç teşkil etmektedirler. İşletmelerin değişimi başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için dengeyi olumlu yönde bozacak faktörlere ihtiyacı bulunmaktadır. Bu faktörler işletmenin iç enerjisini dışarı yansıtabilecek özelliklerde olmalıdırlar.

Her değişim çabası örgütün paydaşlarının olumlu ya da olumsuz tepkileriyle karşılaşabilmektedir. Bazı paydaşlar değişimi ileriye taşıma noktasında gerekli desteği verirken, bazıları da onun gerçekleşmemesi adına büyük bir çaba göstermektedirler. İster çok büyük bir şirket ister on kişilik bir satış ekibi olsun, bir kuruluş için değişim, insanların değer verdikleri şeyleri bırakmalarını gerektirebilir; günlük alışkanlıklar, bağlılıklar, düşünme biçimleri bunlara örnek olarak verilebilir (Heifetz ve Linsky 2013, 134). İşletmenin çalışanları, tedarikçileri, hissedarları,

müşterileri ve içerisinde yer aldığı toplum da değişime karşı kendi çıkarları doğrultusunda direnç gösterebilmektedirler. Değişime direnç çeşitli faktörlerden dolayı oluşabilmektedir. Bu faktörlerden biri de geçmiş bilgiye ve örgütsel hafızaya körü körüne bağlanmaktır. Geçmiş yaşanmışlar örgütün paydaşlarınca öyle benimsenmiştir ki bugün dahi onun muhteviyatı, örgüt için başarı kaynağı olarak ele alınmaktadır. Geçmişe yönelik bakış açısı örgütleri zaman zaman başarılı sonuçlarla tatmin etmesine rağmen, günümüzde bugün ve gelecek arasında bağlantı kurmak ve bu şekilde oluşturulan vizyona yönelmek işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri açısından hayati önem taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında örgütsel hafızanın kullanım şeklinin değişimin başarısında olumlu veya olumsuz bir rol oynadığı söylenebilir. Literatürde örgütsel değişimi gerektiren ve örgütü tetikleyen çok sayıda harici ve dâhili faktörler tanımlanmıştır: Kanunlar, küreselleşme, sosyo-politik olaylar, teknoloji gibi unsurlar harici faktörlerden bazıları olarak sayılabilirken; insanlar, yönetim yapıları, liderlik gibi faktörler de dâhili unsurlara örnek sayılabilir (Dawson 2003, 28).

Bu çalışmada, işletmelerin değişim çabası içerisinde karşılaştıkları direnç, örgütsel hafızanın etkileri ele alınmış, değişime direncin nedenleri ve nasıl ele alınması gerektiği anlatılmış ve örgütsel hafızaya körü körüne bağlanmayan yani vazgeçme yeteneği gelişmiş olan işletmelerde değişime direncin diğerleri kadar kuvvetli olup olmadığı değerlendirilmiştir. Örgütsel hafızanın değişime direnci nasıl etkilediğinin yanı sıra, değişime direncin ele alınması noktasında önemli bir faktörün varlığı ön plana çıkartılmıştır. Bu açıdan ele alınan faktörlerin, değişim çabası içerisine girecek olan yöneticilere bir anahtar olacağı düşüncesi çalışmanın temel amacı olarak belirlenmiştir.

Değişimin Güç Dengesi ve Değişime Direnç

Bugün hiçbir işletme istikrarlı bir ortamda değildir. Hatta yüksek pazar payına sahip örgütler bile bazen kökten değişmek zorundadırlar. Organizasyonlar, sürekli olarak çevrenin ve teknolojinin değişiminden bahsedilen bir ortamda, stratejistleri tarafından belirlenen amaçlar doğrultusunda hareket etmektedirler. İşletmenin çevresinden kaynaklanan tehditler, fırsatlar, tehlikeler ve beklenmedik sürprizler ile çevresel fırsatların farkına varabilmek amacıyla çevresel taramalar gerçekleştirmektedirler (Tichy, 1982:55; Robbins ve Judge, 2003:590; Eren,

2010:119).

Değişim, örgütün bir durumdan başka bir duruma geçmesi ve geldiği yeni durumda da çevresel değişiklikler dolayısıyla tekrar yeni bir duruma geçmesi şeklinde süreklilik arz eden bir olgudur. Örgütler toplumunda bilgi sahibi herhangi birisinin, eğer devre dışı kalmak istemiyorsa, her dört ya da beş yılda bir yeni bilgiler elde etmesi gerekmektedir (Drucker 2011, 79). Bu açıdan bakıldığında değişim denen soyut kavram aslında örgütün yaşamının başladığı andan itibaren onun içerisinde yer alan bir ruh olarak nitelendirilebilir. Eğer örgüt bu ruhla birlikte hareket ederken mükemmel bir uyum içerisindeyse, örgütsel değişim ve nihayetinde sürdürülebilirlik baki kalacaktır. Ancak, ruhuna uygun faaliyetler icra etmeyen örgütler, değişen çevrelere uyum sağlayamayacak ve yok olup gideceklerdir. Sonuçta uyum sağlama ya da sağlamama konusu örgütün içsel ve dışsal dengelerinin etkisi oranında gerçekleşecektir. Örgütün mevcut durumu denge kabul edildiğinde, değişime yönelik taleplere olumlu yanıt veren güçler, denge noktasını bir sonraki aşamaya kaydırmak isterken, diğer güçler de yerinde tutmaya veya daha geriye bir noktaya çekmeye çabalayacaktır. Bu savaşın galibi olumlu güçler olduğunda, örgütsel değişim başlayacak ve örgütün değişim sınırı bir sonraki aşamada konumlanacaktır. Ancak yapılan çalışmalar süreklilik arz edecek şekilde örgütün hücrelerine yayılmazsa, negatif güçler tekrar harekete geçecek ve entropik katkılar sunarak değişim sınırını negatif anlamda geriye yöneltecektir. Değişim olayına bu şekilde bir bakış açısı, fizikteki hareket olayını çağrıştırmaktadır. Fizikteki “cisimler durma eğilimindedir” ifadesi hareketi istenen bir cisme, o cismin hareketini önleyen dirençten daha fazla ters yönde kuvvet uygulamak gerektiğini ifade eder. Cismi hareket ettirecek kuvvetin şiddeti, direncin şiddetini yenemezse cisim hareket etmez (Koçel 2011, 678).

Yukarıda anlatılanların esası, Kurt Lewin tarafından (1948, 32) güç alanı analizi adı altında ortaya koyulmuştur. Lewin'e göre değişim, mevcut bir durumdan yeni bir duruma geçmektir ve yaşam alanındaki psikolojik güçlerde olan değişimler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Böylece, bir yaşam alanındaki kuvvetlerin analiziyle bu kuvvetlere ait davranışları anlamak, tahmin etmek ve davranışı değiştirmek mümkün olmaktadır (Burnes ve Cooke 2013, 411). Negatif ve

pozitif olarak adlandırdığımız değişim güçleri içeride ve dışarıda homojen veya heterojen bir yapıda dağılmış olabilmektedirler. Bu durum, savaş alanındaki iki ordunun karşılaşmasına benzetilebilir. Karşılıklı gelen güçler her ordu için harici güçlerdir. Ancak bazı durumlarda bir ordunun içerisinde yer alan gayri nizami birlikler onun yenilmesine veya mevcut durumunun daha gerisine doğru yol almasına sebep olabilmektedir. Bu tarihin birçok döneminde yaşanmış bir olgudur. Lewin pozitif güçlerin toplamının negatif güçlerin toplamına eşit olduğu noktada dengeye ulaşıldığını göstermektedir. Bu denge pozitif ve negatif güçler arasındaki ilişkiler ile azaltılabilir veya çoğaltılabilir (Eren 2012, 35). Yukarıda adı geçen güçler dengesinin elemanları kendi içlerinde birçok parçaya ele alınabilirler. Bu araştırmada ele alınan elemanlar, değişime direnç ve örgütsel hafıza olduğuna göre öncelikle bu değişkenlerin konumunun belirlenmesi gerekmektedir.

Değişime direnç Lewin'in güç analizinde yer alan negatif veya kısıtlayıcı güçler olarak adlandırdığımız elemanlardan oluşmaktadır. Bu kuvvetler değişimin denge çizgisini pozitif anlamda geçmesine engel teşkil etmektedirler. Örgütsel hafıza ve vazgeçme kavramları örgütün iç güçleri arasında yer almakta ve doğru kullanılmadığı takdirde kısıtlayıcı konumunu alarak değişimin başarılı bir şekilde gerçekleşmesine engel olmaktadır.

Çağdaş yöneticiler sürekli ilerleyen teknolojik değişimle yüzleşmektedirler. En önemli görevleri organizasyonel değişimi başlatmak ve mevcut iş yapıları arasında bunu kontrol altında tutarak yeni bir konum elde edilmesini sağlamaktır. Eğer yeni metotları, ekipmanları ve yönetim politikalarını ele almazlarsa, çok ciddi moral ve üretim problemleriyle karşılaşabilmektedirler (Caruth, Middlebrook ve Rachel 1985, 23). 1980'ler ve 1990'lar piyasaların küreselleşmesi, artan dış rekabet ve hızlı teknolojik hareketler sayesinde, benzeri görülmemiş bir değişim dönemine tanıklık etmiştir. Bu süreçte stratejik girişimler, birleşmeler, satın almalar ve operasyonel girişimler hız kazanmış, tam zamanında üretim, toplam kalite yönetimi, süreç yenileme, MRP gibi uygulamalar değişim sürecine katkıda bulunmuştur. Bu süreçlerin kontrolünde organizasyonlara gelen yeni talepler, örgütlerin performanslarını üst seviyelere çıkartma çabaları ve yeni tasarımlar değişim yönetiminin de gelişmesini sağlamıştır (R. F. Recardo 1995, 5).

Organizasyonlarda değişimi gerçekleştirme esnasında karşılaşılan en önemli sorunlardan biri değişime direncin yönetilememesi ve doğru bir şekilde ele alınmamasıdır. Değişime direnç, farklı ve umulmadık yollarla ortaya çıkmaktadır (Atkinson 2005, 15). Değişime direnç bir ağrı gibidir. Yanlışın tam olarak nerede olduğunu söylemez fakat bir problem olduğunu anlamanızı sağlar (Lawrence 2009, 56). Ancak değişime direncin makul olarak algılanması gerekmektedir. Doğal olan budur, esasen dirençle karşılaşılmayan bir değişim doğal olarak düşünülmemelidir (Harvey ve Broyles 2010, 3). Neden insanlar değişime direnç gösterirler? Caruth, Middlebrook ve Rachel (1985, 23), çalışanların iş ve çalışma koşullarına da yapılan değişikliğe direnç göstermeleri, kendi bireysel kişilikleri gibi nedenlerden kaynaklandığını belirtmektedirler. Bazıları olumlu tepki verirken diğerleri kızgın olabilmektedir. Buradan yola çıkarak yönetim tarafından sunulan değişime karşı ortaya çıkan dirençleri, insanın doğası gereği gösterilen dirençler ile korkular ve tehditlerle ilgili dirençler (belirsizlik, ekonomik kayıplar, statü, gizliliklerin azalması, çalışma gruplarının ilişkileri) olmak üzere iki temel grupta nedenlerine ayırmışlardır.

Değişim, statükoyu bozması, bilinenden uzaklaşmayı gerektirmesi, alışıldan vazgeçmeyi öngörmesi nedeniyle rahatsız edici bir olay olarak değerlendirilmektedir. Yöneticiler ve çalışanlar değişimi farklı şekillerde algırlar. Üst düzey yöneticiler değişimi sorunların üstesinden gelebilecek ve kendi kariyerlerini olumlu anlamda geliştirecek bir fırsat olarak görürken özellikle orta kademe yöneticiler değişimi pek hoş karşılamazlar. Değişim onlar için yıkıcı ve beklenmeyen bir durumdur ve bu durum dengeleri bozabilir (Strebel 1996, 86). Değişime karşı ortaya çıkan direnç, rakip firmalar çıkarına çalışan yıkıcı bir güç olarak da değerlendirilebilir (Smollan 2011, 12). Kotter ve Schlesinger (1989, 296) ise yöneticilerin insanların değişime direnç gösterme nedeni olan dört yaygın durumun farkında olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bunlar; dar çıkarıcılık, yanlış anlama ve güven eksikliği, farklı değerlendirmeler ve değişim için düşük toleranstır.

Caruth, Middlebrook ve Rachel (1985, 25), insanların değişime gösterdikleri direncin üç farklı şekilde ortaya çıkacağını ileri sürmüşlerdir. Bunlar, doğrudan ataklar,

gizli ataklar ve pasif davranışlar olarak icra edilmektedirler. Değişime direnç bireysel veya organizasyonel olarak gerçekleşebilmektedir. Bireysel direnmenin işaretleri genellikle; şikâyetler, hatalar, kızgınlık, ilgisizlik, geri çekilme, sağlık nedenleriyle işe gelmeme ve inatçılıktır. Organizasyonel direnmede ise; iş kazaları, çalışanların tazminat taleplerinde artış, artan devamsızlık, sabotaj, sağlık nedeniyle harcamalarda artış ve düşen verimlilik yaygın olarak gözlenen işaretler olmaktadır (Barutçugil 2004, 173). Moorhead ve Griffin'e göre (1995, 484), organizasyonlarda değişime direnç iç veya dış kaynaklardan dolayı ortaya çıkabilir. Daniel Katz ve Robert Kahn (1978) bu kaynakları bireysel veya örgütsel olarak gruplamışlardır. Harvey ve Broyles (2010, 34), direncin kaynaklarını mülkiyet eksikliği, fayda eksikliği, ilave yükler, yönetici, yalnızlık, güvensizlik, sıkıntı, norm uyumsuzluğu, kaos, üstünlük tanıma, ani toplu değişim, diferansiyel bilgi, tanıma eksikliği, ani toplu değişim, başarısızlık korkusu, inanç eksikliği, belirsizlik, liderlik eksikliği, uyuşukluk olarak tanımlamışlardır.

Örgütsel değişim kişisel değişimden daha karmaşık bir yapıya sahiptir ve örgütsel değişime direnci artıran faktörlerin başında grup dinamikleri gelmektedir. Bireyler gruplarının hayatta kalması adına, grup düşüncesi altında direnç göstermektedirler (Beerel 2009, 15). Prosci Araştırma Merkezi yaptığı çalışmalarda, değişime olan direncin nedenlerini çalışanlarda ve yöneticilerde farklı olarak ortaya çıktığı görüşüyle değerlendirmektedir (Hiatt ve Creasey 2012:129-133). Çalışanlar örgütsel değişime açık veya örtük olacak şekilde direnç gösterebilirler. Değişime açıkça direnenleri ve nedenlerini tespit etmek kolaydır ancak değişime gizlice direnç gösterenlerin tespiti zordur ve bu yönetime karşı büyük bir meydan okumadır. Bu kişiler sözde destek olmaktadır ancak fiiliyatta ciddi direniş göstermektedirler (Conner, 1992: 148; Recardo, 1995: 8; Recardo 2008: 8). Değişime direnci kırmak kolay bir işlem değildir. Ancak direnç her zaman bir problem olarak ele alınmamalıdır. Bazen direnç değişime pozitif katkı sağlayabilir. Değişime direnç, değişimin başladığını görmemizi sağlayan önemli bir göstergedir. Ayrıca değişim liderleri, değişime direncin göstergeleriyle farklı görüntüler altında, aktif veya pasif olarak karşılaşmaktadırlar (Jones ve Recardo 2013, 94). Gerçekte çalışanlar kendilerini

kolayca değiştirebilecek beceri ve zekâya sahiptirler. Şirketlerine yürekten bağlıdır ve değişimi de yürekten destekleyebilirler. Ancak tüm bunlara rağmen anlaşılmaz bir şekilde hiçbir şey yapmazlar. Değişime direnç ne muhalefet etmektir ne de basit bir ataletin sonucudur. Tersine birçok insan değişim konusunda samimi bir taahhüt altına girdiğinde bile, farkında olmadan alttan alta büyük bir enerjiyle kendisini rakip bir taahhüt altına daha sokar. Sonuçta ortaya çıkan ve değişimi geciktiren dinamik denge, direnç gibi görünür ama aslında söz konusu olan değişime karşı bir tür kişisel bağıksılıktır (Kegan ve Lahey 2013, 159,160). Oreg, 2003 yılında geliştirmiş olduğu değişime direnç ölçeğinin (2003, 684) 2008 yılında 19 farklı ülkede test edilmesini sağlamıştır. Geliştirilen ölçek bireysel değişime direnç unsurlarını içermekle birlikte grup dinamiklerinin de bireysel dinamiklerden ortaya çıkacağı varsayımıyla bu çalışmada model içerisinde kullanılacaktır. Oreg ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmada (2008, 939) değişime direnç şu faktörlerden oluşmaktadır:

Rutin arayışı: Bireylerin sürekli olarak rutinlerinde ısrar etmeleri ve yeni durumlarda bile rutin işlerini bırakmamak için çaba göstermeleri sayesinde değişime karşı direncin açığa çıkmasıdır.

Duygusal tepki: Bireylerin, değişimlere karşı sergiledikleri, kişisel tepkileridir. Bu tepkiler dışı vurulmadan veya dışı vurularak gerçekleşirken duyguların ortaya çıkarttığı tepki sonucu değişikliğe karşı direncin oluşmasıdır.

Kısa vadeli düşünme: Bireylerin etrafıca değerlendirmeden doğrudan fikirlerle değişime karşı değerlendirme yapmaları ve sonuçta direnç açığa çıkartılmasına dair kaynaktır.

Bilişsel katılık: Kişilerin zihinsel olarak değişime kapalı ve önyargılı olmaları olarak tanımlanmaktadır.

Örgütsel Hafıza

Walsh ve Ungson(1991, 61), örgütsel hafızayı en temel anlamda, mevcut kararların alınmasında depolanan bilgilerden faydalanılması olarak tanımlarken, Moorman ve Miner (1997, 93), kolektif inançlar, rutin davranışlar, içerik, seviye, dağılım ve erişilebilirlikten oluşan fiziksel icraatlar olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamaları destekler nitelikte bir ifadeyle Ackerman ve Halverson (2000:59-60), örgütlerin geçmiş aktivitelerini izleyerek tekrar kullanabildiklerini söylerken, Jennex ve Olftan

(2004, 211) örgütsel hafızayı, enformasyonun ve bilginin erişilebilir bir depoda tutulması tanımlamasıyla özdeşleştirmiştir. Bazı araştırmacılar örgütsel hafızayı, örgütün çevresine ve değişimlere verdiği tepkiler ve örgütün operasyonel başarısı için bir faktör olarak tanımlamaktadırlar (Croasdell 2001, 9). Örgütsel hafızaya hacimsel bir benzetme yapan Hanvanich ve arkadaşları (2006, 602) onu, depolanan bilginin miktarı ve özel bir olay hakkındaki bilgi ve aşinalık olarak tanımlamıştır. Huber (1991, 90) örgütsel hafızayı, gelecekte kullanım için bilginin depolanması, Li ve diğerleri (2004, 1), bir organizasyonun sahip olduğu tüm bilgilerin değerlendirilmesi olarak nitelendirmekte, Stein ve Zwass (1995, 85) ise örgütsel hafızanın, güncel uygulamalarda geçmiş tecrübelerden istifade edilmesi olduğunu söyleyerek yukarıdaki görüşlere paralel bir tanımlama yapmıştır.

Günümüzün bilgi temelli ekonomisinde bilgi, örgütsel operasyonlar için önemli bir rol oynamaktadır. Bilginin yaratılması, edinilmesi ve etkin kullanımı bir örgütün başarısı için anahtar faktördür. Bir organizasyonun sahip olduğu tüm bilgilerin değerlendirilmesi, onun örgütsel hafızası olarak nitelendirilmektedir (Li, YeZhuang ve Ying 2004, 1). Örgütsel hafıza; rutinler, süreçler ve prosedürler hakkında bilgiler içerir. Ürün geliştirme aşamalarındaki yetenekler ve ele alınan rutin prosesler, satınalma, müşteri istek ve ihtiyaçları bunlardan bazılarıdır. Fakat örgütsel hafızanın bilişsel görünüşüne ilave olarak Walsh ve Feldman (2006), duygusal görünüşün de örgütsel hafızanın içeriğinde olduğunu belirtmişlerdir (Akgün, Keskin ve Bryne 2012, 434). Örgütsel öğrenme, bireyler vasıtasıyla gerçekleşse de örgütsel öğrenmeyi sadece bireylerin öğrenmelerinin toplamı olarak ele almak hata olacaktır. Örgütlerin beyni yoktur, fakat bilişsel sistemleri ve hafızaları vardır. Bireyler gelir, gider ve liderler değişir. Fakat örgütlerin hafızaları belirli davranışları, bilişsel haritaları, normları ve değerleri zamana karşı korur (Yıldırım 2006, 147). Çalışanlar organizasyondan ayrıldığında bazı değişimler meydana gelir. Personel dönüşümü örgütler için önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü hafıza büyük oranda bireylerin kendilerinde depolanmış durumdadır (Croasdell 2001, 9). Örgütsel hafıza prosedürler ve geçmiş yaşanmışlarla birlikte, bireysel seviyeden örgütsel seviyeye dönüşmektedir. Standart operasyon prosedürleri

bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu şekilde genel rutinler bireysel seviyeden örgütsel seviyeye taşınabilirler. Örgütsel hafızanın varlığı sayesinde organizasyonda yer alan önemli personellerin ayrılması durumunda dahi devamlılık sağlanmaktadır (Moorman ve Miner 1997, 92).

Moorman ve Miner (1998, 708) örgütsel hafızayı, prosedürel hafıza ve deklaratif hafıza olarak iki gruba ayırırken; Barton (1995) örgütsel hafızayı teknik, yönetsel, kültürel ve pazarlamacı örgütsel hafıza olarak sınıflandırmıştır (Li, YeZhuang ve Ying 2004, 3). Örgütsel hafıza mekanizması, Walsh ve Ungson (1991, 61) tarafından; edinim, depolama ve tekrar erişim aşamalarından oluşan bir süreç olarak tanımlanmıştır. Bilgi edinimi, ileride değerlendirmek üzere bir konumda hazır tutulan bilgiyi taşımak için kullanılan uygulamaları, süreçleri ve rutinleri ifade etmektedir. Depolama, gerektiği kadar bilgiyi tutmak için kullanılan süreçleri ve imkânları temsil etmektedir ki kişiler, gruplar, kültür, iş süreçleri, rutinler ve veri tabanı gibi sistemleri içermektedir. Tekrar edinim ise davranışlar, rutinler ve süreçlerin yeni durumlarda tekrar kullanılması faaliyetlerini içermektedir (DeLong 2004, 35). Dunham ve Burt (2014) tarafından yapılan, örgütsel hafıza ölçeğinin geliştirilmesine dair çalışmada, örgütsel hafızanın depoladığı bilgi türlerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır.

İş (Meslek) Bilgisi: İşin yapılması için gerekli olan teknik bilgidir. Aynı zamanda görev tanımlarını da ihtiva etmektedir.

Sosyo-Politik Bilgi: Organizasyon içerisindeki diğer bireylerin, görevleri, yetenekleri, genel kültür düzeyleri, sosyal ilişkileri ve uğraşları, rol model kişilerin kim olduğu türünden gerek sosyal ve kültürel yaşama, gerekse politik niteliklere dair bilgi olarak tanımlanmaktadır. Örgütün amaç ve hedefleri, değerlerine dair bilgiler de sosyo-politik bilgi içerisinde yer almaktadır.

Harici Bilgi: Rutin görevler dışında, danışma veya sohbet anlamında da değerlendirilebilmektedir. Bir çeşit danışmanlık olgusunu içinde barındıran ve bireylerin işlerine veya hayatlarına yönelik bir tavsiye alabilecekleri, karşılıklı paylaşma ve bilgi alışverişini de bünyesinde barındıran, bilginin sağlandığı ortamlardır. Buradan elde edilen bilgiler harici bilgi olarak adlandırılabilirler. Müşteriler, tedarikçiler, eski çalışanlar da bu

grup içerisinde değerlendirilmektedirler.

Endüstri (Sektör) Bilgisi: Sektörde yer alan diğer firmalar, sektör karşılaştırmaları, örgütün sektör içerisindeki konumu, sektördeki başarılı uygulamalar, şirketin sektördeki itibarı ve örgütün sektör performansına dair bilgileri içermektedir.

Tarih: Şirketin geçmiş yaşanmışları, hatalar ve başarıların nedenleri, gelenekleri, dönüm noktaları türünden geçmiş tarihine dair bilgilerdir.

Dunham'ın (2010) çalışmasında örgütsel hafızanın boyutları olarak ele alınan ve ölçüğe temel teşkil eden beş faktör, bu araştırma içerisinde de örgütsel hafızanın alt boyutları olarak değerlendirilecektir.

VAZGEÇME (UNLEARNING)

Hedberg (1981) bilginin çevresel baskılar altındayken terk edilmesi gerektiğini ve yenilenmesinin zorunlu olduğunu belirtmektedir. Hedberg bu yenilenmeyi vazgeçme (unlearning) olarak tanımlamıştır. Hamel ve Prahalad (1994) ise işletmelerin geçmişlerinin büyük bir çoğunluğunu unuttuklarını hatta unuttuklarını söylemektedir. Onlara göre, gelecek geçmişin bir öngörüsü olmayacaktır (Akgün, Byrne, et al. 2007, 795). İster bireysel ister grup seviyesinde olsun, vazgeçme, kişiliği kaybetmeksizin algılar, sezgiler ve tutumlarla ilgili olarak normalde ilk akıldan geçenin yeniden yapılandırılması amacıyla başlatılan, bilişsel bir girişim ve dinamik bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Schein 1995, 2). Örgütsel adaptasyon teorisi çevresel kuvvetlerin ve stratejik seçimlerin organizasyonun değişime tepkisini etkilediğini ileri sürmektedir. Teoriye göre esnek organizasyonlar, genellikle çevresel fırsatlara ve tehditlere cevap verebilmek, hayatta kalmak ve performansı artırmak için örgütsel stratejileri ve yapıları değiştirmektedirler (Akgün, Lynn ve Byrne 2006, 73).

Birçok işletme kendileri için en önemli icranın, güçlendirilmiş öğrenen takımlar inşa etmek olduğuna inanmaktadır. Çünkü değişen bir çevrede sadece öğrenen organizasyonlar hayatta kalabilmektedir. Hızlı değişen çevrede yeni öğrenilenlerden tamamen faydalanabilmesi için insanların eski davranışlarını unutması bir gerekliliktir. Vazgeçmek kolay gibi görünmektedir. İlk bakışta yenisini öğrenmek için eskisini unutmak olarak basit bir algı oluşturabilmektedir. Eğer değişime direnç oldukça fazla değilse vazgeçmekte basit olacaktır. Fakat değişim

zorlanıyorsa, vazgeçmek de zorlaşmaktadır. Birçok çalışma kurumsal değişim sürecindeki hataların, vazgeçmenin gerçekleşmemesinden kaynaklandığını göstermiştir (Mariotti 1999, 59). Pazarlar, deneyimlerin edinildiği yerlerdir, fakat dersler sık sık değişmektedir. Geçmişten her zaman öğrenmek zorundayız ancak ona tapmamak gerekmektedir (Birinyi 1999, 410). Örgütler hayatta kalabilmek için vazgeçmek zorundadırlar. Organizasyonların, yeni fikirleri denemeden önce eskilerinin yetersiz olduğunu keşfetmeleri ve onlardan sıyrılarak, vazgeçmeleri gerekmektedir (Nystrom ve Starbuck 1984, 53). Vazgeçme, değişim engellerinin üstesinden gelmeyi ve bilişsel örgütsel yetkinlikleri, çevreleri, tehditleri, fırsatları, stratejileri ve başarıya ulaşılan eski yolların tekrar değerlendirilmesini gerektirmektedir (Mezias, Grinyer ve Guth 2001, 76).

Öğrenme, vazgeçme ile başlar. Eğer işinizi yıllardır belirli yollardan yürütüyorsanız, onları bırakmak ve yeni yollara adapte olabilmek oldukça zordur. Vazgeçmenin zorluk derecesi yüksek olabilir, pratikte kolay gibi görünse de hayata geçirebilmek gerçekten de kolay bir uygulama değildir (Marques 2007, 5). Vazgeçmek, yenilikçi organizasyonlarda mevcut bilgiyle birbirine tamamen zıt olan, yeni bilginin edinimi için gerekli, hayati bir görevdir (Cepeda, et al. 2012, 113). Vazgeçme, bilişsel psikoloji, örgütsel hafıza ve değişim literatüründen alınanlara dayalı olarak organizasyonlarda inançların, rutinlerin ve insan aracılığıyla oluşturulmuş fiziksel olguların yok edilmesini içermek zorundadır (Akgün, Byrne, et al. 2007, 797). Vazgeçme (unlearning) kavramı örgütsel olarak farklı çalışmalarda, farklı boyutlarla ifade edilmiştir. Bu çalışma içerisinde vazgeçme kavramı; bireysel alışkanlıkların değişimi, bakış açısının değişimi ve yeni anlayışların pekiştirilmesi boyutlarıyla ele alınarak ölçülecektir. Kavramın boyutları Cegarra ve Sanchez (2008) tarafından ortaya koyulmuştur (Cegarra-Navarro, Cepeda-Carrion ve Jimenez-Jimenez 2010, 3)

Bakış Açısının Değişimi: Bir organizasyonun içerisinde yer alan bireylerin, yeni olaylara yönelik algılarının ve değerlendirmelerinin, farklı bir şekilde değişimi olarak tanımlanmaktadır.

Bireysel Alışkanlıkların Değişimi: Yanlış olduğu bilinen alışkanlık ve davranışların, değişim için gerekli olduğu motivasyonu

bireyler tarafından değiştirilmesidir.

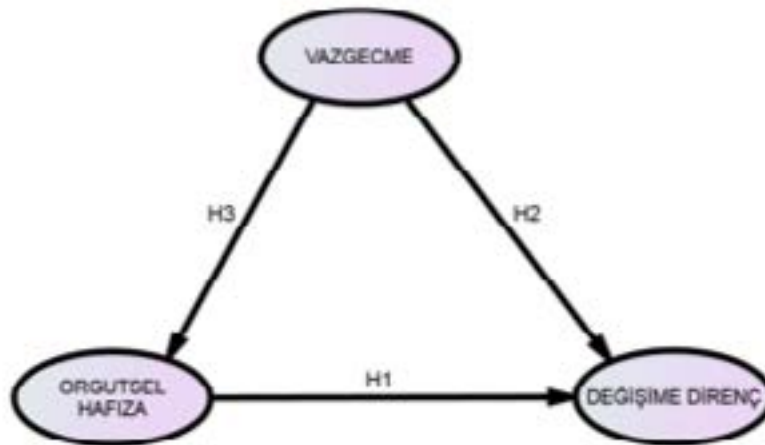
Yeni Anlayışların Pekiştirilmesi: Yeni anlayışlara uyum sağlamak için yeni mental modeller yoluyla uygulamaya geçirilmesi ve pekiştirilerek desteklenmesi olarak tanımlanmaktadır.

ARAŞTIRMANIN MODELİ VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

Lewin, 1950 yılında yapmış olduğu çalışmada değişimin; çözdürme, değiştirme ve yeniden dondurma aşamalarıyla birlikte gerçekleşeceğini ileri sürmüştür. Bahsedilen yapı sadece bir örgütün değişim sürecinde geçmesi gereken aşamalar değil, aynı zamanda bireylerinde kişisel olarak değişim esnasında yaşadıkları süreçtir. Değişim mevcut durumdan yeni bir duruma geçmek olduğuna göre, mevcut durumun yüklediği bilgi birikiminin olumsuz unsurlarından arınabilmek de değişim süreci içerisinde yer alan bir işlem olarak düşünülebilir. Bu bağlamda vazgeçme denen olgu bir yetenek olarak değerlendirildiğinde, bu yeteneği yüksek olan bireylerin değişime ayak uydurması daha kolay olacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Vazgeçme temel olarak değişimle değil, öğrenme ile ilgili bir kavramdır. Asıl olan hafızada yer alan bilginin zararlı olduğu durumlarda unutulması için yer açılmasıdır. Dilbilimciler sayısız girişim sonucu dil öğrenemeyen kişiler için dil öğrenmenin yolunu, zaman zaman geçmiş bilgi kalıplarını yok sayarak sıfırdan olaya başlayabilmek olduğunu ileri sürmektedirler. Birçok insan hayatının çeşitli evrelerinde vazgeçme yeteneklerini açığa çıkartırlar. Vazgeçme olayının kendi iç mekanizması da bir değişim süreci mantığında çalışır. Lewin'in 3 aşamalı değişim modeli vazgeçmenin kendi içerisinde de işlemektedir. Yani bir örgüt değişim sürecine girdiğinde ilk olarak karşılaştığı çözdürme evresini yaşarken bireylerinin faaliyete geçirdiği vazgeçme süreci de kendi içerisinde üç değişim fazını (çözdürme, değiştirme, dondurma) peşi sıra yaşamaktadır. Yani, vazgeçme, esas olarak değişimin kendisidir. Lewin'in 3 aşamalı modeli, rutinlerdeki ve inançlardaki değişimlerin boyutuna göre, her aşaması içerisinde vazgeçmeyi, ihtiyacına doğrultusunda; biçimlendirici, yeniden yaratıcı, faal ve düzenleyici şekillerde barındırır. Dolayısıyla bu üç aşama, birbirini tekrar eden bir sarmal olarak düşünülebilir. Bu sarmal döngü içerisinde değişime karşı ortaya çıkan direncin, hafızasından destek aldığı söylenebilir.

Tabii ki diğer dinamikler burada direncin fonksiyonel elemanları olarak ele alınabilirler ancak örgütsel hafızanın direnç fonksiyonuna katkısı kesinlikle ihmal edilmemelidir. Bir diğer popüler değişim yönetimi uygulaması olan ve Hiatt (2006) tarafından geliştirilen ADKAR Modeli önceki bölümlerde anlatıldığı üzere, değişime ihtiyacın farkında olma, onu arzulama, nasıl yöneteceğini bilme, yetenek ve onu güçlü tutma aşamalarından oluşmaktadır. Adkar modelinde farkındalık ve arzulama safhaları değişime direncin ortaya çıktığı safhalar olarak ön planda olsa da bu modelde de örgütsel hafıza ve değişime direnç etkileşimi, sürecin bütününde ele alınarak uygulanmalıdır. Günümüzün en çok bilinen ve uygulamacılar tarafından kullanılan değişim yöntemi olan Kotter'ın (1996) sekiz aşamalı değişim modelinde de, değişime direnç ilk altı aşamada ele alınmıyor gibi görülse de altıncı aşamadaki kısa vadeli kazanımları sistemli bir şekilde planlamak ve gerçekleştirmek safhası doğru işletilmez ve yönetilmezse, direnç büyüklüğü güçlenerek ortaya çıkabilmektedir. Böylece modelin yedinci ve sekizinci aşamalara geçmesine engel olmakta, hatta ilk altı aşamada elde edilen kazanımların kaybedilmesine dahi neden olabilmektedir. Bu bağlamda örgütsel hafıza ve değişime direnç ilişkisi, Kotter'ın 8 aşamalı modeline entegre edilerek süreç boyunca elde tutulmalı ve sürdürülmelidir.

Değişime direncin, değişimin yönetilmesi esnasında bir noktada veya sürecin bir safhası içerisinde ele alındığını söylemek hatalı olacaktır. Direnç, değişim çabasının her noktasında mücadele edilmeyi ve ele alınmayı gerektirmektedir. Bu açıdan bakıldığında geçmişten günümüze sürekli geliştirilen değişim yönetimi teori, model, teknik ve yöntemlerinin belirli bir safhasında, değişime direnç ele alınmalıdır diyemeyiz. Ortaya koyulan birçok çalışma bu tür ifadeleri içermektedir. Ancak ele aldığımız model veya metot ne olursa olsun, başından sonuna ve hatta sonrasına kadar, insan unsurunu barındırdığı için dirençle karşılaşacaktır. İnsanlar her aşamada çıkar değerlemesi yapmaya devam edeceklerdir. Bu bağlamda kendi çıkarları doğrultusunda geçmiş yol veya yöntemin daha uygun olduğunu ileri süreceklerdir. Hangi değişim yönetimi uygulaması ele alınırsa alınsın, değişime direncin etkisinin azaltılmasını sağlamak adına örgütsel hafıza temelli düşünce ve vazgeçme yeteneğinin artırılması çabası, hızlandırıcı bir rol üstlenecektir. Bu katalizör yaklaşım, her değişim çabası içerisine entegre edilmelidir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında araştırmanın bağımlı değişkeni olan değişime direnç kavramı, bağımsız değişkenler örgütsel hafıza ve vazgeçme kavramları, alt boyutlarıyla birlikte, Şekil 1'deki araştırma modeline temel teşkil etmektedirler.

Şekil 1 Araştırma Modeli

Örgütsel Hafıza ve Değişime Direnç Arasındaki İlişkiler

İşletmelerin örgütsel hafızayı hatalı kullanmaları veya istismar etmeleri, başka bir ifadeyle ona körü körüne bağlanmaları ya da düşüncelerine kalkan yapmaları, değişime direncin artmasına neden olan ciddi bir eylemdir. Temel olarak hissedar değerini maksimize etme amacıyla yola çıkılan işletmeler, günümüzde kendi hissedarlarının yanında, çalışanlarına ve buldukları çevreye de değer yaratmayı amaçlamaktadırlar. Bu amaca ulaşıldığında, işletmenin etkin sınırdaki kabul edilebilir ancak etkinlik, günümüz ekonomilerinde yeterli değildir. İşletmeler yüksek rekabet ortamında düşen kar paylarını artırabilmek amacıyla verimliliğe odaklanmaktadır. Bu durum, çevreye uyumun bir parçası olup, önemli değişimleri gerektirmektedir. Ancak işletmelerin geçmiş bilgilerini sakladıkları temel depolama olanağı olan bireyler, bu değişime ayak uydurmada zorlanmaktadır. Buradaki direnç kaynaklarından biri de doğrudan örgütsel hafızadır. Bireyler veya gruplar örgütsel hafızada depoladıkları geçmiş bilgiye dayanarak değişime engel teşkil etmektedirler (Walsh ve Ungson 1991, 71). Buradan hareketle, örgütsel hafızanın boyutları ile değişime direncin boyutları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir. O halde:

H1: Örgütsel hafıza ile değişime direnç arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Vazgeçme ve Değişime Direnç Arasındaki İlişkiler

Ünlü düşünür Lao-Tzu, bilgi edinmeyi her gün bir şeyler eklemek, bilgeliği edinmeyi de her gün bir şeyleri unutmak olarak tanımlamaktadır. Bir alışkanlığı, başka bir alışkanlık haline dönüştürme, değişim çalışmalarında temel amaçtır. Değişim süreci boyunca, değişime liderlik yapan kişilerin uğraştıkları en önemli sorun, bireyleri bu alışkanlıklarından vazgeçirebilmektir. Oysaki alışkanlıklar bir tercihtir. Kişilerin uzun soluklu iş ve sosyal yaşamlarında edindikleri araçların değiştirilmesini istemek ve önlerine yeni bir yol koymak, diğerinden vazgeçmelerini gerektirmektedir. Bu ekonomideki fırsat maliyeti kavramına da benzemektedir. Her seçim bir şeylerden vazgeçmekse, kişilerin vazgeçme sonucu vazgeçtikleri her neyse, onun karşılığında öğrendikleri şeyin maliyetiyle bir kıyaslama yapacaklardır. Dolayısıyla onların vazgeçtiklerinin maliyeti daha yüksekse,

vazgeçmek yerine ona sıkı sıkıya sarılmak ve kullanabilmek için çaba harcamaları sonucunu ortaya çıkartacaktır. Bu hareket, kişilerin çıkar değerlemesi sonucu buldukları bir değerdir ve bu değer sonucunda değişime direnç, yani yeni alışkanlığı reddetme olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumsal temelde ele alındığında, kişilerin iş yapım yöntemleri veya alışkanlıklarındaki değişiklikler eğer vazgeçme veya o alışkanlıkları unutup yerine yenisini koyabilme şeklinde gerçekleşebiliyorsa, kişilerin veya grupların vazgeçme yeteneklerinin yüksek olduğu söylenebilir. Böylece örgütsel hafızalarında depoladıkları demode bilgiyi yenileyerek, değişen koşullara uyum sağlayabilme özellikleri sayesinde, örgütsel hafızaya körü körüne bağlanmayarak onu kontrol edebilmektedirler. Bu açıdan bakıldığında vazgeçme eyleminin örgütsel değişimi hızlandırıcı önemli bir faktör olduğu kabul edilmektedir (Mezias, Grinyer ve Guth 2001, 76). Buradan yola çıkarak vazgeçme ve değişime direnç arasındaki ilişkilerin varlığından söz edilebilir. O halde:

H2: Vazgeçme ile değişime direnç arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Vazgeçme ve Örgütsel Hafıza Arasındaki İlişkiler

Örgütsel hafıza ile değişime direnç arasında ilişki kurmaya çalışmak, örgütsel hafızayı olumsuz bir unsur gibi eleştirmek anlamına gelmemektedir. Ancak bu durum onun değişim hareketlerine karşı dirence destek veren potansiyeli olduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Şirketlerin atıl hale gelmiş olan bilgiyi unutma ve tekrar erişilmesi gereken bilgiyi saklamak için gerekli titiz şekilde yönetmeleri gerekmektedir (Akgün, Keskin ve Günsel 2009, 128). Örgütün muhteviyatındaki bireylerin anlayışları, bakış açıları ve bireysel alışkanlıkları örgütsel hafızanın boyutlarının içini dolduran kişisel katkılar olarak değerlendirilebilirler. Bireysel alışkanlıkları, meslek bilgisi ve örgüt tarihiyle, anlayışları ve bakış açıları da sosyo-politik bilgi, sektör bilgisi ve harici bilgi boyutlarıyla eşleştirdiğimizde, örgütsel hafızanın boyutlarının, vazgeçmenin boyutlarıyla desteklediği yorumu çıkarılabilir. Bu bakış açısıyla yaklaşıldığında, anlayışların, bakış açılarının veya alışkanlıkların değişimi vazgeçme yeteneği ile doğru orantılıdır denilebilir. Bu durumda örgütsel hafızanın boyutlarıyla, vazgeçme boyutları arasında

bir ilişkinin varlığından söz etmek yanlış olmayacaktır. O halde:

H3: Vazgeçme ile örgütsel hafıza arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışma kapsamında, geliştirilen hipotezlerin test edilmesi amacıyla bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Veriler anket yöntemiyle toplanmış ve katılımcılara örgütsel hafıza, değişime direnç, vazgeçme ve ilave olarak da demografik soruları içeren bir anket uygulanmıştır. Araştırma değişkenlerini ölçme amacıyla kullanılan ölçekler, literatür taramasıyla bulunmuş ve daha önce geçerli ve güvenilir olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Değişime direnç kavramının ölçülmesinde Oreg (2003, 684) tarafından geliştirilen dört boyutlu ve 20 sorudan oluşan değişime direnç ölçeği kullanılmıştır. Örgütsel hafıza değişkeni ise beş alt boyuttan oluşan ve Dunham ve Burt (2014) tarafından geliştirilen 29 soruluk örgütsel hafıza ölçeği kullanılmıştır. Vazgeçme kavramı Cegarra ve arkadaşları (2010, 3)

tarafından geliştirilen üç boyuttan ve 16 soruyla ölçülmüştür.

Anket formunda 5'li tip Likert ölçeği kullanılmıştır. Araştırma, İstanbul Ticaret Odası'na kayıtlı, sermayesi 250.000 TL'nin üzerinde ve inşaat sektöründe faaliyet gösteren, 29 kodlu mimarlık-mühendislik, 46 kodlu inşaat taahhüt, 50 kodlu mekanik tesisat ve 64 kodlu elektrik ekipmanları meslek grupları üzerinde gerçekleştirilmiştir. İlgili ölçekler doğrultusunda hazırlanmış olan anket formu basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiş olan firmalara iletilmiştir ve bu yolla 287 anket formuna geri dönüş sağlanmıştır. Ayrıca 85 anket formu yüz yüze görüşmelerle doldurulmuştur ve toplamda 372 anket formu analiz öncesinde toplanmıştır.

ANALİZ VE BULGULAR

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerini ölçmek amacıyla altı madde bulunmaktadır. Tablo 1'de örnekleme oluşturan firmalar adına katılım gösteren bireylerden elde edilen demografik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1 Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Özellikleri

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER	DEĞİŞKEN	FREKANS	ORAN
POZİSYON	Üst Düzey	275	79,3%
	Orta Düzey	72	20,7%
EĞİTİM DÜZEYİ	İlköğretim	1	0,3%
	Lise	23	6,6%
	Ön lisans	29	8,4%
	Lisans	208	59,9%
	Y. Lisans	81	23,3%
	Doktora	5	1,4%
CİNSİYET	Kadın	68	19,6%
	Erkek	279	80,4%
İŞLETMEDEKİ GÖREV SÜRESİ	1 Yıdan az	22	6,3%
	1-5 Yıl	103	29,7%
	6-10 Yıl	80	23,1%
	11-15 Yıl	52	15,0%
	15 Yıdan Fazla	90	25,0%
İŞ HAYATINDAKİ GÖREV SÜRESİ	1 Yıdan az	4	1,2%
	1-5 Yıl	42	12,1%
	6-10 Yıl	60	17,3%
	11-15 Yıl	74	21,3%
	15 Yıdan Fazla	167	48,1%
GELİR DÜZEYİ	1.000TL-3.000TL Arası	58	16,7%
	3.001TL-5.000TL Arası	87	25,1%
	5.000TL'nin Üzeri	202	58,2%

Katılımcılardan elde edilen demografik veriler incelendiğinde, katılımcıların büyük bölümünün erkek (%80,4), üst düzey yönetici (%79,3), lisans düzeyinde eğitim almış (%59,9), 5.000 TL'nin üzerinde gelir düzeyine sahip (%58,2), işletmede 1-5 yıl arası süredir görev yapan ve toplam iş deneyimi 15 yıldan fazla (%48,1) olan kişilerden oluştuğu

görülmektedir.

Faktör analizi açıklayıcı ve doğrulayıcı olarak iki şekilde sıralı olarak yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi öncesinde verilerin uygunluğu incelenmiştir. Bu bağlamda KMO ve Bartlett testleri uygulanmıştır. Elde edilen test sonuçları Tablo 2'de görülmektedir:

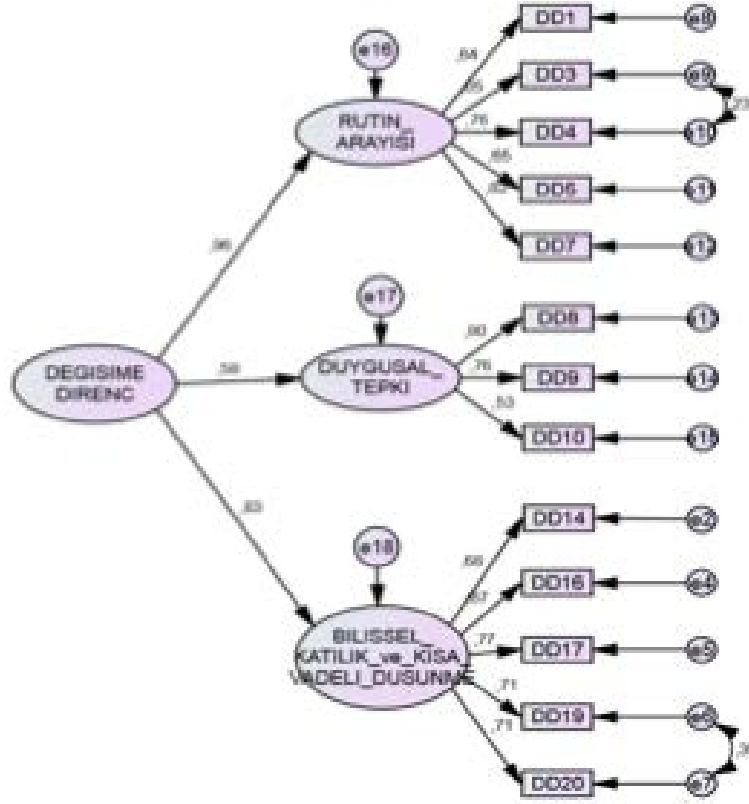
Tablo 2. KMO&Bartlett Testi Sonuçları

ÖLÇEKLER	KMO	BARTLETT	df	P
DEĞİŞİME DİRENÇ	0,872	2388,64	105	0,000
ÖRGÜTSEL HAFIZA	0,873	4541,98	276	0,000
VAZGEÇME	0,881	1585,53	66	0,000

Sonuçlara göre KMO değerleri 0,50'nin oldukça üzerindedir, Bartlett küresellik testi sonuçları da %1 önem seviyesinde anlamlıdır. Bu veriler doğrultusunda örneklem üzerinde faktör analizi yapılabileceği sonucu çıkartılmaktadır (Gürüş ve Astar 2014, 373).

Değişime direnç ölçeği anket formunda 20 sorudan oluşmaktadır. Yapılan açıklayıcı faktör analizinde, faktör yükleri 0,50 değerinin altında olan beş soru sırayla ölçekten çıkartılmıştır. Böylece Varimax dönüşümü ile en uygun faktör yapısına ulaşılmıştır. Asıl ölçekte iki farklı faktör olarak ele alınan "Bilişsel Katılık" ve "Kısa Vadeli Düşünme" boyutları, bu çalışmada aynı faktör yapılanması altında toplanmış ve bu araştırmaya yönelik olarak adı "Bilişsel Katılık Ve Kısa Vadeli Düşünme" olarak adlandırılmıştır. Değişime direnç ölçeği; "Rutin Arayışı", "Duygusal Tepki", "Bilişsel Katılık ve Kısa Vadeli Düşünme" adlarını alan üç boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin açıklanan toplam varyansı %60,321 değerini almıştır.

Değişime direnç ölçeğine ait model üç gizil değişkenden oluşmaktadır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizinde, düşük faktör yükü alan iki soru daha ölçekten çıkartılmıştır. Ölçüm modelinin CMIN(60) değeri 215,97 olarak elde edilmiş olup CMIN/DF oranı 3,599'a eşittir. Bu değer kabul değeri olan üçe yakın bir değer olması, ölçüm modelinin uygunluğunu göstermektedir. İlave olarak diğer uyum indeksleri de incelenmiş ve model ile verilerin birbirlerine uyumlu olduğu sonucu çıkartılmıştır. Karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI) değeri; 0,921, artımsal uyum indeksi (IFI) değeri; 0,922 olup, 0,90 ve üzeri uygunluk kriterini sağlamaktadır. Yaklaşık hataların ortalama karekökü olan RMSEA değeri de 0,087 olup 0,08'in altı olan uygunluk kriterine yakın bir değer almıştır. Şekil 2'de değişime direnç ölçeğine uygulanan, doğrulayıcı faktör analizi, ölçeğin boyutları ve soruların dağılımı şematik olarak görülmektedir.

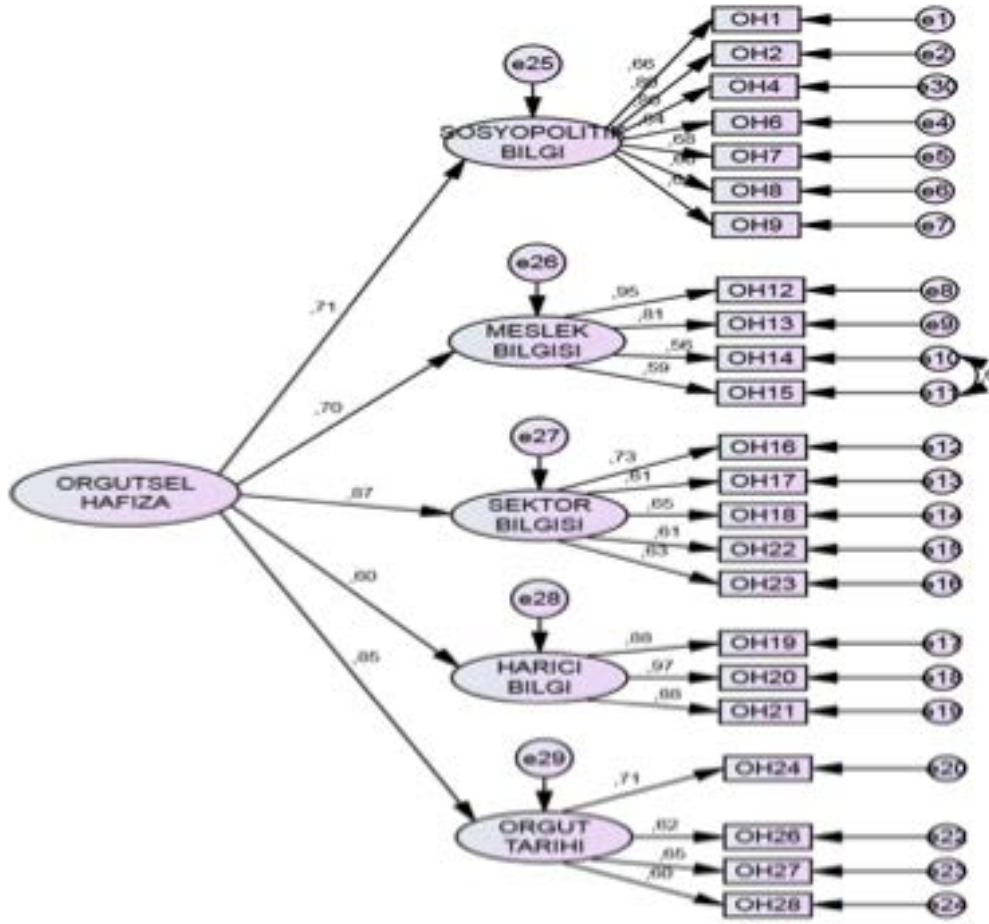

Şekil 2 Değişime Direnç Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi

Örgütsel hafıza ölçeği anket formunda 29 sorudan oluşmaktadır. Yapılan açıklayıcı faktör analizinde, faktör yükleri 0,50 değerinin altında olan beş soru sırayla ölçekten çıkartılmıştır. Böylece Varimax dönüşümü ile en uygun faktör yapısına ulaşılmıştır. Örgütsel hafıza ölçeği, “Sosyo-Politik Bilgi”, “Meslek Bilgisi”, “Sektör Bilgisi”, “Harici Bilgi” ve “Örgüt Tarihi” adlarını alan beş boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin açıklanan toplam varyansı %62,805 değerini almıştır.

Örgütsel hafıza ölçeğine ait model beş gizil değişkenden oluşmaktadır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizinde, düşük faktör yükü alan bir soru ölçekten çıkartılmıştır. Ölçüm modelinin CMIN(224) değeri 696,97 olarak elde edilmiş

olup CMIN/DF oranı 3,111’e eşittir. Bu değer kabul değeri olan üçe yakın bir değer olması, ölçüm modelinin uygunluğunu göstermektedir. İlave olarak diğer uyum indeksleri de incelenmiş ve model ile verilerin birbirlerine uyumlu olduğu sonucu çıkartılmıştır. Karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI) değeri; 0,888, artımsal uyum indeksi (IFI) değeri; 0,889 olup, 0,90 ve üzeri uygunluk kriterine yakın değeriyle uygunluk sağlamaktadır. Yaklaşık hataların ortalama karekökü olan RMSEA değeri de 0,078 olup 0,08’in altı olan uygunluk kriterinin istediği şekilde bir değer almıştır. Şekil 3’te örgütsel hafıza ölçeğine uygulanan doğrulayıcı faktör analizi, ölçeğin boyutları ve soruların dağılımı şematik olarak görülmektedir.

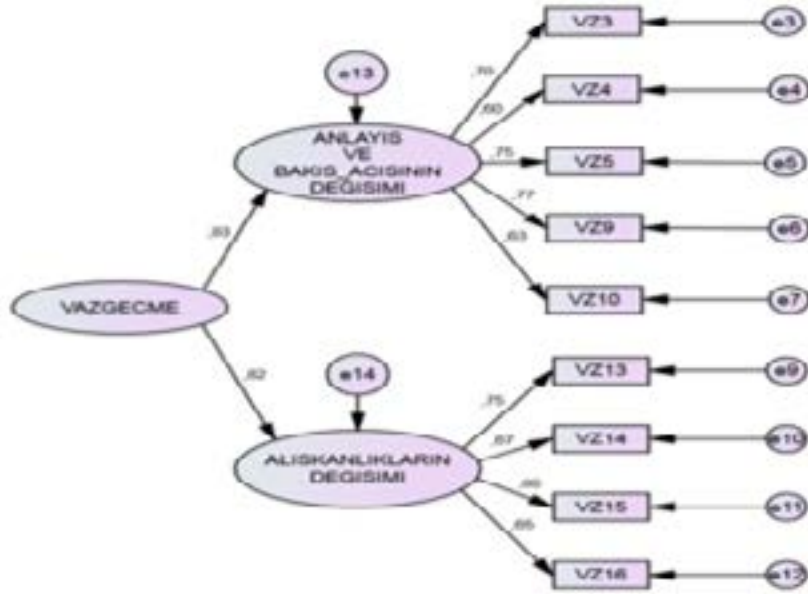

Şekil 3 Örgütsel Hafıza Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi

Vazgeçme ölçeği anket formunda 16 sorudan oluşmaktadır. Yapılan açıklayıcı faktör analizinde, faktör yükleri 0,50 değerinin altında olan 4 soru sırayla ölçekten çıkartılmıştır. Böylece Varimax dönüşümü ile en uygun faktör yapısına ulaşılmıştır. Orijinal ölçekte iki farklı faktör olarak ele alınan “Bakış Açısının Değişimi” ve “Yeni Anlayışların Pekiştirilmesi” boyutları, bu çalışmada aynı faktör yapılanması altında toplanmış ve bu araştırmaya yönelik olarak adı “Anlayış ve Bakış Açısının Değişimi” olarak adlandırılmıştır. Vazgeçme ölçeği; “Anlayış ve Bakış Açısının Değişimi” ve “Bireysel Alışkanlıkların Değişimi” adlarını alan 2 boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin açıklanan toplam varyansı %54,358 değerini almıştır.

Vazgeçme ölçeğine ait model iki gizil değişkenden oluşmaktadır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizinde, düşük faktör yükü alan üç

soru ölçekten çıkartılmıştır. Ölçüm modelinin CMIN(26) değeri 53,044 olarak elde edilmiş olup CMIN/DF oranı 2,04’e eşittir. Bu değer kabul değeri olan üçün altında bir değer olması, ölçüm modelinin uygunluğunu göstermektedir. İlave olarak diğer uyum indeksleri de incelenmiş ve model ile verilerin birbirlerine uyumlu olduğu sonucu çıkartılmıştır. Karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI) değeri; 0,976, artımsal uyum indeksi (IFI) değeri; 0,976 olup, 0,90 ve üzeri olan uygunluk kriterini sağlamaktadır. Yaklaşık hataların ortalama karekökü olan RMSEA değeri de 0,055 olup 0,08’in altı olan uygunluk kriterinin istediği şekilde bir değer almıştır. Şekil 4’te vazgeçme ölçeğine uygulanan, doğrulayıcı faktör analizi, ölçeğin boyutları ve soruların dağılımı şematik olarak görülmektedir.

Şekil 4 Vazgeçme Hafıza Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi

Doğrulayıcı faktör analizinden sonra ölçekler güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analizin sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır:

Tablo 3 Güvenilirlik Analizi ve Chronbach's Alpha Katsayıları

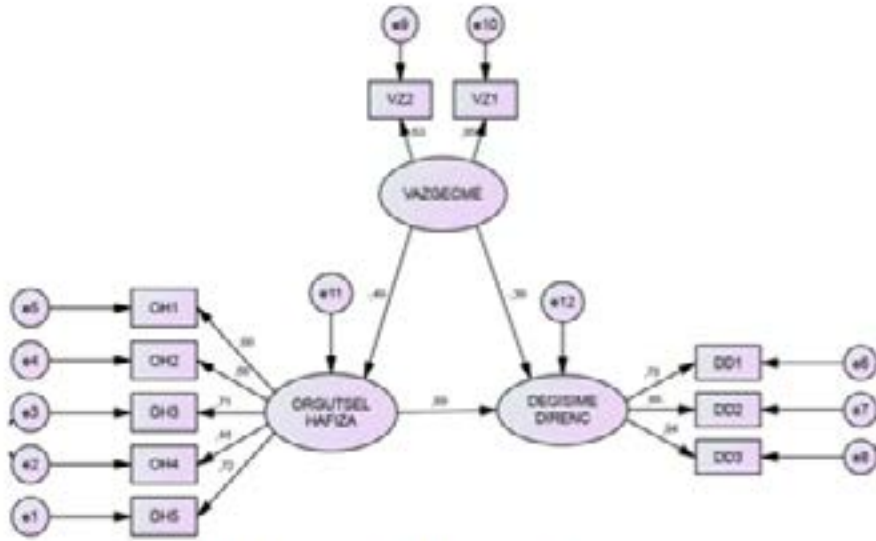
ÖLÇEK	CRONBACH'S ALPHA KATSAYILARI
DEĞİŞİME DİRENÇ	0,763
ÖRGÜTSEL HAFIZA	0,816
VAZGEÇME	0,707

Analiz sonucu elde edilen Chronbach'ın Alpha katsayıları, ($p < 0,001$) koşulunda, 0,70 değerinin üzerinde değer alması, ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermektedir (Karasar 2011, 148).

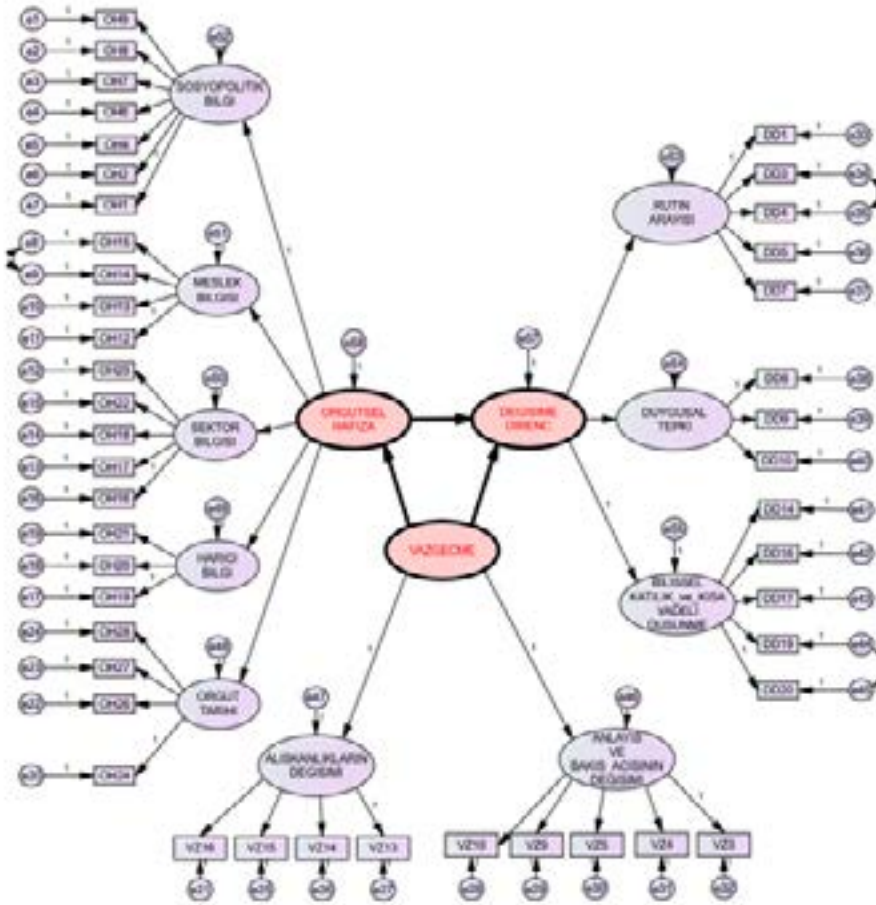
Korelasyon analizi sonucunda tüm değişkenlerin arasında $p < 0,05$ düzeyinde korelasyon bulunduğu tespit edilmiştir. Örgütsel hafıza ve değişime direnç arasında pozitif yönlü

(0,715), vazgeçme ve değişime direnç arasında negatif yönlü (-0,579) ve vazgeçme ile örgütsel hafıza arasında da negatif yönlü (-0,422) ve anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Bu sonuçlar hipotezlerde yer alan ilişki tanımlamalarıyla da örtüşmektedir.

Araştırma değişkenlerine ait yapısal eşitlik modeli, özet ve geniş halleriyle Şekil 5'te ve Şekil 6'da yer almaktadır:

Şekil 5 Yapısal Eşitlik Modeli - Özet Gösterim

Şekil 6 Yapısal Eşitlik Modeli - Geniş Gösterim

Yapısal eşitlik modeline ait CMIN(30) değeri 127,93 olarak elde edilmiş olup CMIN/DF oranı 4,26'ya eşittir. Bu değer kabul değeri olan beşin altında bir değer olması, ölçüm modelinin uygunluğunu göstermektedir. İlave olarak diğer uyum indeksleri de incelenmiş ve model ile verilerin birbirlerine uyumlu

olduğu sonucu çıkarılmıştır. Karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI) değeri; 0,918, artımsal uyum indeksi (IFI) değeri; 0,919 olup, 0,90 ve üzeri kriterine yakın uygunluk sağlamaktadır. Modelin hipotez testine ait sonuçlar Tablo 4'te görülmektedir:

Tablo 4 Hipotez Testi Sonuçları

HİPOTEZ NO	BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN		BAĞIMLI DEĞİŞKEN	Estimate	S.E.	C.R.	P	SONUÇ
H ₁	ORGÜTSEL_HAFIZA	→	DEĞİŞİME_DIRENC	1,042	0,114	9,15	0,00	KABUL
H ₂	VAZGEÇME	→	DEĞİŞİME_DIRENC	-0,634	0,106	-5,988	0,00	KABUL
H ₃	VAZGEÇME	→	ORGÜTSEL_HAFIZA	-0,522	0,089	-5,877	0,00	KABUL

S.E.: Standart hata (Beta); C.R.: Kritik oran; Estimate: Standardize edilmiş regresyon katsayıları

Hipotez testi sonucunda H₁ hipotezi ($\beta=0,114$; $p<0,01$), H₂ hipotezi ($\beta=0,106$; $p<0,01$) ve H₃ hipotezi ($\beta=0,089$; $p<0,01$) kabul edilmiştir.

SONUÇ

Örgütsel hafıza, değişime direnç ve vazgeçme değişkenlerinin ele alındığı çalışmada değişkenler arasında geliştirilen hipotezler değerlendirilmiştir. Kurumların sahip oldukları bilginin, değişim durumunda olumsuz etkilerde bulunabileceği ve bu olumsuzluğun zayıflatılması için de vazgeçme yeteneğiyle hareket edilmesi gerekliliği açığa çıkmaktadır.

Vazgeçmek değişimin gereğidir. Mevcut yapı, süreç, işlem gibi örgütsel mekanizmalar çevreye ve teknolojiye uyum sağlayamıyorsa değişim örgütler için kaçınılmaz bir hal almaktadır. Bu farkındalık sonrası alınan aksiyonlar, kurum içerisindeki bireylerin sahip oldukları veya olacakları bilgiyi doğru yönetmeleri durumunda başarılı olacaktır. Örgütsel hafızanın depolama olanaklarından biri olan bireyler, zihinlerinde barındırdıkları mesleki, sosyal, kültürel, politik ve harici ya da dâhili ilişkisel bilgilerle kurumlarının hafızasını geliştirmekte ve dinamik tutmaktadırlar.

Bireylerin muhteva ettikleri iş yapabilirlik bilgileri; örgüt içi ve dışı sosyal ilişkiler yoluyla edindikleri sosyo-politik bilgi ve harici bilgi; içinde buldukları sektöre yönelik bilgi ve dâhil oldukları örgütün tarihsel olaylarına ilişkin bilgi, her durumda tekrar erişilmek üzere hazır beklemektedir. Kişilerin geçmişten gelen olaylar doğrultusunda oluşturdukları çeşitli varsayımlar, yeni durumlarda kullanılmak üzere hazır bekletilmektedir (Kegan ve Lahey

2013, 134). Örgütsel hafıza kendini oluşturan varsayımlarla, değişime direnç destek sağlama potansiyeli taşıyan büyük oranda soyut bir değişkendir.

Değişime direnci oluşturan; rutin arayışı, duygusal tepki, bilişsel katılık ve kısa vadeli düşünme boyutları, örgütsel hafızanın boyutlarının etkisi altında şekillenmektedir. İnsanların sahip oldukları çeşitli bilgiler, yeni durumların ortaya çıkması bireyleri; rutin olanı aramaya, duygusal tepkilerini ortaya çıkartmalarına, bilişsel katılığın oluşumuna ve düşüncelerinin kısa vadeli olmasına temel teşkil edebilmektedir.

Araştırma modeline temel teşkil eden örgütsel hafızayla değişime direnç arasında pozitif yönlü ilişkiler olduğu düşüncesi, analiz sonuçlarıyla kendini göstermiştir. Benzer şekilde vazgeçmenin değişime direnç ve örgütsel hafıza ile negatif yönlü ilişkileri de ortaya koyulmuştur.

Sonuçlar örgütsel değişim süreci içerisinde yer alan işletmelerin değişime karşı direnç gösteren bireyleri, vazgeçmeye teşvik etmeleri gerekliliğini doğrulamaktadır. Bazı kişiler vazgeçme konusunda diğerlerine göre çok daha fazla yeteneklidirler. Bireysel alışkanlıkların değişmesi, yeni anlayışların pekiştirilmesi ve bu sayede bakış açılarının değişmesi herkes için kabul edilebilir bir hızla gerçekleşmemektedir. Kimileri değişim karşısında kaskatı dururken kimileri gerekliliğini derhal algılayarak kendini

konumlandırmaktadır. Hangi değişim yönetimi modeli veya metodu uygulanırsa uygulansın, vazgeçme, tüm aşamalar içerisinde kendine yer bulmak zorundadır. İşletmeler standart modelleri uyarlamaya ve oradaki yönergeleri izlemeye çalışırlar. Kotter'ın (1996), Hiatt'ın (2006) ve diğerlerinin modelleri birbirlerinden çok farklı tanımlamalar içerisinde değillerdir. Her biri farklı bir açıdan aynı amaç için oluşturulmuş uygulama yöntemleridir. Ancak hiçbir model vazgeçme unsurundan ve örgütsel hafızadan bahsetmemektedir. Tüm modeller değişime direncin nasıl ele alınması gerektiğini uzun uzun anlatmışlar ve aynı çatı altında benzer ifadelerle çözüm yolları üretmişlerdir.

Son olarak planlı veya plansız gerçekleşen değişimin her türlü uygulamasında hangi model, yöntem veya teknik uygulanırsa uygulansın, başarılı olabilmek adına vazgeçme ile nelerin kazanılabileceği ve nelerin kaybedilebileceği analiz edilmelidir. Yanlış değerlendirme sonucu yapılan her çabaya karşı, direnç seviyesi üst düzeyde olacaktır ve direnç, en büyük desteği kişisel veya grup dinamiklerinden gelen etkiyle beraber örgütün hafızasından alarak açık edilecektir. Bilginin edinimi ve depolanması bir kurum için büyük önem taşımaktaysa, depolanan bilgiye tekrar erişim kanalının da faydalı şekilde çalıştırılması, değişim yönetiminde direnci doğru yönetebilmek için büyük önem taşımaktadır. Her değişim isteği, bir şeylerden zorunlu ya da gönüllü olarak vazgeçerek başlayacaktır.

Çalışma örgütsel seviyede ve İstanbul'da inşaat sektöründe yapılmıştır. Aynı işletmeden gelen anket formlarında verilerin

ortalaması ele alınarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın farklı sektörlerle ve bölgelere göre değerlendirilmesi için ilgili örneklemeler üzerinde araştırma yapılması gerekmektedir.

Özellikle ölçek belirleme konusunda örgütsel hafıza ve vazgeçme kavramlarına dair yapılan çalışmalar sınırlıdır. Örgütsel hafızanın depolama unsurları net şekillerde ele alınmalıdır. Bazı çalışmalarda edinim, depolama ve tekrar erişim mekanizması birbirinin içerisine girmiş durumdadır. Bu durum depolama olanaklarının da farklı değerlendirilmesine neden olmaktadır. Farklı değerlendirmeler de ölçeklendirme noktasında çalışmalara etki etmektedir. Oluşturulan her ölçek depolama olanaklarına dokunmaktadır. Dolayısıyla yapılabilecek birinci öncelikli öneri şu şekildedir: Walsh ve Ungson'un (1991) çalışmasındaki örgütsel hafıza depoları ele alınarak kapsamlı bir örgütsel hafıza ölçeği geliştirilebilir. Buna paralel olarak vazgeçme konusu da daha kapsamlı bir ölçek geliştirme çalışmasına tabi tutularak vazgeçme ölçeğinin oluşturulması ileri çalışmalar için araştırmacılara önerilen öncelikli konular olarak değerlendirilebilir. Örgütsel hafızanın da vazgeçmeyle birlikte içerisinde yer aldığı bir değişim yönetimi modeli üzerinde çalışılabilir ve literatürün bu alandaki eksikliğinin ortadan kaldırılması amaçlanabilir. Son olarak, araştırma içerisinde literatür taramasıyla derlenen değişime direncin ele alınması ve değişime direnç fonksiyonu bir model olarak çalışma konusu yapılabilir veya değişime direnç fonksiyonunu temel alan bir değişime direnç ölçeği geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Ackerman, M. S. & Halverson, C. A. (2000). Reexamining organizational memory. *Communication of the ACM*, 43(1), 58-64.
- Akgün, A. E., Lynn, G. S. & Byrne, J. C. (2006). Antecedents and consequences of unlearning in new product development teams. *Journal of Product Innovation Management*, 23(1), 73-88.
- Akgün, A. E., Keskin, H. & Bryne, J. (2012). The role of organizational emotional memory on declarative and procedural memory and firm innovativeness. *Journal of Product Innovation Management*, 29(3), 432-451.
- Akgün, A. E., Byrne, J. C., Lynn, G. S. &

Keskin, H. (2007). Organizational Unlearning as Changes in Beliefs and Routines in Organizations. *Journal Of Organizational Change Management*, 20(6), 794-812.

Akgün, A.E., Keskin, H. & Günsel, A. (2009) Bilgi yönetimi ve öğrenen örgütler, Ankara: Eflatun.

Atkinson, P. (2005). Managing resistance to change. *Management Services*, Spring, 14-19.

Barutçugil, İ. (2004). Stratejik insan kaynakları yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Beerel, A. (2009). Leadership and change management. London: Sage.

Birinyi, L. (1999, April 19). Unlearning old

lessons. Forbes, 410.

Bowerman, B. L., O'Connell, R. T., Murphree E. S. & Orris, J.B. (2013). İşletme İstatistiğinin Temelleri. (Çev. N., M. Can ve Ş. Er). Ankara: Nobel.

Caruth, D., Middlebrook, B. & Rachel, F. (1985). Overcoming resistance to change. *Sam Advanced Management Journal*, 50(3), 23-27.

Cegarra, N. J., Cepeda, C. G. & Jimenez, J. D. (2010). Linking unlearning with innovation through organizational memory and technology. *Journal of Knowledge Management*, 8(1), 1-10.

Cepeda, C. G., Carrion, J. G., Cegarra, N. J., & Jimenez, J. D. (2012). The effect of absorptive capacity on innovativeness: Context and information systems capability as catalysts. *British Journal of Management*, 23(1), 110-129.

Conner, D.R. (1992). *Managing at the speed of change*. New York: Random House.

Croasdell, D. T. (2001). It's role in organizational memory and learning. *Information Systems Management*, 18(1), 8-11.

Dawson, P. (2003). *Understanding organizational change the contemporary experience of people at work*. London: Sage Publications.

Drucker, P. (2011). *Büyük değişimler çağında yönetim*. (Çev. Z. Dicleli). İstanbul: Optimist.

Dunham, A. & Burt, C. (2014). *Understanding employee knowledge: The development of an organizational memory scale*. *The Learning Organization*, 21(2), 126-145.

Dunham, A. (2010). *Knowledge management in the context of an ageing workforce: Organizational memory and mentoring*. Doctoral thesis, University of Canterbury, New Zeland.

Erdil, O. & Keskin, H. (2004). Örgütsel değişim sürecinin özellikleri, enformasyon sisteminin etkinliği, iş değişimlerini uygulama etkinliği, rekabet stratejileri ve işletme performansı arasındaki ilişkiler. *Yönetim*, 47, 3-14.

Eren, E. (2010). *Stratejik yönetim ve işletme politikası*. İstanbul: Beta.

Eren, E. (2012). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta.

Gürüş, S., Melek A. (2014). *Spss ile istatistik*. İstanbul: Der Yayınları.

Hanvanich, S., Sivakumar, K., Tomas, G. & Hult, M. (2006). The relationship of learning and memory with organizational performance:

The moderating role of turbulence. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 34(4), 600-612.

Harvey, T. R., Broyles, E. A. (2010). *Resistance to change, a guide to harnessing its positive power*. Plymouth: Rowman&Littlefield Education.

Heifetz, R. A., & Linsky, M. (2013). *Liderler için hayatta kalma rehberi. Değişim içinde* (ss. 133-158). İstanbul: Optimist.

Hiatt, J. M., ve Creasey, T. J. (2012). *Change management: The people side of change*. Colorado: Prosci Learning Center.

Huber, G. P. (1991). *Organizational learning: The contributing. Organization Science*, 2(1), 88-115.

Jennex, M. E. & Olfman, L. (2004). *Organizational memory*. In W. Clyde (Eds.) *Holsapple Handbook on Knowledge Management* (pp. 207-234). New York: Springer.

Jones, D. J., Recardo, R. J. (2013). *Leading and implementing business change management*. London: Routledge.

Kanter, R. M. (2011). How great companies think differently. *Harvard Business Review*, November, 66-78.

Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.

Kegan, R. & Lahey, L., L. (2013). İnsanların değişmemesinin gerçek nedeni. *Değişim içinde*, (ss. 159-183). İstanbul: Optimist.

Koçel, T. (2011). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınevi.

Kotter J.P. & Schlesinger L.A. (1989). *Choosing Strategies for Change*. In: Asch D. & Bowman C. (Eds). *Readings in Strategic Management* (pp. 294-302). London: Palgrave.

Lawrence, P. R. (2009). How to deal with resistance to change. *Harvard Business Review*, 47(1), 49-57.

Katz, D. & Kahn, R. L. (1978). *The Social Psychology of Organizations*. New York: Wiley.

Kurt, L. (1948). *Research center for group dynamics*. New York: Harper&Brothers.

Li, Z., Tian, Y., & Qi, Z. Y. (2004). An empirical study on the impact of organizational memory on organizational performance in manufacturing companies. *Proceedings of the 37th Hawaii International Conference on System Sciences*, Hawaii

Mariotti, J. (1999). Change requires learning and unlearning. *Industry Week*, 248(12), 59-59.

Marques, J. F. (2007). *Unlearning: The*

hardest lesson of all. *Performance Improvement*, 46(1), 5-6.

Mezias, J. M., Grinyer, P., & Guth, W. D. (2001). Changing collective cognition: A process model for strategic change. *Long Range Planning*, 34(1), 71-95.

Moorhead, G., Griffin, R. W. (1995). *Organizational behavior*. Boston: Houghton Mifflin Company.

Moorman, C. & Miner, A. S. (1998). Organizational improvisation and organizational memory. *Academy of Management Review*, 23(4), 698-723.

Moorman, C. & Miner, A. S. (1997). The impact of organizational memory on new product performance and creativity. *Journal of Marketing Management*, 34(1), 91-106.

Nystrom, P.C & Starbuck. W. H. (1984). To avoid organizational crises, unlearn. *Organizational Dynamics*, 12(4), 53-65.

Oreg, S. (2003). Resistance to change: Developing an individual differences measure. *Journal of Applied Psychology*, 88(4), 680-693.

Oreg, S., Bayazit, M., Vakola, M., Arciniega, L., Armenakis, A., Barkauskiene, R., ... & Hřebíčková, M. (2008). Dispositional resistance to change: Measurement equivalence and the link to personal values across 17 nations. *Journal of Applied Psychology*, 93(4), 935-944.

Recardo, R. F. (1995). Overcoming resistance to change. *National Productivity*

Review, 14(2), 5-12.

Recardo, R. J. (2008). *Organizational design: A practical methodology and toolkit*. Amherst: HRD Press, Inc.

Robbins, S. P., Timothy A. J. (2003). *Organizational behavior*. New Jersey: Pearson.

Schein, E. H. (1995). Kurt Lewin's change theory in the field and in the classroom: Notes toward a model of managed learning. *Systems Practice*, 9(1), 1-31.

Smollan, R. (2011). Engaging with resistance to change. *University of Auckland Business Review*, 13(1), 12-15.

Stein, E.W. & Zwass, V. (1995). Actualizing organizational memory with information systems. *Institute for Operations Research and the Management Sciences*, 6(2), 85-117.

Strebel, P. (1996). Why do employees resist change? *Harward Business Review*, 74(3),: 85-92.

Tichy, N. (1982). The essentials of strategic change management. *Journal of Business Strategy*, 3(4), 55-67.

Walsh, J.P. & Ungson, G.R. (1991). Organizational memory. *Academy of Management Review*, 16(1), 57-91.

Yıldırım, E. (2006). Örgütsel öğrenmenin öncülü olarak örgütsel zekâ: Teori ve bir uygulama. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

RESMİ İLAN DESTEĞİ VE YEREL BASIN İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SUPPORT OF OFFICAL ANNOUNCEMENT AND LOCAL PRESS

Özet

Temel işlevlerini yerine getiren, bağımsız, geniş katımlı ve ulaşılabilir bir yerel basın, demokrasinin gelişmesine olumlu katkı sağlar. Türkiye’de bu tür bir yerel basının oluşumunda, resmi ilan gelirlerinin önemli payı olduğu düşünülmektedir. Bu noktada, yerel basının gazete satmaktan çok devletten resmi ilan geliri elde etmek niyetinde olduğu tartışması yaşanmaktadır. Bu tartışma ekseninde çalışma; resmi ilan desteği alan gazeteler üzerinden yerel basın ve resmi ilan desteği ilişkisini incelemek istemektedir. Bu amaçla, resmi ilan gelirlerinin dağıtımını sağlayan BİK’in, Eylül 2012 ayı içerisinde, şubesi bulunan 27 ildeki 287 gazete örneklem olarak seçilmiş ve Basın İlan Kurumu’nun Teşkiline ilişkin 195 sayılı kanunda geçen “resmi ilan almak için gerekli vasıflar” kısmına ne ölçüde uyduğunu anlamak üzere karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ayrıca, illere göre BİK’ten resmi ilan alan yerel gazete sayısı da öğrenilmek istenmiştir. Çalışma sonucunda; Türkiye’deki birçok yerel gazetenin BİK’in belirlediği vasıfları ancak teknik ölçüde resmi ilan alacak kadar karşıladığı ortaya çıkmıştır.

Abstract

The local press which performs the basic functions, independent, well-attended, and widely available may support the strengthening of democracy. In Turkey, it is thought that official announcement incomes have vital value for progressing of this type of local press. The fundamental reason of the discussion is that the local press wants to get official announcement income more than selling newspaper income. The study on the axis of this discussion wants to suggest the relationship between the Press Advertising Institution (PAI), which is an intermediary for official and the local press. For this aim, the study checked the newspapers choosing the 287 newspapers as a sample, in the 27 cities where there are the branches of PAI on September 2012, comparatively to know how much they are suitable for “required qualification to get official announcement” mentioned in the law no. 195 related to PAI formation. Also, the study wants to learn the number of the local newspapers, getting official announcement from PAI in a city. At the end of the study; it was seen that a lot of local newspapers in Turkey could carry out the expected function as only getting the official announcement.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Yerel Basın, Resmi İlan, Basın İlan Kurumu

Key Words: Democracy, Local Press, Official Announcement, Press Advertising Institution

GİRİŞ

Uzun yıllar, basın üzerine sıklıkla dile getirilen bir önerme bulunmaktadır. Temel işlevlerini yerine getiren, bağımsız, geniş katımlı ve ulaşılabilir bir yerel basın, demokrasinin gelişmesine yardımcı olur (Gosselin 2006: 12).

1980 sonrası dünya genelinde özelleştirme politikalarıyla birlikte birçok şirketin, medya sektöründe büyük bir tekelleşme yarışına girdiği görülmektedir. Bugün medya sektörü üzerindeki yeni eğilim, kitle iletişim araçlarına sahip büyük medya şirketleri ile onların uluslararası konsorsiyumları şeklinde olmaktadır (Wasserman & Rao 2008: 163). Medya'nın tekelleştiği bir dönemde, küçük ölçekli yerel gazetelerin varlıklarını korumaları ve kendilerinden beklenen görevleri çeşitli kaygılardan uzak bir biçimde yerine getirebilmeleri gittikçe zorlaşmaktadır. Bu açıdan Türkiye'de yerel gazetelerin resmi ilan gelirleriyle desteklenmesi önem arz etmektedir.

Bulunduğu çevrenin olaylarını paylaşan ve yaptığı haberlerden maddi bir karşılık beklemediği düşünülen, tarafsız bir yerel basın için resmi ilanlar ciddi gelir kaynağı sağlamaktadır. Yalnız, resmi ilanların dağıtımının tarafı olduğuna ilişkin eleştirilerin artması üzerine, 1961 yılında bir kamu tüzel kişiliği olarak "Basın İlan Kurumu (BİK)" kurulmuştur (BİK 2013). BİK'in özellikle kurulma amacı; ilanların tarafı olarak dağıtılmasının önüne geçilerek, belirli kaidelere uygun ve hakkaniyetli dağıtılmasını sağlamaktır. Bu durum yerel basının gelişmesi için çok önemli görülse de, resmi ilanların varlığı başka eleştirilerin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Necdet Atabek (2005: 51), Türkiye'deki yerel basının amacının gazete satmak olmadığını ve devletten elde ettiği resmi ilan gelirleri ile ayakta kaldığını ifade etmektedir. Bu durumda, yerel basın kendisinden beklenen; haber verme, bilgilendirme ve kamuoyunun oluşmasına yardımcı olma gibi temel işlevleri ne ölçüde yerine getirebilmektedir? Kuşkusuz, "gazete satma" derdinde olmayan bir yerel basın kendisinden beklenen temel işlevlerle değil, çoğunlukla BİK tarafından ilan edilen yeterlilik koşullarını yerine getirmekle ilgilenecektir.

Türkiye'de Yerel Basın Tarihi

Osmanlı'da gazetecilik faaliyetlerinin başladığı dönem, Batı'da yaşanan gazetecilik pratiklerinden daha farklı bir sürecin ve ihtiyacın sonucu olmuştur. Avrupa'da gazeteciliğin ortaya çıkışı, tarihsel-toplumsal bir sürecin

ürünü ve siyasal sisteme halkın katılımının bir sonucu olurken; Osmanlı'da devletin yapılanması içinde bürokratik mekanizma ile iletişim kurulması, onların eğitilmesi ve ilerleyen süreçte "halk"ın yaratılması için kullanılmıştır (Aydeniz 2007: 10). İlk gazete olan Takvim-i Vekayi² ve yerel basının kurulmasına öncülük eden vilayet gazeteleri, ihtiyaç duyulan yeni toplumsal örgütlenme biçimine uygun bir iletişim sisteminin parçası olarak tasarlanmış; hükümet bildirimlerini ve kararlarını uzak vilayetlere ulaştırmak amacıyla görev olarak yerine getirmeye çalışmıştır (Çığ 2007: 32). Amaç üst düzey yöneticilerin yeni düzenlemeleri öğrenmelerini sağlamak olmuştur (Aydeniz 2007: 12). Osmanlı'da basının Batılı anlamda işlev görmesi ve devletten bağımsız olarak ortaya çıkması ancak 1860'tan sonra olmuştur. Hatta Tanzimat'la başlayan çağdaşlaşma süreci, basının önemli katkılarıyla hayata geçirilmiş; basın politik olduğu kadar, kültürel alanda da özgürlüğün, demokrasinin ve açık toplum olma özleminin en büyük destekçisi olmuştur (Duman 2007: 87). 1908 yılında 2. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte bu durum devam etmiş, gerek yerel gerekse ulusal gazetelerin sayısında önemli bir artış görülmüştür. (Çığ 2007: 50).

Milli Mücadele döneminde, işgal kuvvetlerine karşı direnen ve büyük oranda birlik içinde bulunan yerel basın, Cumhuriyet'in ilanından sonra farklı yönelimlere girmiştir. Yeni rejimin yerleştirilmesi çabaları; ilkin henüz kaldırılmamış olan hilafeti destekleyen gazetelere, ardından da tek parti yönetimine muhalif tüm gazetelere yönelik sert tedbirlerin uygulanması sonucunu doğurmuştur (Topuz 1996: 80). Cumhuriyet sonrasında ayakta kalan vilayet gazetelerinin birçoğu özel gazeteciliğin özendirilmesi için kapatılmıştır (Aydeniz 2007: 13-141). Cumhuriyeti biçimlendiren ve yönlendiren Tek Parti döneminde ise yönetim, basının gücünü kendi ideolojik amaçları doğrultusunda kullanmaya çalışmıştır (Demir 2007: 107). Devletin basın üzerindeki baskısı, çok partili yıllarda da etkisini hissettirmiş ve özellikle 60'lı yıllara kadar tek parti dönemini anımsatmıştır (Ayan 2011: 3). 80'li yıllar ise, basının tekelleşmesinde dönüm noktası olarak görülebilir. Bu dönemde bir yandan birikimlerini yapan medya kuruluşları büyümeye devam ederken, diğer yandan medyayı silah olarak kullanmak isteyen holdingler medya sektörüne girmek istemektedir (Tokgöz 2008: 37).

Osmanlı'dan günümüze, devletin yerel basın üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Yine, ulusal basının güçlü yapılanması altında varlık göstermeye çalışan yerel basın başta ekonomik sıkıntılar olmak üzere birçok sorunla mücadele etmek zorunda kalmaktadır.

Yerel Basının Önemi

Yerel basın, yayınlandığı bölgeyle ilgili yaptığı haberlerle yöre okuyucusuna ulaşarak, onları bilgilendirerek ve olayları detaylı şekilde araştırarak kamuoyunun oluşmasına yardımcı olur.

Yerel basın; ülkenin çeşitli yörelerinde, özellikle büyük kentler dışındaki yerleşim birimlerinde, il, ilçe ve beldelerde, günlük, haftalık ya da daha geniş aralıklarla yayımlanan, yayımlandıkları yörenin haberlerini veren, sorunlarını dile getiren, halkın isteklerini ilgililere aktarmayı hedefleyen yazılı basın organlarıdır (Girgin 2001: 235). Yerel basın, belirli bir bölgede yayınladığı haberi ulusal basına göre daha ayrıntılı inceleyebilmesi, kentle ilgili gündem oluşturabilmesi, kentin aktörlerini daha yakından tanıdığı için daha doğru habercilik yapabilmesi, yereldeki yöneticilerin kararlarını denetleyebilmesi ve eleştirebilmesi noktasında, kent yaşamı üzerinde önemli katkıları bulunmaktadır. Yayımladığı haberler, fotoğraflar, ele aldığı sorunlar, kentin gereksinimleri, kentteki kültürel ve sosyal etkinliklere ilişkin aktardığı bilgilerle; bireye, “yaşanan yer” duygusunu, yaşadığı yerin bir parçası olduğu düşüncesini kazandırmaktadır (Gezgin 2009: 236). Yerel basın, bir yandan yöre insanına onun bir toplum içinde yaşadığı duygusunu vererek toplumsallaşmasını sağlarken, öte yandan da onun yerel kimliğini güçlendirmekte ve yaşadığı çevreye katılımını sağlayabilmektedir (Vural 1999: 114). Bu anlamda yerel basın, kentin tartışma süreçlerine bireyin katılımını teşvik etmek, siyasetin bir yaşam biçimi olarak kurgulamasını sağlamak noktasında katılımcı demokratik rejimlerin önemli araçlarından biridir (Atabek 2005: 48). Yerel basının hedef kitlesi, kentsel siyaset sürecinin tarafı olan bütün aktör ve grupları merkeze alır. Bunlar aynı zamanda kent gündemini belirleyen ve kamuoyu oluşturan kesimlerdir. Onları, şu şekilde sıralamak mümkündür; aboneler ve gazeteyi satın alanlar, yörede yaşayanlar, valilik, emniyet müdürlüğü, belediyeler, kamu kurumları, haber, araştırma ve yorum üretiminde rolü ya da ayrıcalığı olan gruplar, meslek örgütleri, siyasi partiler, sendikalar, dernekler, rekabette olduğu diğer

yayın kuruluşları ve reklam verenlerden oluşmaktadır (Vural 1999: 111). Bu şekilde yerel basın, gündemine taşıyacağı haberler vasıtasıyla kenti yönetenlerle, söz sahibi olmak isteyenler arasındaki iletişim eksikliğini gidermeye yardımcı olmaktadır. Yerel basının, kent siyasetinin işleyişine yardımcı olabileceği konuları şu şekilde özetleyebiliriz:

Devletin etkinlikleri ve hükümet icraatlarını duyurmak, yerelde faaliyet gösteren her türlü kurumun çalışma ve faaliyetlerinin duyurulmasına çaba göstermek, onları kamu adına denetlemek, kent gündemini ilgilendiren belirli konularda kamuoyu oluşmasını sağlamak, kent kültürü ve bilincinin gelişmesine katkı sağlamak ve kentte demokrasi kültürünün yerleşmesine yardımcı olmaktadır (Girgin 2001: 49).

Bulunduğu yerin toplumsal, siyasal ve kültürel olaylarını yansıtan yerel basın, bu özelliğinden ötürü kentsel siyasetin işleyişinde önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu noktada, ulusal basın için sayılan işlevleri, yerel basın için de kullanmak mümkündür. Bu işlevlerin başında, “haber ve bilgi verme” fonksiyonu gelmektedir. Böylece, kent insanını yaşadığı çevre ve gelişen olaylara karşı aydınlatmak, kanaatlerini sürdürmek ya da değiştirmesini sağlamak mümkündür (Vural 1997: 113). Yine, demokrasinin bir gereği olarak yöneten-yönetilen ilişkisi çerçevesinde kamu hizmetlerinin sağlıklı ve doğru bir şekilde yapılıp yapılmadığını araştırmak yani “denetim ve eleştiri” görevi vardır (Büyükbaykal 2005: 85; Vural 1997: 117). Diğer önemli bir görevi de; çeşitli çevrelerin kanaatlerini yansıtarak topluma bildirilmesini, duyurulmasını, yayılmasını ve böylece bu kanaatlerin hem yönetenler üzerinde hem de yönetilenler üzerinde etkileşim sağlamasına yardımcı olmak, kısaca kamuoyu oluşumuna yardımcı olmaktadır (Atabek 2005: 49). Yine, bireyin kültürel yaşamını zenginleştirici ve kültürün yayılmasını sağlayıcı “eğitime ve eğlendirme” işlevi de basının görevlerinden bir tanesidir.

Yerel Basın - Basın İlan Kurumu İlişkisi

Günümüzde, resmi ilan desteği alan yerel gazetelerin resmi ilan gelirlerine bağlı olarak sürdürdüğü hayatta kalma pratiğinin pek değişmediğini, hatta bu bağımlılık halinin yıllar içinde daha da arttığını söylemek mümkün görünmektedir. Peki, bu ilişki nasıl sürdürülmektedir?

BİK kurulma nedenini, Türkiye’de ilan ve reklamların basını etkilemek olarak kullanıldığı iddialarının sıkça TBMM gündemine taşınmasına sebebiyet vermesi olarak açıklamaktadır. Buna göre BİK, bütün ilgililerin dengeli bir biçimde temsil edildiği³ ve ilanların şeffaf bir biçimde dağıtılmasına yardımcı olacak şekilde kurulduğunu ifade etmektedir (Sorularla BİK 2016: 13). BİK resmi ilanların gazetelerde yayınlaması amacını, resmi ilana konu olan her şeyin mümkün olduğunca daha çok kişinin haberdar olması olarak yani konunun bilgilendirme boyutuna vurgu yaparak açıklamaktadır. Ayrıca BİK, bir noktada yerel basına yardımcı olmak niyetini de vurgulamaktadır. Buna göre BİK, hususi ilan ve reklam gelirleriyle varlıklarını sürdürmekte güçlük çeken gazetelerin resmi ilan gelirleriyle maddi olarak desteklenmesini amaçladıklarını ifade etmektedirler (Sorularla BİK 2016: 13). Fakat BİK’in resmi ilan dağıtımını yalnız yerel gazeteleri değil, ulusal basını da kapsamaktadır. Hatta bir çalışmaya göre, ulusal basın resmi ilan gelirlerinin yaklaşık %80’nine sahip olmaktadır (Şeker 2005: 101). Yine de, resmi ilan gelirlerinin yerel basın üzerinde hayati bir önemi olduğu kuşku götürmez. Değinilmesi gereken başka önemli bir nokta, ilan ve reklamların hepsinin BİK bünyesinde dağıtılmadığıdır. BİK’in şubesi olmadığı yerlerde bu görev valilikler aracılığıyla yapılmaktadır. Yalnız, 2013 yılında BİK’in şube sayısının 36’ya yükseldiği ve gittikçe ülke genelinde yaygınlaştığı görülmektedir (Aydındege: 2013). Bu durum her zaman, yerel basın tarafından olumlu karşılanmamaktadır. Bunun en önemli sebepleri arasında resmi ilanların valilikler aracılığıyla dağıtıldığı zamanlarda resmi ilanlar üzerinden kesinti yapılmıyor oluşudur. BİK, valiliklere göre daha düzenli bir ödeme kanalı olmasına rağmen, BİK teşkilatlanmasına karşılık yaptığı masrafları resmi ilanlardan belirli bir kesinti yaparak karşılaması yerel basın temsilcileri tarafından eleştirilmektedir. Mesela, basına yansıyan bir haberde BİK’in resmi ilanlardan yaptığı kesintilerle kurumun gereksiz harcamalar yaptığı iddia edilmektedir (Malatyahaber 2015) Yine de, BİK’in kurulmasından beklenen en önemli faydayı resmi ilanların mevkutelere⁴ yayınlanmasına aracılık yapmak olduğunu söylemek mümkündür. Yine, BİK’in diğer görevleri arasında bu mevkutelere iştirak

edenlere, basın dernek ve sendikalarına kredi açmak, basın mensuplarına borç para vermek, basının her türlü makine, kağıt, mürekkep gibi ihtiyaçlarını temin etmek gibi başka görevleri olduğu kanunda belirtilse de en azından yerel basın için BİK’in önemi resmi ilanların⁵ elde edilmesine ve dağıtılmasına aracılık etmek olduğunu söyleyebiliriz. Özel günler dışında çok yaygın olarak görülmeyen bir diğer reklam biçimi de, resmi ilan sayılmayan ve gerçek ve tüzel kişiler tarafından gazete ve dergilerde yayımlanmak üzere verilen hususi ilanlardır. Yerel basında, hususi ilanlar, resmi ilanlara göre çok az bir yer tutar. Hususi ilanların, resmi ilanlardan farkı gerçek veya tüzel kişilerin isteklerine uygun olarak istenilen gazete ve dergilerde yayımlanabilir olmasıdır. Resmi ilanlar, ilan almaya hak kazanan belirli bir bölgedeki gazetelere ayırım gözetmeksizin eşit olarak dağıtılmak zorundadır. Mesela, bir şehirde beş tane resmi ilan almaya hak kazanan yerel gazete varsa ay sonunda kentteki resmi ilan gelirleri toplamının, bazı katsayı değişiklikleri göz ardı edilirse, sözü edilen beş yerel gazeteye eşit olarak dağıtılacağı anlamını taşır. Bunun noktada, yerel gazetelerin resmi ilan almak için kanunda belirtilen vasıfları yerine getirmiş olması ve devam ettiriyor olması şartı aranır.

AMAÇ VE YÖNTEM

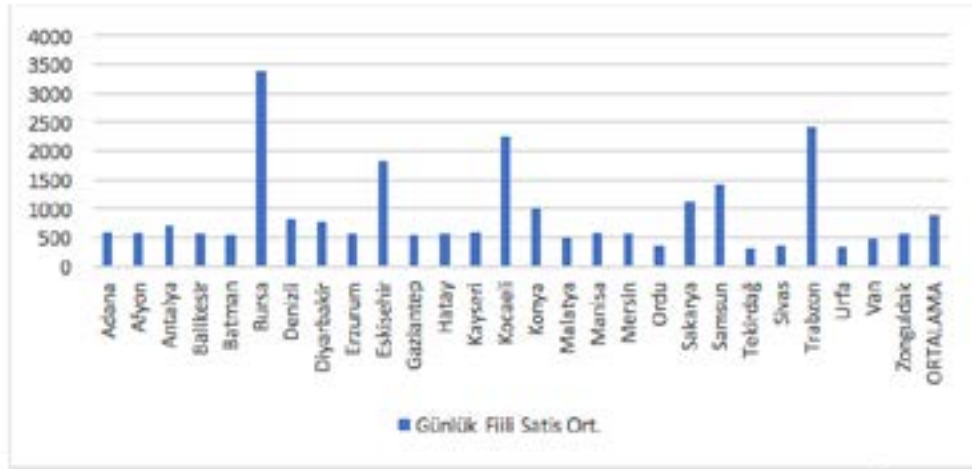
Bu araştırma, resmi ilan desteği alan gazeteler üzerinden yerel basın ve resmi ilan desteği ilişkisini incelemek istemektedir. Bu amaçla, resmi ilan gelirlerinin dağıtımını sağlayan BİK’in, Eylül 2012 ayı içerisinde⁶, şubesi bulunan 27 ildeki 287 gazete örneklem olarak seçilmiş ve Basın İlan Kurumu’nun Teşkiline ilişkin 195 sayılı kanunda geçen “resmi ilan almak için gerekli vasıflar” kısmına ne ölçüde uyduğunu anlamak üzere karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Gazetelerin resmi ilan almak için yerine getirmek zorunda olduğu vasıfları; içerik, asgari yüz ölçümü, asgari kadro ve asgari fiili satış olarak sıralayabiliriz (Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Kanun [BİKTDK], 1961: madde 34). Bu vasıflara ek olarak, söz konusu gazetelerin resmi ilan almayı hak etmeden önce en az 24 ay boyunca yayınlamış olması beklenmektedir. Bu kriterler asgari olmak üzere; gazete yüzölçümünün 1.60m² olması, gazetede 7 kadrolu çalışanın olması, gazete fiili satış rakamının 500 adet olması ve içeriğinin günlük-siyasi olması şartları aranmaktadır.

BULGULAR

Bu bölümde, BİK verilerinden hareketle, yerel gazetelerin resmi ilan geliri elde edilmek için yerine getirmek zorunda olduğu vasıfları ne ölçüde sağladığı incelenmiştir .

TABLO 1. İLLERE GÖRE TÜRKİYE’DEKİ YEREL GAZETELERİN GÜNLÜK FİİLİ SATIŞ ORTALAMALARI ¹

(Kaynak: BİK, 2012)

Tablo 1’de görüldüğü üzere; 2012 Eylül ayı içerisinde, Bursa (3763 adet), Eskişehir (1835 adet), Kocaeli (2260 adet), Trabzon (2423 adet) gibi köklü yerel basın geçmişi bulunan iller dışında kalan yerlerdeki yerel gazetelerin asgari fiili satış ortalaması 637 adet ile sınırlıdır. Aslında, BİK’in İstanbul, Ankara ve İzmir illeri dışında faaliyet gösteren yerlerde günlük asgari fiili satış şartı önceden 1.000 adet olarak uygulanmaktaydı. Yalnız, yerel gazete sahiplerinden gelen tepkiler üzerine, bu oran 500 adet olarak yeniden düzenlenmiştir (Diyarbakır BİK Şube Müdürlüğü 2013). Bu satış oranlarına, yerel gazetelerin birim satış fiyatının, tiraj kaygısı nedeniyle, ulusal nitelikte yayın yapan gazetelerden daha düşük olduğunu da eklediğimizde, yerel basının gazete satışından neredeyse gelir elde edemediği sonucuna varırız.

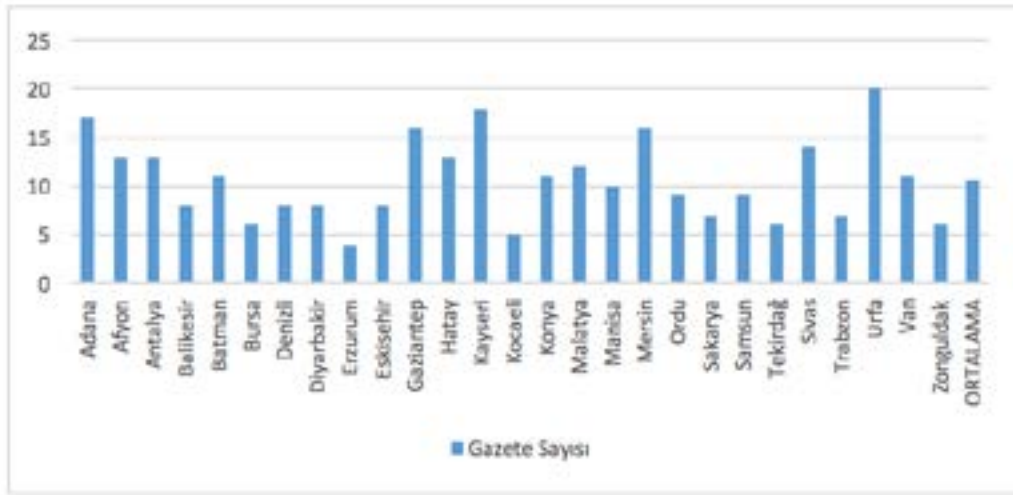
BİK’in belirlediği diğer vasıflardan, yerel gazetelerin asgari yüzölçümü şartı 1.60 m²’dir. Çalışma kapsamında 27 ilde faaliyet gösteren 287 yerel gazetenin ortalaması ise 2,22 m² olarak ölçülmüştür. Yerel gazeteler arasında yine BİK’in resmi ilan gelirlerine yaşamsal ihtiyaç duymayan Bursa’daki yerel gazetelerin yüzölçümü oranı 4,3 m², Eskişehir’de 3,2 m², Kocaeli’de 3,7 m², Trabzon’da 3,1 m² olarak ölçülmektedir. Yalnız, bu oranın tek başına bir anlam ifade etmediğini de belirtmek gerekir.

Burada gazete içeriğinin haber konularına göre dağılımı, haberlerin düzenlenme biçimi, haberin öznesine göre dağılımı ve haber kaynakları konuları üzerinden daha nitelikli bir inceleme yapılması gerekmektedir. Konu ile ilgili Mersin basınına inceleleyen bir çalışmada, gazetelerin bu özellikler açısından tek tiplendiği ortaya konmuştur (Atçeken 2013). Dolayısıyla, birbirinin prototipi gibi basılan yerel gazetelerin içeriklerini çeşitlendirmeleri, gazete okurlarına yüz ölçümü değerlerinden daha fazla katkı sağlayacaktır. Yerel gazetelerin yerine getirmesi gereken son vasıf ise asgari kadrolu çalışan sayısının 7 olması zorunluluğudur. Aynı çalışmada, bir mülakat sırasında, konuyla ilgili önemli bir iddia ortaya atılmıştır. “Belki birkaç gazete çaba gösteriyor. Geri kalanı, tanıdıklarını çalışıyor gösteriyor. Hatta sigorta yaptıkları insanın da parasını ondan alan, gazeteyi ajans haberleriyle dolduran insanlar var. Sonuçta bu gazeteler hızla çoğalmış ve yasal olarak da bazı şartları yerine getirdikleri için önlem alınmıyor” (Atçeken 2013: 38). Aslında benzer durum BİK’in internet sitesinde yaptığı bir haberle de dile getirilmiştir. “Gazetelerimiz benzer içeriklerle yayınlanıyor. Haberler birbirinin kopyası gibi. Çünkü yeteri kadar fikir işçisi çalıştırılmıyor. Tirajlar da istenilen düzeyde değil. Sanal bir kadrolaşma söz konusu. Birçok gazete 3-5 kişiyle çıkıyor,

hatta 1 kişiyle çıkan gazetelerin olduğu bile konuşuluyor” (Diyarbakır BİK Şube Müdürlüğü 2013). BİK’in diğer vasıflarından birisi olan gazete içeriğinin günlük-siyasi olması şartı, bölgeye ilişkin haberlerin güncel olarak yöre insanına ulaşması açısından önemli görüldüğü ama bahsedilen içerik şartının yerel gazeteler tarafından ayırıcı bir kriter olmadığını söyleyebiliriz. Yine, resmi ilan alacak gazetenin

öncesinde 24 ay süre ile yayın hayatında olması zorunluluğu da, resmi ilan alabilmek için kolayca gazete çıkarılmasının önüne geçilmesi açısından önemlidir. Sonuç olarak, yerel gazete sahiplerinin BİK’in istediği koşulları ne düzeyde yerine getirdiği konusunda büyük kuşku olduğu, BİK de dolaylı olarak itiraf etmektedir.

TABLO 2. İLLERE GÖRE TÜRKİYEDEKİ YEREL GAZETE SAYISI

(Kaynak: BİK, 2012)

Çalışmanın son bulgusu ise; illere göre resmi ilan almaya hak kazanmış yerel gazetelerin sayısını göstermektedir. Tablo 2’de yer alan bilgiler, BİK’in şart koştuğu vasıflardan birisi olmasa da Türkiye’de yerel gazetelerin parçalanmışlığını göstermek için önemli bir veri arz etmektedir. Tablo 2’ye göre, 27 ildeki faaliyet gösteren 287 gazete ortalaması bir ilde 10’dan fazla gazetenin resmi ilan gelirine ortak olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle, kentte 10 tane resmi ilan almaya hak kazanmış gazete varsa toplam resmi ilan geliri bu gazeteler arasında dağıtılmaktadır. Burada yine, yerel gazetecilikte belli bir noktaya gelmiş illerdeki gazetelerle diğerleri arasında oransal bir farklılık olduğu göze çarpmaktadır. Mesela, Bursa’da 6, Kocaeli’de yalnızca 5 yerel gazetenin resmi ilan geliri almaya hak kazandığı görülmektedir. Bu durumda, yerel gazetelerin birleşme kararı olarak daha güçlü gazetecilik yapıları mantıklı olacaktır. Böylesi bir örnek Mersin’de ve birkaç ilde yaşanmış olsa da sonucun tirajlara yansımadağı görülmektedir. Mersin örneğinde, gazete sahipleri ve BİK’in de girişimleriyle, 16 gazete birleşip 8 gazete olarak yayın

hayatına devam etme kararı almıştır. Yalnız, bu birleşmenin 6 ay sonrasında gazetelerin sayısı yarı yarıya azalırken, tirajlarında hiçbir değişme meydana gelmemiştir. Aslında, birleşme öncesi bu gazetelerin sahipliğine bakıldığında, en az iki gazetenin sahibinin aynı kişiler ya da şirketler tarafından yayınlandığı fark edilmiştir (Atçeken 2013: 37).

Yerel basın BİK ilişkisi üzerinde vurgulanması gereken son bir nokta, Osmanlı’dan bu yana tarihsel olarak yerel basın üzerinde hükümetlerin güçlü etkisi olduğu yönündedir. Yalnız, Mersin’deki çalışmada, iki gazete içerisinde içerik analiziyle incelenen 638 haberde, merkezi hükümet ve bürokrasi haberleri toplamının genel haber toplamı içerisinde %22 düzeyinde kaldığı gözlemlenmiştir (Atçeken 2013: 50). Bu tespit, günümüzde yerel basın üzerinde merkezi hükümetin doğrudan bir baskısı olmadığını göstermektedir. Aslında, BİK’in kurulma amaçlarından birisi de, basın ile hükümetin karşı karşıya gelmesini önlemek ve “besleme basın” algısının önüne geçmektir (BİK 2013). Bu noktada, başka türlü bir ilişkinin varlığını da sorgulamak gerekiyor. Yerel

gazeteler, resmi ilanlardan aldığı geliri yeterli bulmuyorsa, bu kadar maliyetle nasıl gazete çıkarmaya devam ediyorlar? Mersin ile ilgili yapılan çalışmada yer alan bir mülakatta bu soru; gazetelerin borçla hayatta kaldıklarını ama resmi ilanların zararlarını azalttığı için o masrafi gözden çıkardığı şeklinde açıklanmaktadır. Hatta bu gazetelerden bazılarının yerel yöneticilerle çok yakın çıkar ilişkisinde olduğu da vurgulanmaktadır (Atçeken 2013: 45). Diğer bir

ifadeyle, gazete sahiplerinin çeşitli çıkar grupları ile kamuoyunu etkileyebilmek için çıkardıkları yerel gazeteler bulunmaktadır. Bu tür gazeteler, özellikle ekonomik rant, reklam, propaganda ve siyasi amaçlı çıkmaktadır (Yılmaz 2009: 138-140). Bu noktada, günümüzde yerel basın – merkezi hükümet yönlü bir ilişkiden ziyade; yerel basın, yerel baskı grupları ya da yerel yöneticiler arası bir çıkar ilişkisinin varlığından söz etmek daha yerinde olacaktır.

SONUÇ

Araştırma, yerel basın ve demokrasi ilişkisinde tartışmayı resmi ilan desteği alan gazetelerin resmi ilan alma vasıfları ve özellikle bu gazetelerin kent insanına ulaşılabilirliği üzerinden incelemiştir.

Asgari fiili satış oranlarının düşüklüğünden hareketle, resmi ilan desteği alan yerel gazetelerin kent geneline ulaşabilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Türkiye genelinde resmi ilan desteği alan gazetelerin etkinliğinin almayanlara göre daha fazla olduğu düşünülürse, bu sonucu resmi ilan desteği almayan diğer yerel gazetelerle birlikte yerel basın üzerinden değerlendirmek mümkün görünmektedir. Diğer yandan, yerelde görece önemli satış oranlarını yakalamış görünen Bursa, Eskişehir, Samsun, Trabzon, Kocaeli gibi illerdeki yerel basın deneyimlerinin

incelenmesi, tamamiyle resmi ilan gelirlerine bağlı kalmadan nasıl ulaşılabilir olunabileceğini anlamak açısından araştırmacılara önemli ipuçları sunabilir. Ayrıca, yerel basın - demokrasi ilişkisinde; siyaset bilimi literatüründen merkezi hükümetin ve kent aktörlerinin basınla olan ilişkileri ve iletişim literatüründen yerel basının mevcut sorunları ve haber yapma pratikleri gibi incelemelerin de dâhil edilmesi, bu tartışmanın daha bütünlüklü değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak çalışma, Türkiye'deki yerel gazetelerin pek çoğunun Basın İlan Kurumu'nun belirlediği vasıfları ancak resmi ilan alacak kadar karşıladığını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, yerel basının gazete sayıları bakımından parçalanmış bir yapı sergilediği ve yeteri ölçüde kent insanına ulaşamadığı da gözlemlenmiştir.

SON NOTLAR

*Bu makale sorumlu yazarın “Kentsel Siyaset Bağlamında Yerel Basın: Mersin Örneği” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

²Bugün, Takvim-i Vekayi gazetesi “Resmi Gazete” adı altında hala yayımlanmaya devam etmektedir (Erinç 1999: 107)

³BİK genel kurulu, her türlü ilan ve reklam konusunda bütün ilgililerin dengeli bir şekilde temsil edildiği üç gruptan oluşmaktadır. Bunlar; basın grubu temsilcileri, hükümet grubu temsilcileri ve tarafsızlar grubu temsilcileridir.

⁴Basın Kanunu hükümleri kapsamında yayınlanan ve Matbaalar Kanunu uyarınca beyanname veren matbaalarda basılan günlük olmayan gazeteler ile belli aralıklarla yayınlanan dergiler mevkuhte (sürelî yayın) sayılır (Sorularla BİK 2016: 9).

⁵Resmî ilanlar ise, BİK mevzuatına göre, kanun, tüzük ve yönetmeliklerle yayınlanması mecburi olan (özel dernekler hariç) veya genel

ve katma bütçeli dairelerle il özel idareleri, belediyeler, köyler ve iktisadi devlet teşekkülleri ve sermayesinin yarısından fazlası, kamu hukuku tüzel kişilerine ait bulunan teşekküllerin verdikleri, reklam mahiyetini taşımayan ilanlardır (BİKTDK 1961: 29).

⁶Çalışmada eski tarihli yerel basın verilerinin kullanılması iki nedene dayanmaktadır. Birincisi, çalışmanın yüksek lisans tezinden türetilen bir çalışması olması ve çalışmanın söz konusu tarihlerde yapılmış olmasıdır. İkincisi, BİK söz konusu yüksek lisans tez çalışmasının bitiminden bir süre sonra, kendi internet sitesi üzerinden yerel basına ait verileri toplu ve düzenli bir rapor halinde paylaşmaktan vazgeçmesidir.

⁷Tablo 1'de bazı illerin asgari satış ortalamasının 500'ün altında yer aldığı görülmektedir. Bu durumdaki yerler, BİK eliyle resmi ilanların yeni dağıtılmaya başlandığı iller olup, 1 yıllık alışma süresinden sonra 500 adet satış ortalamasına ulaşmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Atabek N (2005). Yerel Basın ve Demokrasi, İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi, 22, 47-54.
- Atçeken K (2013). Kentsel Siyaset Bağlamında Yerel Basın: Mersin Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayan E (2011). 90'lı yıllarda Türkiye'de Medya ve Bankacılık Sektörleri İlişkilerinin Analizi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 33, 1-26.
- Aydindenge (2013). "Aydın'a Basın İlan Kurumu Şubesi Açılıyor", <http://www.aydindenge.com.tr/guncel/20/05/2013/aydina-basin-ilan-kurumu-subesi-aciliyor> , (Erişim tarihi: 28.05.2013).
- Aydeniz H. (2007). Tarihsel ve Literal Açısından Yerel Gazetecilik, Suat Gezgin (Ed), Türkiye'de Yerel Basın, İstanbul, İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, ss. 1-28.
- Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Kanun (1961) T.C. Resmi Gazete, 10702, 9 Ocak 1961
- BİK (2012). 2012 Türkiye Geneli Yerel Basın Tiraj Verileri, <http://www.bik.gov.tr/files/tiraj/kasim-2012.pdf>, (Erişim tarihi: 25.05.2013).
- BİK (2013). Basın İlan Kurumu Tarihçe, <http://www.bik.gov.tr/kurumsal/tarihce/>, (Erişim tarihi: 28.05.2013).
- Bodur F (1996). Yerel Basında Yönetim ve Örgüt Yapısı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.
- Büyükbaykal G N (2005). Türkiye'deki Yerel Basının İşlevi ve Önemi, İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi, 23, 83-88.
- Çığ Ü. (2007). 19. Yüzyılda Osmanlı'da Gazetecilik Hareketleri: Takvim-i Vekayi'den Vilayet ve Özel Girişim Gazetelerine, Suat Gezgin (Ed.), Türkiye'de Yerel Basın, İstanbul, İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, ss. 29-76.
- Demir V. (2007). Türkiye'de Medya Siyaset İlişkisi, İstanbul, Beta
- Duman H. H. (2007). Osmanlı Döneminde Yerel Basın, Suat Gezgin (Ed.), Türkiye'de Yerel Basın, İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, ss. 77-88.
- Diyarbakır BİK Şube Müdürlüğü (2013). Diyarbakır "Sanal" Rakamlardan Kurtuluyor, <http://www.bik.gov.tr/diyarbakir-sanal-rakamlardan-kurtuluyor-haberi-48892/>, (Erişim tarihi: 25.09.2015).
- Erinç O. (2007). Yerel Medya'nın Tarihsel Gelişimi ve Geleceği, Suat G. (Ed.), Türkiye'de Yerel Basın, İstanbul, İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, ss. 107-110.
- Gezgin S. (2009). Türkiye'de Yerel Basın, İstanbul, Der Yayınları.
- Girgin A. (2001). Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik, İstanbul, İnkılâp.
- Gosselin T. (2006). What Local Media Tell Us about Post-Communist Democracy, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Central European University Department of Political Science.
- Malatyahaber (2015). Basın İlan Kurumu Kime Hizmet Ediyor?, <http://malatyahaber.com/haber/bu-kurum-kime-hizmet-ediyor/> , (Erişim tarihi: 15.02.2016).
- Sorularla BİK (2016). (Erişim tarihi: 16.08.2016).
- Şeker M. (2005). Yerel Gazeteler ve Resmi İlan, Selçuk İletişim Dergisi, 4, 101-115.
- Tokgöz O. (2008). Temel Gazetecilik, Ankara, İmge Yayınları.
- Vural A. M. (1999). Bir İletişim Kurumu Olarak Yerel Basının Kamuoyu Oluşumu Sürecindeki İşlevi ve Yerel Basın – Kamuoyu İlişkileri, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Vural A. M. (1997.) Yerel Basın ve Kamuoyu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wasserman H., Rao S. (2008). The Glocalization of Journalism Ethics, Journalism: Theory, Practice, Criticism, 9, ss. 163-181.

MERSİN'DE VERGİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİ ALGISI, VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKI DÜZEYİNİN ÖLÇÜLMESİ

MEASUREMENT OF TAX PERCEPTION, TAX AWARENESS AND TAX ETHICS OF TAXPAYERS IN MERSIN

Özet

Vergiler, kamu hizmetlerinin finansmanında önemli bir maliye politikası aracıdır. Uygulanan vergi politikaları toplumların davranışlarını etkileyebileceği gibi, toplum davranışları da olası vergi politikalarını etkileyebilir. Bu nedenle de maliye ile sosyoloji birbiriyle güçlü bağları olan iki ayrı çalışma alanıdır ve mali sosyoloji olarak isimlendirilen yeni bir alt disipline neden olmuştur. Mali sosyoloji literatürü vergi algısı, vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramlarıyla oldukça yakından ilgilenmektedir. Bu nedenle çalışmamızın amacı, Mersin ilinde vergi mükelleflerinin vergi algısı, vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeylerini anket yöntemine dayalı istatistikî araçlarla ölçmektir. Çalışmamızın sonuçlarına göre Mersin'de vergi mükellefleri vergiyi gerekli bir finansman aracı olarak görmekte, ancak aynı zamanda verginin bir yük olduğunu da düşünmektedir. Mükellefler, verginin çalışma gayretini engellemediğini düşünerek verginin ikame etkisini, dolaylı vergileri hissettiklerini ifade ederek de mali anestezi fikrini reddetmektedirler. Türkiye'de sık yaşanan vergi aflarının vergi ahlakını da olumsuz etkilediği, anket sonuçlarında görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Algısı, Vergi Bilinci, Vergi Ahlakı, Mersin.

Abstract

Taxes are an important fiscal policy instrument on the financing of public services. Tax policies can affect the behaviour of societies; likewise, a society's behaviour can affect potential tax policies. For this reason, public finance and sociology are two separate fields of study that have strong ties to each other and have caused a new subdiscipline called fiscal sociology. The fiscal sociology literature is very interested in the concepts of tax perception, tax awareness and tax ethics. For this reason, the aim of our study is to measure taxpayers' tax perception, tax awareness and tax ethics levels in Mersin province with the statistical tools based on the questionnaire method. According to the results of our study, taxpayers in Mersin see the tax as a necessary tool of financing, but at the same time, they think that the tax is a burden. Taxpayers refuse the idea of substitution effect of tax by thinking that the taxes don't hinder the work effort, and refuse the idea of fiscal anaesthesia by expressing that they feel indirect taxes. It is seen in the results of the survey that the frequent tax amnesties in Turkey negatively affect the tax ethics.

Key Words: Tax Perception, Tax Awareness, Tax Ethics, Mersin.

GİRİŞ

Kamu Maliyesi disiplini, insanların bir araya gelerek toplumlar halinde yaşamalarından doğan ihtiyaçların (kamusal ihtiyaçların) karşılanması yolunda, devletlerin yapacağı harcamaların ve bunların finanse edilebilmesinde ihtiyaç duyulan gelirlerin elde edilmesi gerekliliğinden var olmuştur. Dolayısıyla devlet, toplumsal ihtiyaçları karşılamada maliye ilminden faydalanır ve maliye politikası araçlarını kullanarak birtakım politikalar uygular. Devletin uygulayacağı bu politikaların, toplum üzerinde etkiler yaratması ise kaçınılmazdır. Bundandır ki, tüm sosyal bilimlerde olduğu gibi kamu maliyesi ile sosyoloji disiplini arasında yadsınamaz bir bağ vardır. Mali sosyoloji olarak isimlendirilen bu alt disiplin vergiler başta olmak üzere birçok mali konu karşısındaki toplumsal davranışları inceler. Vergiyle ilgili söz konusu kavramların başında vergi algısı, vergi bilinci ve vergi ahlaki yer almaktadır. Mükelleflerin vergiyle ilgili tutumlarını ifade eden bu kavramlar, toplumların sosyolojik yapılarına bağlı olarak zaman ve mekân içinde değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle de mükellef davranışlarını inceleyen ampirik çalışmalar önemini her daim korumaktadır.

Bu önemden hareketle çalışmamızda öncelikle vergi algısı, vergi bilinci ve vergi ahlaki kavramları mali sosyoloji perspektifinden açıklanmış, ardından Mersin’de vergi mükelleflerinin söz konusu kavramlara olan tutumuyla ilgili anket sonuçları analiz edilmiştir.

MALİ SOSYOLOJİ ÇERÇEVESİNDE VERGİ ALGISI, VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ AHLAKI

Maliye biliminin amacı, genel olarak kamusal sorunları çözümlenmeye çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda bir bütün olarak mali araçların oluşturulması ve kullanılmasındaki hususları açıklamaya çalışır. Sosyoloji bilimi ise, toplum olarak adlandırılan yapılanmanın oluşumunu, gelişimini, bu yapılanmayı oluşturan kesimlerin sosyolojik olaylarını, sosyal ilişkilerini, sosyal kurumlarını, sosyal yapının özelliklerini ve niteliklerini, bu yapının sergileyeceği değişim eğilimlerini inceler ve söz konusu yapılanmanın sorunları üzerinde durarak çözümlenmeye çalışır (Samadova, 2009: 4). Bu iki bilim dalının birbirinden tamamen bağımsız olması olasılıksızdır. Çünkü bir yanda bireylerin

oluşturduğu toplumu ve sorunlarını bütünüyle ele alan bir bilim dalı, diğer yanda ise, toplumun iktisadi ihtiyaçlarının neler olduğunu ve devletin bu ihtiyaçları ne şekilde ve ne ölçüde karşılaması gerektiğini çözümlen bir bilim dalı bulunmaktadır. Bu nedenle, maliye bilimi ile sosyoloji bilimi arasında bir etkileşim vardır. Bu etkileşim, daha önceleri sadece iktisadi bir olgu olarak değerlendirilen vergilerin ve kamu harcamalarının giderek iktisadi boyutunun dışında sosyolojik boyutunun da var olduğu gerçeğini gün yüzüne çıkarmıştır. Bu gerçeklik ise, mali sosyoloji olarak adlandırılan bir disiplinin doğmasına zemin hazırlamıştır (Yegen, 2013: 14-15).

Mali sosyolojinin özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında yaygınlaşmasının perde arkasında savaşın, başta mağlup devletler olmak üzere, devletlerin finans sistemlerinde yarattığı yıkım vardır. Devletler, savaş öncesindeki şekliyle işlevlerini yerine getiremeyeceklerini anlamışlardır ve bu noktada yeni bir düzen arayışı başlamıştır. Yeni düzen arayışlarının hız kazandığı bu dönemde, mali sosyolojinin öncülerinden sayılan Goldscheid göze çarpan ilk isimdir. Onu vergi devleti tartışmaları ile Schumpeter takip eder (Backhaus, 2002: 58). 1970’li yıllarda yaşanan kriz, mali sosyolojinin tekrar gündeme gelmesine ön ayak olmuştur. Mevcut krizi farklı bir biçimde ele alan O’Connor, krizi teşhis etmekle kalmayıp, sosyolojik bir tabana oturarak çözümlenmeye çalışmıştır (Block, 1981: 2). Bu yönüyle O’Connor, mali sosyolojinin bir başka öncüsü olarak kabul edilmektedir.

Mali sosyoloji disiplini vergi algısı, vergi bilinci ve vergi ahlaki gibi kavramlarla oldukça yakından ilgilidir. Vergi sisteminin düzenli ve verimli bir şekilde yürütülmesinde, şüphesiz, bireylerin vergiyi nasıl algıladıkları, vergi sistemine ilişkin farkındalıklarının düzeyi ve vergiye karşı tutumları büyük önem taşımaktadır. Sosyal, ekonomik ve siyasal hedeflere ulaşabilmeye, bireylerin vergiye uyumlu olmaları önemli bir etkidir. Bunun sağlanabilmesi için, bireylerin vergiyi algılaması ve verginin farkında olması gerekmektedir. Bu da toplumun vergi bilincinin gelişmesine bağlıdır (Alkan, 2009: 16).

Bir toplumda vergi bilincinin oluşabilmesi için öncelikle, verginin bireyler tarafından algılanması gerekmektedir (Özen, Altunoğlu ve Öztornacı, 2015: 280). Vergi algısı, bireylerin

iç ve dış uyarıcıların etkisiyle, vergiye dair zihinlerinde oluşturdukları yargılar veya vergi olgusu hakkında bireylerin zihinlerinde şekillenen fikirler şeklinde tanımlanmaktadır (Sağlam, 2013: 319; Akıncı ve Başol, 2015: 172).

Vergi bilinci ise, verginin farkında olunması durumudur (Dornstein, 1987: 59). Diğer bir tanıma göre, vergi bilinci bireylerin, devletin bireylerden topladığı gelirlerin kanunlarda belirtilen usul, esas ve oranlara göre alındığını fark etme, bilme yeteneğine sahip olmalarını ifade etmektedir (Ömürbek, Çiçek ve Çiçek, 2007: 104). Verginin farkındalığı anlamına gelen vergi bilinci aynı zamanda, bireylerin vergi mevzuatı, mevzuattaki değişiklikler ve vergi uygulamaları hakkında gerekli bilgiye sahip olmaları anlamına gelmektedir (Yeniğün, 2012: 31).

Vergi bilinci, kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla toplanan vergi gelirlerinin önemini idrak etmiş bireylerin, vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmedeki istekliliklerinin düzeyini gösterir. Vergi bilincinin yüksek olduğu toplumlarda bireyler, ödedikleri vergilerin devlet tarafından nerelere harcandığını yahut kendilerine ne şekilde döneceğini bilmekte ve bu sayede paylarına düşen vergi ödevlerini olması gerektiği şekilde gerçekleştirmektedirler (Organ ve Yegen, 2013: 143). Böylece, ödedikleri vergilerin karşılığını alan mükellefler, vergiyi bir yük olarak algılamamakta ve vergiye karşı olumsuz davranışlardan kaçınmaktadırlar (Csontos, Kornai ve Toth, 1998: 288). Dolayısıyla, vergi bilincinin iyi kavranması, bireylerin vergiye karşı davranışlarının olumlu yönde değişmesi ve yükümlülüklerini olması gerektiği şekilde yerine getirmeleri açısından büyük öneme sahiptir (Maciejovsky, Kirchler ve Schwarzenberger, 2007: 689).

Vergi bilincinin oluşmasında, eğitim, adil bir vergi sistemi, mükelleflerin diğer mükelleflere bakış açısı ve kamu harcamalarına ilişkin görüşleri, bireylerin ödeme gücü, siyasal iktidara duyduğu sempati seviyesi, gelir düzeyi gibi birçok unsur etkili olmaktadır (Çelik ve Eroğlu, 2014: 302; Wenzel, 2004: 222; Palil ve Mustapha, 2011: 11). Adil bir vergi sisteminin varlığı ise, bireylerin devlete olan güvenini, kamu hizmetlerinin verimliliğini ve vergi denetim ve cezalarının etkinliğini artıracığından vergi bilincinin yerleşmesinde önemli bir role sahiptir (Niemirowski, Baldwin

ve Wearing, 2003: 162).

Mükelleflerin, vergi yükümlülüklerinin yerine getirilmesindeki tutum ve davranışları, başka mükelleflerin tutum ve davranışlarına etki edebilmektedir. Örneğin vergisini tam ve doğru bir şekilde ödeyen bireyler, vergisini ödemeyenlerden olumsuz yönde etkilenenlerdir. Özellikle, vergisini tam ödemeyen bireylere getirilen aflar gibi uygulamalar, vergi ödevini yerine getirenlerin kendilerini kötü hissetmelerine neden olacaktır (Feldstien, 2008: 21).

Kamu harcamalarının niteliği, bireylerin vergiye karşı görüşlerini etkileyen bir başka faktördür. Devletin bireylerden elde ettiği gelirlerle finanse ettiği harcamaların içeriği, etkin, verimli ve ekonomik olup olmadığı mükellefleri de ilgilendirmektedir. Dolayısıyla devletin, israf ve savurganlığa yol açan faaliyetleri mükelleflerin vergi ödeme isteğini olumsuz yönde etkileyecektir (Finkelstein, 2007: 50).

Vergi bilincinin gelişmesine ve yerleşmesine etki eden bu faktörler, devlet açısından yeterli düzeyde kamu gelirinin elde edilmesi, bireyler açısından ise, vergi yükümlülüklerinin doğru bir şekilde yerine getirilmesi bakımından oldukça önemlidir. Vergi bilincinin yerleşmesi, vergi ahlakının ve vergiye gönüllü uyumun gelişmesini beraberinde getirecektir.

Vergi ahlakı ile ilgili ilk çalışmalar ise 1960'lı yıllarda Günter Schmolders öncülüğündeki Alman bilim insanları tarafından kurulan Köln Vergi Psikolojisi Okulu (Colonge School of Tax Psychology) tarafından başlatılmıştır (Torgler, 2003: 6). Bu çalışmalarla birlikte, vergi ahlakı mükelleflerin devlet ile olan ilişkilerini belirleyen, mükelleflerin vergiye karşı tutumlarını etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilmeye başlamıştır (İzgi ve Saruç, 2014: 134).

Vergi ahlakı, pek çok araştırmacı tarafından vergi ödeme konusundaki içsel bir motivasyon şeklinde tanımlanmaktadır (Torgler, 2003: 6). Burada içsel motivasyon ile kastedilen, dışsal bir baskı veya zorlama olmadan, vergi ödemeye gönüllü olma durumudur.

Vergi ahlakı, vergi yükümlülüklerinin yerine getirilme derecesi olarak da ifade edilebilir. Kanunen ödenmesi gereken vergi borcunun tam olarak ödenmesi, vergi ahlakının yüksek olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Akbulut, 2014: 8).

Vergi ahlakının olumlu yönde gelişebilmesi için, öncelikle vergi uygulamalarının, bireylerin ön yargılı olmasına yol açmayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Şayet bireyler, vergi sisteminin adil olmadığı düşüncesine kapılırlarsa, vergi kaçırmada herhangi bir olumsuzluk olmayacağını düşünebileceklerdir. Diğer yandan, ödedikleri vergilerin karşılığında yeterli kamu hizmeti sunulmadığını düşünen bireyler de, vergi ödeme konusunda çok istekli olmayacaklardır. Dolayısıyla vergi ahlakının yükseltilmesi, sadece bireylere bağlı değildir, bu hususta devletin de payına düşen görevler vardır (Engel ve Hines, 1999: 65).

Vergi ile gerçekleştirilmek istenen hedeflere ulaşabilmek için, mükelleflerin vergi bilincinin yükseltilmesine ve bununla ilgili genel olarak kabul edilebilecek ahlaki normların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı vergi ahlakı büyük bir öneme sahiptir. Vergi ahlakının yüksek olması, mükelleflerin vergi ödevlerini kendi iradeleriyle tam ve doğru bir şekilde gerçekleştirmelerini sağlayacaktır. Bu durum aynı zamanda, vergi toplama sürecinde oluşabilecek maliyetlerin azalmasına ve vergilendirme sürecinin aksamadan işlemesine olanak tanıyacaktır (Organ ve Yegen, 2013: 244).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere vergi ahlakı, sosyal ve psikolojik birçok faktörden etkilenmektedir. Hukukun ve devletin yaptırım gücü belli bir düzeye kadar vergi ahlakını artırabilir ancak, bu noktadan sonra vergi ahlakını artırmak söz konusu sosyal ve psikolojik etkenlere bağlıdır (Bilgin, 2011: 263-264). Bu etkenler, sosyal normlar, suçluluk ve utanç duygusu, görev duygusu ve korku, adalet duygusu, vergi mükellefi ile devlet arasındaki ilişkiler, mükelleflerin eğitim düzeyi, vatandaşlık bilinci, bireyin içinde yaşadığı çevrenin tutum ve davranışları şeklinde sıralanabilir (Yeşilyurt, 2015: 38).

Fehr ve Gächter (1998: 854) sosyal normu, toplumsal olarak paylaşılan bir inanca dayalı davranışsal düzenlilik şeklinde tanımlamışlardır. Buna göre birey, diğer insanların toplumun kabul gördüğü davranış şekillerine göre hareket etmelerinden etkilenen ve buna uygun bir tavır içerisinde bulunacaktır. Dolayısıyla bireyler, vergi ahlakının sosyal bir norm olduğuna inandıkları ölçüde vergiye uyum göstererek, vergilerini ödeyeceklerdir.

Vergi ahlakının gelişmesi sosyal ve psikolojik pek çok faktöre bağlı olduğundan,

vergi ahlakı düzeyinin belirlenmesinde bu unsurların dikkate alınması oldukça önemlidir. Söz konusu unsurlara bağlı olarak mükelleflerin vergiyle ilgili tutumları her ekonomide farklı olabileceği gibi, bir ekonomi içerisinde de yerel farklılıklar gösterebilmektedir. Bu nedenle de kent veya bölge bazında mükelleflerin vergi tutumlarının ampirik analizlere test edilmesi önemlidir.

MERSİN'DE VERGİ ALGISI, VERGİ BİLİNCİ ve VERGİ AHLAKI DÜZEYİNİN ÖLÇÜLMESİ

Araştırmanın Amacı

Mükelleflerin vergiye karşı tutumlarında bireysel ve çevresel pek çok etmen etkili olabilmektedir. Bu etmenler mükellefin ödeme gücü, yaşı, eğitim düzeyi, devlete duyduğu güven, sahip olduğu meslek, kamu hizmetlerinin mükellefin tercihlerini ne ölçüde karşıladığı şeklinde sıralanabilir. Mükelleflerin, vergiye karşı tutumlarını etkileyen bu faktörlerin temelinde vergiyi nasıl algıladıkları yatmaktadır. Dolayısıyla mükelleflerin, ödedikleri vergileri psikolojik ve sosyal açıdan nasıl algıladıklarının anlaşılması, vergiler karşısındaki davranışlarının tespit edilebilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda çalışmamızın amacı, mükelleflerin vergi algısı ve vergi bilinci düzeyini ölçmek ve vergiye karşı tutumlarının ne yönde dışa vurduğunu, başka bir ifadeyle vergi ahlakı düzeyini belirlemeye çalışmaktır.

Araştırma Evreni ve Çalışma Evreni

Anket çalışmamızın araştırma evreni Mersin ilindeki vergi mükellefleridir. Mersin'de 38984 gelir vergisi mükellefi, 13294 kurumlar vergisi mükellefi ve 51114 katma değer vergisi mükellefi bulunmaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2016). Bunlar çalışmamızın ana kitlesini oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma evrenini, Mersin ili sınırları içerisinde görüşlerine başvurulmuş 400 kişilik bir örnek kitle oluşturmaktadır. Bu örnek kitleden toplanan verilerden elde edilen sonuçların ana kitleyi temsil edebileceği varsayılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya ilişkin verilerin elde edilmesinde anket tekniğinden yararlanılmıştır. Vergi mükelleflerine yönelik hazırlanan ankette, vergi algısı, vergi bilinci ve vergi ahlakı ile ilgili sorular 5'li Likert Ölçeği'ne göre hazırlanmıştır. Buna göre katılımcıların, önermelere "Tamamen Katılıyorum", "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum",

“Tamamen Katılmıyorum” seçeneklerinden birini işaretlemeleri yoluyla vergi hakkındaki görüşleri anlaşılmasına çalışılmıştır.

Çalışmamızda örneklem oluşturma yöntemi olarak Katmanlı (Tabakalı) Rastlantısal Örnekleme Yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 16.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında ve %5 anlamlılık düzeyinde yorumlanmıştır.

Cronbach’s Alpha Katsayısı, iç tutarlılık güvenilirliği testlerinden en yaygın kullanılanıdır. Bu katsayı, doğru varyansı

toplam varyans üzerinden ölçmektedir. Bir ölçeğin alfası 0.60’tan büyük olmalıdır ki, bu maddeler bir araya gelerek bir ölçek oluşturabilsin. Cronbach’s Alpha katsayısının $0,6 \leq \alpha < 0,7$ aralığında olması kabul edilebilir bir seviyede olduğunu göstermektedir. Bu nedenle alfa değerinin 0.60’ın üzerinde olması, araştırmanın güvenilirliğinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir (Şanver, 2013: 157; Güriş ve Astar, 2014: 246). Buna göre anket çalışmamızın tüm verileri için SPSS programı aracılığıyla hesaplanan Cronbach’s Alpha test sonucu Tablo 1’deki gibidir.

Tablo 1. Güvenilirlik Testi Sonuçları

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
0,652	0,700	33

Araştırma Bulguları ve Yorumları

1. Örnek kitlenin demografik özellikleri

Bu anket çalışmasına katılan 400 kişinin, cinsiyet, yaş, gelir durumu, eğitim düzeyi ve medeni durum gibi demografik özellikleri ele alınmıştır.

Tablo 2. Örnek Kitlenin Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	200	50
Erkek	200	50
Toplam	400	100
Yaş	Frekans	Yüzde (%)
18-30 yaş	100	25
31-40 yaş	100	25
41-50 yaş	100	25
51 ve üstü yaş	100	25
Toplam	400	100
Aylık Gelir (TL)	Frekans	Yüzde (%)
500-1500	100	25
1501-2500	100	25
2501-3500	100	25
3501 ve üzeri	100	25
Toplam	400	100
Eğitim Düzeyi	Frekans	Yüzde (%)
İlköğretim	23	5,8
Lise	84	21,0
Ön Lisans	80	20,0
Lisans	199	49,8
Lisansüstü	14	3,5
Toplam	400	100,0
Medeni Durum	Frekans	Yüzde (%)
Evli	225	56,2
Bekâr	175	43,8
Toplam	400	100,0

Örnek kitlenin demografik özellikleri Tablo 2’de gösterilmiştir. Buna göre araştırmaya katılanların 200’ü (%50) kadın, 200’ü (%50) erkektir. Yaşlara göre dağılıma bakıldığında, araştırmaya katılanların 100’ünün (%25) 18-30 yaş, 100’ünün (%25) 31-40 yaş, 100’ünün (%25) 41-50 yaş ve 100’ünün (%25) 51 ve üstü yaş aralığında olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların 100’ünün (%25) aylık geliri 500-1500 TL, 100’ünün (%25) aylık geliri 1501-2500 TL, 100’ünün (%25) aylık geliri 2501-3500 ve 100’ünün (%25) aylık geliri 3501 TL ve üzeridir. Araştırmaya katılanların 23’ü (%5,8) ilköğretim, 84’ü (%21) lise, 80’i (%20) ön lisans, 199’u (%49,8) lisans, 14’ü (%3,5) lisansüstü mezundur. Örnek kitlenin medeni duruma göre dağılımına bakıldığında ise, araştırmaya katılanların 225’inin (%56,2) evli, 175’inin (%43,8) bekâr olduğu görülmektedir.

2. Araştırma sonucu elde edilen bulgular

2.1. Sıklık ve yüzde dağılım analizi

Bu kısımda ankete katılan mükelleflerin her bir önermeye verdikleri yanıtlar yüzde analize tabi tutulmuştur. Tablo 3’te önermeler, seçenekler, sıklık (frekans) ve yüzde oranlar yer almaktadır. Bu analiz yapılırken benzer önermeler gruplandırılarak ele alınmıştır.

Ankette 1, 2, 3, 4, 5 numaralı sorular vergi tanımına ve vergi algısına; 6, 13,15, 17, 18 numaralı sorular vergi bilincine; 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14 numaralı sorular vergi bilincinin artırılması için neler yapılması gerektiğine; 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 numaralı sorular vergi yüküne; 16, 28, 29, 31 numaralı sorular ülkemizdeki vergi sisteminin yapısına; 26, 27, 32, 30, 33 numaralı sorular ise vergi afları ve vergi kaçakçılığına yönelik sorulardır.

Tablo 3. Örnek Kitlenin Anket Sorularına Verdiği Cevapların Dağılımı

SIRA NO	Anket Soruları	Tamamen Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Tamamen Katılmıyorum	
		Frekans	Yüzd	Frekans	Yüzd	Frekans	Yüzd	Frekans	Yüzd	Frekans	Yüzd
1	Vergi, gerekli ve zorunlu bir ödemedir.	105	26,2	186	46,5	38	9,5	57	14,2	14	3,5
2	Vergi, toplumun tümünün yerine getirmesi gereken ahlaki bir vazifedir.	106	26,5	184	46,0	42	10,5	60	15,0	8	2,0
3	Vergi, devletin sunduğu mal ve hizmetlerin karşılığıdır.	91	22,8	193	48,2	52	13,0	50	12,5	14	3,5
4	Vergi vatandaşlar üzerinde bir yükür.	78	19,5	131	32,8	74	18,5	91	22,8	26	6,5
5	Vergi, vatandaşların gelir elde etme şevklerini kıran bir uygulamadır.	52	13,0	79	19,8	131	32,8	103	25,8	35	8,8
6	Vergi bilinei, bireyin vergi ödemesi gerektiğini viedanen hissetmesidir.	48	12,0	167	41,8	88	22,0	70	17,5	27	6,8
7	Ödenen vergilerin net olarak nerelere kullanıldığını bilinmesi vergi bilincini artırır.	191	47,8	180	45,0	21	5,2	6	1,5	2	0,5
8	Kamu hizmetlerinin nicelik ve niteliğinin artması vergi bilincini artırır.	161	40,2	189	47,2	34	8,5	13	3,2	3	0,8
9	Ekonomik ve mali politikaların sonuçlarının vatandaşlara yansıtılması vergi bilincini artırmaktadır.	142	35,5	165	41,2	57	14,2	28	7,0	8	2,0

11	Toplumun eğitim, kültür ve gelir düzeyinin artması vergi bilincini artırır.	140	35,0	211	52,8	27	6,8	22	5,5	0	0
12	Medyada, sempozyum ve kongrelerde verginin bir vatandaşlık görevi olduğunun vurgulanması vergi bilincini artırır.	98	24,5	231	57,8	35	8,8	32	8,0	4	1,0
13	Bir mükellef olarak ödediğim vergilerin tamamının farkındayım.	36	9,0	55	13,8	61	15,2	152	38,0	96	24,0
14	Vergisini ödemeyenlere ağır cezai yaptırımlar getirilmesi vergi bilincini artırmaktadır.	57	14,2	133	33,2	97	24,2	75	18,8	38	9,5
15	Vergi mevzuatımızda yer alan vergi usul, esas ve oranları hakkında bilgi sahibiyim.	22	5,5	47	11,8	59	14,8	164	41,0	108	27,0
16	Ödenen vergilerin topluma hizmet olarak geri döndüğünü düşünüyorum.	13	3,2	38	9,5	76	19,0	123	30,8	150	37,5
17	Vergilerin tam ve doğru bir şekilde ödenmemesi durumunda kamu hizmetlerinin aksayacağını düşünüyorum.	35	8,8	177	44,2	129	32,2	42	10,5	17	4,2
18	Bugün ödenmeyen vergilerin, gelecek nesillerin vergi ve borç yükünü artıracaklarını düşünüyorum.	69	17,2	190	47,5	100	25,0	26	6,5	15	3,8
19	Ülkemizde vergi yükü yüksektir.	267	66,8	105	26,2	13	3,2	11	2,8	4	1,0
20	Gelirimin önemli bir kısmını vergi olarak ödüyorum.	147	36,8	179	44,8	38	9,5	28	7,0	8	2,0
21	Ödediğim verginin bende yarattığı psikolojik baskı hissi oldukça fazla.	93	23,2	162	40,5	92	23,0	43	10,8	10	2,5
22	Kendimi her gün vergi ödemiş gibi hissediyorum.	98	24,5	150	37,5	103	25,8	37	9,2	12	3,0
23	Bir harcama yaparken kendimi vergi ödemiş gibi hissetmiyorum.	37	9,2	40	10,0	36	9,0	184	46,0	103	25,8
24	Fiyatların içinde KDV olması bana vergi ödemiş olma hissi vermiyor.	24	6,0	31	7,8	25	6,2	171	42,8	149	37,2
25	Fiyatların içinde bana yansınan vergilerin gelirim içinde büyük bir paya sahip olmadığını düşünüyorum.	15	3,8	30	7,5	34	8,5	170	42,5	151	37,8
26	Başkasının vergi mükellefiyetini yerine getirmemesi beni etkiler.	181	45,2	161	40,2	32	8,0	19	4,8	7	1,8
27	Vergi kaçakçılığının yaygın olması vergi ödeme isteğimi azaltır.	213	53,2	133	33,2	27	6,8	20	5,0	7	1,8
28	Ülkemizde adil bir vergileme sistemi bulunmaktadır.	19	4,8	10	2,5	33	8,2	122	30,5	216	54,0
29	Vergi mevzuatımız oldukça karmaşık ve anlaşılması zordur.	139	34,8	180	45,0	59	14,8	13	3,2	9	2,2
30	Ülkemizde vergi kayıp ve kaçakları yaygındır.	204	51,0	169	42,2	11	2,8	10	2,5	6	1,5

31	Vergi kaçakçılığının önlenmesi için denetim ve cezaların daha ağır olması gerektiğini düşünüyorum.	129	32,2	142	35,5	83	20,8	33	8,2	13	3,2
32	Yüksek vergi oranları karşısında mükelleflerin vergi ödemekten kaçınması doğaldır.	158	39,5	134	33,5	55	13,8	44	11,0	9	2,2
33	Vergilerimi düzenli ödemek yerine vergi afflarından yararlanmayı tercih ederim.	135	33,8	85	21,2	76	19,0	74	18,5	30	7,5

Örnek kitlenin verginin tanımına ve vergi algısına ilişkin önermelere verdiği cevaplara göre mükelleflerin, vergiyi gerekli ve zorunlu bir ödeme olarak algıladıkları görülmektedir. Verilen bu yanıtlar doğrultusunda mükelleflerin çoğunluğunun, toplumun tamamının vergi ödemesi gerektiğini savundukları söylenebilir. Ankete katılan mükelleflerin çoğunluğu vergiyi, devletin sunmuş olduğu mal ve hizmetlerin karşılığında yapılan bir ödeme olarak algılamaktadır. Mükellefler her ne kadar verginin gerekli ve zorunlu bir ödeme olduğunu düşünseler de, diğer taraftan verginin bir yük olduğuna inananların sayısı da azımsanmayacak ölçüdedir. Verilen yanıtlara göre mükelleflerin büyük çoğunluğu (131 kişi) verginin, vatandaşların gelir elde etme isteği üzerinde olumsuz etkisi olduğu konusunda kararsız kalırken, 103 mükellef bu önermeye katılmadığını beyan etmiştir. Dolayısıyla vergilerin, vatandaşların gelir elde etme isteği üzerinde bir etkisi olmadığı söylenebilir. Bu durum bir bakıma verginin ikame etkisini de geçersiz kılmaktadır.

Örnek kitlenin vergi bilincine ilişkin önermelere verdiği cevaplara göre mükelleflerin çoğunluğu vergi bilincinin, vergi ödeme hususunda vicdanen hissedilen bir yükümlülük olduğunu düşünmektedir. Mükelleflerin çoğunluğunun, ödedikleri vergilerin tamamının bilincinde olmadıkları gözlenmektedir. Zira araştırmaya katılan 152 mükellef bu önermeye “Katılmıyorum” şeklinde yanıt verirken, 96 mükellef ise “Tamamen Katılmıyorum” şeklinde yanıt vererek ödedikleri vergilerin tamamının bilincinde olmadıklarını doğrulamışlardır. Buna karşılık, ödedikleri vergilerin tamamının farkında olduğunu belirtenlerin sayısı, “Tamamen Katılıyorum” şeklinde yanıt veren 36 kişi ile “Katılıyorum” şeklinde yanıt veren

55 kişidir. Verilen yanıtlara göre mükelleflerin çoğunluğunun, vergi mevzuatımızda yer alan usul, esas ve oranlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu durum, bir önceki önermenin nedeni olarak değerlendirilebilir. Zira vergi mevzuatının yeterli ölçüde bilinmemesi, vatandaşların ödedikleri vergilerin tamamının bilincinde olmaları önünde bir engel teşkil etmektedir. Mükelleflerin çoğunluğu (177 kişi), vergilerin tam ve doğru bir şekilde ödenmemesi durumunda kamu hizmetlerinin aksayacağını düşünmekte iken, 129 kişi bu hususta kararsız kalmıştır. Mükelleflerin büyük çoğunluğu, zamanında ödenmeyen vergilerin gelecek nesillerin vergi ve borç yükünü arttıracığına inanmaktadır.

Örnek kitlenin vergi bilincinin artırılması için ne yapılması gerektiğine ilişkin önermelere verdiği cevaplara göre mükelleflerin büyük bir çoğunluğu, ödenen vergilerin nerelere kullanıldığının net olarak bilinmesi halinde vergi bilincinin artacağına inanmaktadır. Mükelleflerin büyük bir çoğunluğu kendilerine sunulan kamu hizmetlerinin nicelik ve nitelik bakımından artmasının vergi bilincini arttıracığını düşünmektedir. Ekonomik ve mali politikaların sonuçlarının vatandaşlarca bilinmesi halinde vergi bilincinin artacağına inanmaktadır. Adil vergi yükü dağılımını sağlayacak bir vergi düzenlemesinin vergi bilincini arttıracığını ve toplumun eğitim, kültür ve gelir seviyesinin artmasının vergi bilinci düzeyini arttıracığını savunmaktadır. Medyada, sempozyum veya kongrelerde verginin bir vatandaşlık görevi olarak vurgulanmasının vergi bilincini arttıracığını düşünmektedir. Yanıtlara göre, vergisini ödemeyenlere ağır cezai yaptırımlar uygulanmasının vergi bilincini arttıracığını savunanların sayısı,

“Tamamen Katılıyorum” şeklinde yanıt veren 57 kişi ile “Katılıyorum” şeklinde yanıt veren 133 kişidir. Dolayısıyla mükellefler, vergisini ödemeyenlere ağır cezai yaptırımlar uygulanması yoluyla vergi bilincinin artacağına inanmaktadırlar.

Örnek kitlenin, ülkemizdeki vergi yüküne ilişkin önermelere verdiği cevaplara göre mükelleflerin büyük bir çoğunluğu, ülkemizde vergi yükünün yüksek olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla hissedilen subjektif vergi yükünün, vergi bilinci ve vergi uyumu üzerinde olumsuz bir etken olduğunu söylemek mümkündür. Yanıtlara göre mükelleflerin çoğunluğu vergilerin, kendi gelirleri içerisindeki payının büyük olduğunu düşünmektedir. Mükellefler, ödedikleri vergilerin oluşturduğu psikolojik baskı hissini ağır olduğunu belirtmişlerdir. Mükelleflerin çoğunluğu, her gün vergi ödediği hissine kapıldığını belirtirken, 103 kişi “Kararsızım” şeklinde yanıt vermiştir. Verilen yanıtlara göre mükelleflerin büyük çoğunluğunun, bir harcama yaptıklarında vergi ödemiş olma hissine kapıldıklarını belirttikleri görülmektedir. Mükelleflerin çoğunluğu dolaylı vergi çeşidi olan Katma Değer Vergisini hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu durum bireylerin, fiyatların içine gizlenmiş olsa da dolaylı vergilerin yükünü hissettiklerini göstermektedir. Mükelleflerin çoğunluğu fiyatların içerisine yerleştirilmiş olan vergilerin kendi gelirleri içerisindeki payının büyük olduğunu belirtmişlerdir.

Örnek kitlenin, ülkemizdeki vergi sisteminin yapısına ilişkin önermelere verdiği cevaplara göre mükelleflerin çoğunluğu, ödedikleri vergilerin kendilerine hizmet olarak dönmediği görüşündedirler. Verilen yanıtlara göre mükelleflerin büyük çoğunluğu, ülkemizdeki vergi sisteminin adil olmadığı,

vergi mevzuatımızın oldukça karmaşık ve anlaşılması zor olduğu ve vergi kaçakçılığının önlenmesi için denetim ve cezaların daha ağır olması gerektiği görüşündedir. Bu durum, ülkemizde uygulanan denetim ve cezaların yetersiz olduğunu göstermektedir.

Örnek kitlenin, vergi afları ve vergi kaçakçılığına ilişkin önermelere verdiği cevaplara göre mükelleflerin çoğunluğu, başkasının vergi mükellefiyetini yerine getirmemesinden etkileneceğini belirtmiştir. Mükelleflerin büyük çoğunluğu, vergi kaçakçılığının yaygın olmasının vergi ödeme isteklerini azaltacağını belirtmiştir. Bu durum, vergi kaçakçılığı arttıkça vergiye gönüllü uyumun azalacağını göstermektedir. Yanıtlara göre mükelleflerin çoğunluğu, yüksek vergi oranları karşısında vergiden kaçınmanın doğal bir durum olduğu görüşündedir. Dolayısıyla bireylerin vergiden kaçınmak istemesinin nedeninin yüksek vergi oranları olduğu savı doğrulanmaktadır. Mükelleflerin büyük bir çoğunluğu, ülkemizde vergi kayıp ve kaçaklarının yaygın olduğu kanaatinde. Mükelleflerin çoğunluğu, vergilerini düzenli ödemek yerine vergi aflarından yararlanmayı tercih etmektedir. Bu durum, ülkemizde sık sık uygulanan vergi afları politikalarının, bireylerin af beklentisi içerisine girmelerine ve hatta bu durumu alışkanlık haline getirmelerine neden olabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla vergi aflarının sık sık uygulanmasının vergi gelirleri üzerinde azaltıcı bir etken olduğunu söylemek mümkündür.

2.2. Çapraz dağılım analizi

2.2.1. Bağımsız T testi ile elde edilen bulgular

Tablo 4’te, anket çalışmasındaki önermelerin yukarıda gruplandırılmış hallerine göre yapılan T Testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4. Bağımsız T Testi Sonuçları

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Vergi Algisi	Equal variances assumed	1,937	,165	2,098	398	,037	,53000	,25258	,03344	1,02656
	Equal variances not assumed			2,098	394,223	,037	,53000	,25258	,03343	1,02657

Vergi Bilinci	Equal variances assumed	6,370	,012	1,596	398	,111	,56000	,35081	-,12968	1,24968
	Equal variances not assumed			1,596	384,737	,111	,56000	,35081	-,12975	1,24975
Vergi Bilincinin Artırılması	Equal variances assumed	4,061	,045	-2,414	398	,016	-1,02500	,42453	-1,85959	-,19041
	Equal variances not assumed			-2,414	382,092	,016	-1,02500	,42453	-1,85970	-,19030
Vergi Yükü	Equal variances assumed	,174	,677	,867	398	,386	,30500	,35159	-,38621	,99621
	Equal variances not assumed			,867	397,915	,386	,30500	,35159	-,38621	,99621
Vergi Sistemi	Equal variances assumed	2,866	,091	-,024	398	,981	-,00500	,20567	-,40933	,39933
	Equal variances not assumed			-,024	386,796	,981	-,00500	,20567	-,40936	,39936
Vergi Ahlakı	Equal variances assumed	,087	,768	,802	398	,423	,26500	,33060	-,38493	,91493
	Equal variances not assumed			,802	397,997	,423	,26500	,33060	-,38493	,91493

Vergi algısına ilişkin yapılan bağımsız t testi tablosuna bakıldığında, Significant değeri ,165 (>0.05) olduğundan anlamlılık düzeyinin ,037 olduğu görülmektedir. Bu değere göre vergi algısının cinsiyete göre farklılaştığı söylenebilir. Vergi bilincine ilişkin yapılan bağımsız t testi tablosuna bakıldığında, significant değeri ,012 (<0.05) olduğundan anlamlılık düzeyinin ,111 olduğu görülmektedir. Bu değere göre vergi bilincinin cinsiyete göre farklılaştığı söylenemez. Vergi bilincinin artırılmasına ilişkin yapılan bağımsız t testi tablosuna bakıldığında, Significant değeri ,045 (<0.05) olduğundan anlamlılık düzeyinin ,016 olduğu görülmektedir. Bu değere göre vergi bilincinin artırılması cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Vergi yüküne ilişkin yapılan bağımsız t testi tablosuna bakıldığında, Significant değeri ,677 (>0.05) olduğundan anlamlılık düzeyinin ,386 olduğu görülmektedir. Bu değere göre vergi yükünün cinsiyete göre farklılaştığı söylenemez. Ülkemizdeki vergi sisteminin yapısına ilişkin yapılan bağımsız t testi tablosuna bakıldığında, Significant değeri

,091 (>0.05) olduğundan anlamlılık düzeyinin ,981 olduğu görülmektedir. Bu değere göre vergi sisteminin yapısının cinsiyete göre farklılaştığı söylenemez. Vergi ahlakına ilişkin yapılan bağımsız t testi tablosuna bakıldığında, Significant değeri ,768 (>0.05) olduğundan anlamlılık düzeyinin ,423 olduğu görülmektedir. Bu değere göre vergi ahlakının cinsiyete göre farklılaştığı söylenemez.

2.2.2. Null hipotezi ile elde edilen bulgular

Tablo 5’de iki değişken arasında gözlenen ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan Null Hipotezinin sonuçları yer almaktadır. Null Hipotezine göre, bulunan Pearson Correlation değeri 0.05’ten küçükse, iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin varlığından (Null Hipotezi kabul edilir), 0.05’ten büyükse yokluğundan (Null Hipotezi reddedilir) söz edilebilir (Yenigün, 2012: 80). Bu doğrultuda, anket çalışmasını oluşturan önermelerin gruplandırılmış hallerinin birbirleri ile istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkisinin olup olmadığı test edilmiştir.

Tablo 5. Null Hiptezi Sonuçları

		Vergi Algısı	Vergi Bilinci	Bilinç Artırma	Vergi Yükü	Vergi Sistemi	Vergi Ahlakı
Vergi Algısı	Pearson Correlation	1	,296**	,335**	,015	,088	,080
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,772	,080	,110
	N	400	400	400	400	400	400
Vergi Bilinci	Pearson Correlation	,296**	1	,398**	,058	,417**	-,284**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,245	,000	,000
	N	400	400	400	400	400	400
Bilinç Artırma	Pearson Correlation	,335**	,398**	1	-,094	,229**	,034
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,060	,000	,501
	N	400	400	400	400	400	400
Vergi Yükü	Pearson Correlation	,015	,058	-,094	1	-,052	,053
	Sig. (2-tailed)	,772	,245	,060		,303	,290
	N	400	400	400	400	400	400
Vergi Sistemi	Pearson Correlation	,088	,417**	,229**	-,052	1	-,094
	Sig. (2-tailed)	,080	,000	,000	,303		,061
	N	400	400	400	400	400	400
Vergi Ahlakı	Pearson Correlation	,080	-,284**	,034	,053	-,094	1
	Sig. (2-tailed)	,110	,000	,501	,290	,061	
	N	400	400	400	400	400	400

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 5'e göre, vergi algısı ile vergi bilinci arasındaki Significant (2-tailed) değeri ,000 (<0.05) olduğundan vergi algısı ile vergi bilinci arasında anlamlı bir ilişki vardır. Yine tabloya göre, Pearson Correlation değeri ,296 (>0) olduğundan vergi algısı ve vergi bilinci arasındaki ilişkinin pozitif olduğu görülmektedir. Pearson Correlation değeri ,296 (0-20 arası çok zayıf ilişki, 20-40 arası zayıf ilişki, 40-60 arası orta dereceli ilişki, 60-80 arası güçlü ilişki, 80-100 arası çok güçlü ilişki) olduğundan vergi algısı ve vergi bilinci arasında zayıf bir ilişki vardır.

Vergi algısı ile vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler arasındaki Significant (2-tailed) değeri ,000 (<0.05) olduğundan vergi algısı ile vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler arasında anlamlı bir ilişki vardır. Yine tabloya göre, Pearson Correlation değeri ,335 (>0) olduğundan vergi algısı ve vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler arasındaki ilişkinin pozitif olduğu görülmektedir. Pearson Correlation değeri ,335(20-40 arası zayıf ilişki) olduğundan vergi algısı ve vergi bilincinin artırılması için

yapılması gerekenler arasında zayıf bir ilişki vardır.

Vergi algısı ile vergi yükü arasındaki ilişkiyi gösteren yukarıdaki tabloya göre, Significant (2-tailed) değeri ,772 (>0.05) olduğundan vergi algısı ile vergi yükü arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Vergi algısı ile vergi sisteminin yapısı arasındaki Significant (2-tailed) değeri ,080 (>0.05) olduğundan vergi algısı ile vergi sisteminin yapısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Vergi algısı ile vergi ahlakı arasındaki Significant (2-tailed) değeri ,110 (>0.05) olduğundan vergi algısı ile vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Vergi bilinci ile vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler arasındaki Significant (2-tailed) değeri ,000 (<0.05) olduğundan vergi bilinci ile vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler arasında anlamlı bir ilişki vardır. Tabloya göre, Pearson Correlation değeri ,398 (>0) olduğundan vergi bilinci ile vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler arasında pozitif bir ilişki vardır.

Pearson Correlation değeri ,398 (20-40 arası zayıf ilişki) olduğundan vergi bilinci ile vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler arasında zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir.

Vergi bilinci ile vergi yükü arasındaki Significant (2-tailed) değeri ,245 (>0.05) olduğundan vergi bilinci ile vergi yükü arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Vergi bilinci ile vergi sisteminin yapısı arasındaki Significant (2-tailed) değeri ,000 (<0.05) olduğundan vergi bilinci ile vergi sisteminin yapısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Tabloya göre, Pearson Correlation değeri ,417 (>0) olduğundan vergi bilinci ile vergi sisteminin yapısı arasında pozitif bir ilişki vardır. Pearson Correlation değeri ,417 (40-60 arası orta dereceli ilişki) olduğundan vergi bilinci ile vergi sisteminin yapısı arasında orta dereceli bir ilişki vardır.

Vergi bilinci ile vergi ahlakı arasındaki Significant (2-tailed) değeri ,000 (<0.05) olduğundan vergi bilinci ile vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Tabloya göre, Pearson Correlation değeri -,284 (<0) olduğundan vergi bilinci ile vergi ahlakı arasında negatif bir ilişki vardır. Pearson Correlation değeri -,284 (20-40 arası zayıf ilişki) olduğundan vergi bilinci ile vergi ahlakı arasında zayıf bir ilişki vardır.

Vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler ile vergi yükü arasındaki Significant (2-tailed) değeri ,060 (>0.05) olduğundan vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler ile vergi yükü arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler ile vergi sisteminin yapısı arasındaki Significant (2-tailed) değeri ,000 (<0.05) olduğundan vergi bilincinin artırılması için

yapılması gerekenler ile vergi sisteminin yapısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Tabloya göre, Pearson Correlation değeri ,229 (>0) olduğundan vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler ile vergi sisteminin yapısı arasında pozitif bir ilişki vardır. Pearson Correlation değeri ,229 (20-40 arası zayıf ilişki) olduğundan vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler ile vergi sisteminin yapısı arasında zayıf bir ilişki vardır.

Vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler ile vergi ahlakı arasındaki Significant (2-tailed) değeri ,501 (>0.05) olduğundan vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler ile vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Vergi yükü ile vergi sisteminin yapısı arasındaki Significant (2-tailed) değeri ,303 (>0.05) olduğundan vergi yükü ile vergi sisteminin yapısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Vergi yükü ile vergi ahlakı arasındaki Significant (2-tailed) değeri ,290 (>0.05) olduğundan vergi yükü ile vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Vergi sisteminin yapısı ile vergi ahlakı arasındaki Significant (2-tailed) değeri ,061 (>0.05) olduğundan vergi sisteminin yapısı ile vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

2.2.3. Anova testi ile elde edilen bulgular

Tablo 6'da vergi algısı, vergi bilinci, vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler, vergi yükü, vergi sisteminin yapısı ve vergi ahlakı ile ilgili önermelerin eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını anlayabilmek amacıyla yapılan ANOVA Testinin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6. Anova Testi Sonuçları

ANOVA		Between Groups	Within Groups	Total
Vergi Algısı	Sum of Squares	41,087	2526,103	2567,190
	df	4	395	399
	Mean Square	10,272	6,395	
	F	1,606		
	Sig.	,172		
Vergi Bilinci	Sum of Squares	65,172	4864,388	4929,560
	df	4	395	399
	Mean Square	16,293	12,315	
	F	1,323		
	Sig.	,261		
Bilgi Artırma	Sum of Squares	125,613	7152,264	7277,877
	df	4	395	399
	Mean Square	31,403	18,107	
	F	1,734		
	Sig.	,142		

Vergi Yükü	Sum of Squares	93,283	4836,015	4929,298
	df	4	395	399
	Mean Square	23,321	12,243	
	F	1,905		
	Sig.	,109		
Vergi Sistemi	Sum of Squares	30,114	1653,364	1683,477
	df	4	395	399
	Mean Square	7,528	4,186	
	F	1,799		
	Sig.	,128		
Vergi Ahlakı	Sum of Squares	118,956	4237,941	4356,897
	df	4	395	399
	Mean Square	29,739	10,729	
	F	2,772		
	Sig.	,027		

Tablo 6'ya göre Significant değeri 0.05 değerinden büyük olduğundan vergi algısı, vergi bilinci, vergi bilincinin artırılması için yapılması gerekenler, vergi yükü, vergi sisteminin yapısı eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Ancak vergi ahlakı, Significant değeri ,027 (<0.05) olduğundan eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Tablo 7. Varyansların Homojenlik Testi Sonuçları

Vergi ahlakı			
Levene Statistic	df1	df2	Sig.
,458	4	395	,766

Tablo 8. Çoklu Karşılaştırma Testi Sonuçları

Dependent Variable: Vergi ahlakı						
Tukey HSD						
(I) Eğitim Düzeyi	(J) Eğitim Düzeyi	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
İlköğretim	Lise	,85455	,77085	,802	-1,2579	2,9670
	Ön Lisans	,61467	,77498	,933	-1,5091	2,7384
	Lisans	-,36793	,72138	,986	-2,3448	1,6090
	Lisansüstü	-,56211	1,11033	,987	-3,6049	2,4807
Lise	İlköğretim	-,85455	,77085	,802	-2,9670	1,2579
	Ön Lisans	-,23988	,51170	,990	-1,6422	1,1624
	Lisans	-1,22248*	,42619	,035	-2,3904	-,0545
	Lisansüstü	-1,41667	,94556	,564	-4,0079	1,1746
Ön Lisans	İlköğretim	-,61467	,77498	,933	-2,7384	1,5091
	Lise	,23988	,51170	,990	-1,1624	1,6422
	Lisans	-,98260	,43362	,158	-2,1709	,2057
	Lisansüstü	-1,17679	,94893	,728	-3,7773	1,4237
Lisans	İlköğretim	,36793	,72138	,986	-1,6090	2,3448
	Lise	1,22248*	,42619	,035	,0545	2,3904
	Ön Lisans	,98260	,43362	,158	-,2057	2,1709
	Lisansüstü	-,19419	,90569	1,000	-2,6761	2,2878
Lisansüstü	İlköğretim	,56211	1,11033	,987	-2,4807	3,6049
	Lise	1,41667	,94556	,564	-1,1746	4,0079
	Ön Lisans	1,17679	,94893	,728	-1,4237	3,7773
	Lisans	,19419	,90569	1,000	-2,2878	2,6761

Tablo 8'e göre, farklılığı yaratan gruplar Significant değeri ,035 (<0.05) olan lise ve Significant değeri ,035 (<0.05) olan lisans mezunu mükelleflerdir.

SONUÇ

Çalışmamızda kullanılan anket uygulaması Mersin ilinde 400 mükellefe uygulanmış, devletin en önemli gelir kaynağını oluşturan vergilerin mükellefler tarafından nasıl algılandığını, vergi bilincinin ne düzeyde olduğunu ve vergi ahlakının ne ölçüde yerleşmiş olduğunu belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Mükelleflerin çoğunluğu, vergiyi gerekli ve zorunlu bir ödeme olarak algılamakta ve toplumun tamamının yerine getirmesi gereken ahlaki bir vazife olarak değerlendirmektedir. Diğer yandan mükellefler vergiyi, devletin sunmuş olduğu mal ve hizmetler karşılığında yapılan bir ödeme olarak görmektedir. Buna karşın, verginin bir yük olduğunu savunanların sayısı da azımsanmayacak ölçüdedir. Verginin bireylerin gelir elde etme şevkini kıran bir uygulama olduğu hususunda ise mükelleflerin bir kısmı çekimser kalmış, bir kısmı ise söz konusu önermeyi reddetmiştir. Bu durum verginin, bireylerin gelir elde etme isteği üzerinde belirleyici olmadığını göstermektedir ki bu da, verginin ikame etkisini geçersiz kılmaktadır. Verginin tanımına ilişkin önermelerden elde edilen bu sonuçlara göre, Mersin ilinde vergi algısının yüksek olduğu söylenebilir.

Vergibilinciile ilgili analizler incelendiğinde, mükelleflerin vergi bilincini, bireyin vergi ödemesi gerektiğini vicdanen hissetmesi şeklinde yorumladıkları görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre, mükelleflerin verginin bir sorumluluk olduğunun bilincinde olduklarını, ancak ödedikleri vergilerin neler olduğu, hangi esaslara göre, hangi oranlarda alındığı hususunda yeterli bilince sahip olmadıklarını söylemek mümkündür. Vergisini ödemeyenlere ağır cezai yaptırımlar uygulanması gerektiğini ve bunun vergi bilincini arttıracaklarını savunanların sayısı da oldukça fazladır.

Vergi yüküne ilişkin analizler incelendiğinde;

ülkemizde vergi yükünün yüksek olduğunu düşünenlerin sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Ankete katılanların çoğunluğu gelirinin önemli bir kısmını vergi olarak ödediğini, vergilerin yarattığı psikolojik baskı hissini fazla olduğunu, kendini her gün vergi ödemiş gibi hissettiğini belirtmiştir. Diğer yandan bireyler, bir harcama yaparken kendilerini vergi ödemiş gibi hissettiklerini, fiyatların içinde KDV olmasının vergi ödedikleri gerçeğini değiştirmediklerini ve fiyatların içinde yansıtılan vergilerin, gelirleri içerisinde büyük bir paya sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, dolaylı vergilerin bireylerin gelirleri içerisindeki payının büyük olduğunu ve fiyatların içine gizlenmiş olsa da dolaylı vergilerin yükünün bireyler tarafından hissedildiğini göstermektedir. Bu sonuçlara göre Mersin ilinde mali anestezi varsayımının geçersiz olduğunu söylemek de mümkündür.

Ülkemizdeki vergi sisteminin yapısına ilişkin analizlere bakıldığında bireylerin, ödedikleri vergilerin topluma hizmet olarak dönmediğini, ülkemizde adil bir vergileme sistemi bulunmadığını, vergi mevzuatımızın karmaşık ve zor olduğunu belirttikleri görülmektedir. Diğer yandan bireyler, vergi kaçakçılığının önlenmesi için denetim ve cezaların daha ağır olması gerektiğini savunmaktadırlar.

Vergi ahlakına ilişkin sorularda mükelleflerin çoğunluğu, başkasının vergi mükellefiyetini yerine getirmemesinden etkileneneğini, vergi kaçakçılığının yaygın olmasından dolayı vergi ödeme isteğinin azalacağını ve ülkemizde vergi kayıp ve kaçaklarının yaygın olduğunu belirtmiştir. Bu durum, vergi kaçakçılığı arttıkça vergiye gönüllü uyumun azalacağını göstermektedir. Vergi ahlakına ilişkin geri kalan önermelere verilen yanıtlara göre mükellefler, yüksek vergi oranları karşısında vergiden kaçınmanın doğal olduğunu, vergileri düzenli ödemek yerine vergi aflarından yararlanmayı tercih edeceklerini belirtmişlerdir.

SON NOTLAR

* Bu makale, 2017 yılında Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında hazırlanan “Maliye Disiplininde Alternatif Bir Yöntem Olarak “Mali Sosyoloji”: Vergi Algısı ve Bilinci Üzerine Sosyolojik Bir Analiz” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

KAYNAKÇA

Akbulut, E. (2014). Mükelleflerin vergiyi algılama ve tutum analizi: Erzincan örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erzincan Üniversitesi, Erzincan.

Akıncı, A. & Başol, O. (2015). Vergi algısı üzerine bir alan araştırması: Kırklareli ilinde yaşayan insanların vergi algısı. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 43, 170-179.

Alkan, A. (2009). Vergi bilinci ve vergi uygulamaları karşısında mükellef davranışlarının tespiti: Zonguldak ili örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak.

Backhaus, J. (2002). Fiscal sociology what for?. American Journal of Economics and Sociology, 61(1), 55-77.

Bilgin, H. K. (2011). Vergi ahlakının teorik çerçevesi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(2), 259-278.

Block, F. (1981). The fiscal crisis of the capitalist state. Annual Review of Sociology, 7, 1-27.

Csontos, L., Kornai, J., & Toth, I. G. (1998). Tax awareness and reform of the welfare state: Hungarian survey result. Economics of transition, 6(2), 287-312.

Çelik, K. & Eroğlu, O. (2014). İlköğretim çağında vergi algısının incelenmesi: Zonguldak ili örneği. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), 301-326.

Dornstein, M. (1987). Taxes: Attitudes and perceptions and their social bases. Journal of Economic Psychology, 8, 55-76.

Engel, E. M. & Hines, J. R. (1999). Understanding tax evasion Dynamics. Crema Working Paper, 6903, 1-70.

Fehr, E. & Gächter, S. (1998). Reciprocity and economics: The economic implications of homo reciprocans. European Economic Review, 42(3), 845-859.

Feldstien, M. (2008). Effects of taxes an economics behavior. Crema Working Paper, 13745, 1-22.

Finkelstein, A. (2007). E-ZTax: tax salience and tax rates. NBER Working Paper, 12924, 1-57.

Gelir İdaresi Başkanlığı. (2016). İstatistik. [URL: http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/20161.htm] internet adresinden 10 Mayıs 2017 tarihinde

edinilmiştir.

Güriş, S. & Astar, M. (2014). Bilimsel araştırmalarda SPSS ile istatistik. İstanbul: DER Yayınları.

İzgi, K. & Saruç, N. T. (2011). Sosyo-kültürel faktörlerin vergi ahlakı üzerindeki etkisi: Üniversite öğrencileri ile yapılan anket çalışması. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 3(2), 133-142.

Maciejovsky, B., Kirchler, E., & Schwarzenberger, H. (2007). Misperception of chance and loss repair: On the Dynamics of tax compliance. Journal of Economic Psychology, 28(6), 678-691.

Niemirowski, P., Baldwin, S., & Wearing, A. J. (2003). Tax related behaviours, beliefs, attitudes and values and tax payer compliance in Australia. Journal of Australia Taxation, 6(1), 133-165.

Organ, İ. & Yegen, B. (2013). Vergi bilinci ve vergi ahlakı oluşumunda muhasebe meslek mensuplarının rolü: Adana örneği. Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, 27(4), 241-271.

Ömürbek, N., Çiçek, H. G., & Çiçek, S. (2007). Vergi bilinci üzerine bir inceleme. Maliye Dergisi, 153, 102-122.

Özen, A., Altunoğlu, B. K., & Öztornacı, E. (2015). Orta öğretim düzeyindeki öğrencilerin vergi algılama düzeylerine ilişkin ampirik bir değerlendirme. Yönetim ve Ekonomi, 22(2), 279-289.

Palil, M. R. & Mustapha, A. F. (2011). Determinants of tax compliance in Asia: A case of Malaysia. European Journal of Social Sciences, 24(1), 7-26.

Sağlam, M. (2013). Vergi algısı ve vergi bilinci üzerine bir araştırma: İktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencilerinde vergi algısı ve bilinci. Sosyoekonomi, 1, 315-334.

Samadova, S. (2009). Vergi mükelleflerinin vergileme karşısındaki davranışlarının değerlendirilmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Şanver, C. (2013). Gelir üzerinden alınan vergilerde vergi güvenlik önlemleri ve mükelleflerin vergi güvenlik önlemlerine uyumu araştırması. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Torgler, B. (2003). Theory and empirical analysis of tax compliance. Yayımlanmamış doktora tezi, Basel University, Basel.

Wenzel, M. (2004). An analysis of norm processes in tax compliance. Journal of

Economic Psychology, 25, 213-228.

Yegen, B. (2013). Vergi bilinci ve vergi ahlakı oluşumunda muhasebe meslek mensuplarının rolü: Adana ili örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Yenigün, Y. (2012). Vergi bilinci ve vergi uygulamaları karşısında mükelleflerin davranışları: İstanbul örneği. Yayınlanmamış

yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Yeşilyurt, Ş. (2015). Vergi bilincinin vergi ahlakı üzerindeki etkisi: Maliye ve ilahiyat bölümü öğrencileri örneği. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(32), 36-56.

İSTATİSTİK MEZUNLARININ İSTİHDAMINDA ARANAN NİTELİKLERİN BELİRLENMESİ

DETERMINATION OF QUALIFICATIONS REQUIRED FOR EMPLOYMENT OF STATISTICS GRADUATES

Özet

İstatistiksel yöntemlerin farklı alanlarda yaygın olarak kullanılmasına rağmen Türkiye’de istatistikçi istihdamı henüz istenilen seviyede değildir. Türkiye’de istatistik eğitimi üniversitelerin dört yıllık lisans programlarında verilir. İstatistik mezunları farklı sektörlerde farklı unvanlar ile istihdam edilebilir. Bu çalışmada istatistik mezunlarının istihdamında aranan nitelikler kariyer sitelerindeki ilanlar kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında, Türkiye’deki farklı kariyer sitelerinde dört aylık bir süre içerisinde yayımlanan ilanlar incelenmiştir. Ayrıca, bazı özellikleri karşılaştırmak amacıyla ABD’deki kariyer sitelerindeki ilanlar da kullanılmıştır. İlanlar 80 değişken kullanılarak yapısal biçime dönüştürülmüştür. Elde edilen bulgulara göre, istatistik mezunlarının Türkiye’de istihdam edilebilecekleri ilk iki sektör sigortacılık-bankacılık ve bilişim sektörleridir. Adaylarda aranan en önemli özelliğin hesaplama araçları kullanımı olduğu görülmüştür. Bulgular neticesinde, işverenlerin beklentilerinin istatistik lisans programlarının hedeflerinden farklı olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: istihdam, kariyer siteleri, istatistik eğitimi, iş ilanları

Abstract

Despite the widespread use of statistical methods in different fields, the employment of statisticians in Turkey has not reached the desired level, yet. Statistics education in Turkey is given in four-year undergraduate programs of universities. Statistics graduates can be employed with different titles in different sectors. In this study, qualifications required for the employment of statistics graduates have been tried to determine using the job postings in the career sites. Within the scope of the study, job postings published in different career sites from Turkey over a period of four months were examined. Also, job postings published in career sites from the USA were used for the purpose of comparing some qualifications. Job posts were converted to structural format using 80 variables. According to the findings obtained, the first two sectors that the statistics graduates can be employed in Turkey are insurance-banking and information technology sectors. It was obtained that the most important qualification sought in candidates was the use of computational tools. As a result of the findings, it can be said that the expectations of the employers were different from the goals of the statistics undergraduate programs.

Key Words: employment, career sites, statistics education, job postings

GİRİŞ

Günümüzde, üniversiteden yeni mezun bireyleri en çok endişelendiren konulardan biri aldıkları lisans eğitimine uygun bir iş bulmadaki zorluklardır. Mezuniyetten önce başlayan bu endişe sonrasında da devam etmektedir. Bu iş arama süreci genellikle son sınıfta kariyer sitelerini incelemekle başlamaktadır. İnternet çağında iş arama platformu kariyer siteleri olmuştur. Geçmiş yıllarda gazete ilanları ve insan kaynakları ajansları ile sağlanan hizmeti artık çevrimiçi siteler vermektedir. Teknoloji insan kaynakları yönetimini baştan sona değiştirmiştir. Bu değişimin yaklaşık yirmi yıl önce başladığı söylenebilir. 2001 yılında yayımlanan bir çalışmaya göre ABD’deki büyük şirketlerin %90’ı işe alım süreçleri için interneti kullanıyordu (Cappelli, 2001). 2006 yılında ABD’de yapılan başka bir araştırmaya göre ise yeni işe alımların %50’si internet üzerinden olmuştur (Cober & Brown, 2006). Günümüzde, kurumsal firmaların tamamının işe alım süreçlerinde kariyer sitelerini veya kendi sitelerinin insan kaynakları bölümlerini kullandıklarını söylemek mümkündür. 2011 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye’de faaliyet gösteren büyük ölçekli şirketler kurumsal web sitelerinde iş ilanlarına yer vermekte ve çevrimiçi başvuru imkânı sağlamaktadırlar (Öksüz, 2011). İşe alım süreçlerini internetteki kariyer siteleri üzerinden yönetmenin işverenler açısından avantajları şöyle özetlenebilir (Galanaki, 2002);

1. Geniş bir kitleye kolayca ulaşmayı sağlar.
2. İş ilanı ve iş alım sürecindeki maliyetleri azaltır.
3. İşe alım sürecini kısaltır.
4. İşverenin yenilikçi ve güncel görünmesini sağlar.
5. Pasif iş arayanların da ilgisini çeker.

Bu avantajların yanında görece az sayıda dezavantaj sayılabilir;

1. Beklenenden daha fazla başvuru alınabilir.
2. Sadece internet üzerinden iş arayan kişilere ulaşılabilir.

Kariyer sitelerinin, iş arayanlar açısından avantajları ise şöyle sıralanabilir;

1. Bazı siteler özgeçmiş oluşturma konusunda yardımcı araçlar sunarlar.
2. Açık olan ilanlar arasında çeşitli ölçütlere göre arama yapılabilir.

3. Daha kısa zamanda daha çok ilana başvurmayı sağlarlar.
4. Bir işte çalışırken dahi iş aramak ve başvuru yapmak mümkündür.
5. Özgeçmişe göre uygun pozisyonları öneren yardımcı araçlar mevcuttur.
6. İşe başvuru ve değerlendirme süreci hakkında sürekli bilgi alınabilir.
7. Adayın aradığı işe veya organizasyonlara uyumunu değerlendirebilmesini sağlarlar (Person – Organization fit: Kişi – Kurum Uyumu) (Cober R. T., Brown, Keeping, & Levy, 2004).

Kariyer sitelerinin, yukarıda kişi – kurum uyumunun değerlendirilebilmesi olarak belirtilen avantajı öğrencilerin yaygın olarak kullandıklarını söylemek mümkündür. Henüz iş aramayan kişiler de kariyer sitelerine kayıt olarak iş ilanlarını incelemekte ve hedefledikleri iş veya sektör için aranan özellikleri belirlemeye çalışmaktadırlar.

İlgili literatür incelendiğinde, lisans-ön lisans mezunu adaylardan işverenlerin beklediği özelliklerin iş ilanları üzerinden belirlenmesine ilişkin yeterli sayıda çalışma olmadığı görülmektedir. 2005 yılında yayımlanan “Competencies and qualifications for industrial design jobs: implications for design practice, education, and student career guidance” başlıklı çalışmada Tayvan’daki kariyer sitelerinde yayınlanan endüstriyel tasarım ve yakın anahtar kelimelerin geçtiği iş ilanları incelenerek endüstriyel tasarımcılar için istihdamda aranan özellikler listelenmiştir (Yang, You, & Chen, 2005). Endüstriyel tasarımcılar için benzer bir çalışma Çin Halk Cumhuriyeti’nde 2008 yılında yapılmıştır (Wang, 2008). Erkarlan, Kaya ve Dilek (2011) yılında yayımlanan çalışmalarında Wang’ın izlediği yöntemi benimseyerek Türkiye’de endüstriyel tasarımcılarda aranan nitelikleri kariyer sitelerindeki iş alanlarını kullanarak belirlemeye çalışmışlar ve 10 üniversitenin Endüstriyel Tasarım bölümlerindeki dersleri karşılaştırmışlardır (Erkarlan, Kaya, & Dilek, 2011). Cevher (2013), çalışmasında kariyer.net sitesinde yer alan sekreter ilanlarını inceleyerek büro yönetimi ve sekreterlik mezunlarının işe alınmasında aranan kriterleri belirlemiştir (Cevher, 2013). Benzer bir çalışmada, kariyer.net sitesinde yayımlanan yönetici asistanlığı ilanları kullanılmış ve incelenen ilanlarda belirtilen nitelikler ele alınmıştır (Al, Karaca,

& Irk, 2015). Yapılan literatür araştırmasında istatistik mezunlarının istihdamı ile ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır.

İstatistik, araştırmaların tasarlanması, verilerin toplanması, özetlenmesi, sunulması, analiz edilmesi gibi süreçlerde kullanılan yöntemleri geliştirmekle ilgilenen bir bilim dalıdır. Bu yöntemlerin altyapısı için matematiğe, uygulamaları için bilgisayara ihtiyaç duyar. İstatistik lisans eğitimi ülkemizde üniversitelerin dört yıllık lisans programlarında verilir. Üniversitelerin fen ve fen-edebiyat fakültelerinde bulunan istatistik bölümü öğrencileri, eğitimleri sonunda istatistik lisans diploması ile istatistikçi unvanını alır. İstatistik mezunları kamuda çeşitli kurumlarda, özel sektörde ise özellikle bankacılık, sigortacılık, bilişim ve araştırma-geliştirme alanlarında istihdam edilmektedirler.

Bu çalışmada, istatistik lisans mezunlarını istihdam etmek isteyen işverenlerin adaylarda aradığı özellikleri kariyer sitelerindeki ilanları kullanarak belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla Türkiye'deki iş ilanlarına yer veren kariyer sitelerinden derlenen ilanlar incelenmiştir. Ayrıca, bazı özellikleri karşılaştırmak amacıyla ABD'deki kariyer sitelerindeki ilanlar da kullanılmıştır. İkinci bölümde çalışmada kullanılan veriler ve araştırmanın yöntemi tanımlanmıştır. Üçüncü bölümde elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Son bölümde ise çalışmanın sonuçları özetlenmiştir.

YÖNTEM VE VERİLER

Bu betimsel çalışmada, istatistik lisans mezunlarının istihdamında aranan nitelikleri belirlemek amacıyla Türkiye'deki ve ABD'deki kariyer sitelerinde 01 Ekim 2016 ile 31 Ocak 2017 tarihleri arasında yayınlanan iş ilanları kullanılmıştır. İş ilanlarının adaylarda aranan özellikler bölümünde "istatistik lisans mezunu" veya "endüstri mühendisi, ekonometri, matematik veya benzeri bölüm mezunu olmak" ifadeleri yer alan ve istatistik mezunlarının başvurularının kabul edildiği ilanlar seçilmiştir. Farklı sitelerde yayınlanan mükerrer iş ilanları çıkartılmış, sadece benzersiz ilanlar alınmıştır. Çalışma kapsamında, Türkiye'deki sitelerden 1029, ABD'deki sitelerden 1006 iş ilanı derlenmiştir. ABD, istatistikçilerin veri analisti ve veri bilimcisi olarak yaygın olarak istihdam edildiği, araştırma-geliştirme sektöründe çalışabildikleri bir ülke olduğu için seçilmiştir. Ülkemizden hem nüfus hem de sosyo-ekonomik düzey olarak çok farklı olan ABD'deki iş ilanları, özellikle istatistikçilerin istihdam edildiği pozisyon ve adaylardan beklenen akademik niteliklerin Türkiye ile benzerlik ve farklılıklarını görmek amacıyla kullanılmıştır.

Tablo 1 ve Tablo 2'de iş ilanlarının sitelere göre dağılımı verilmiştir. Türkiye'deki ilanlar 532 farklı işveren tarafından verilmiş, 46 ilanda işveren adı gizlenmiştir. ABD'deki ilanlar ise 676 farklı şirket tarafından verilmiş ve 33 ilanda işveren adı açıklanmamıştır.

Tablo 1. Türkiye'deki İlanların Derlendiği Siteler

Site Adı	Site Adresi	Derlenen İlan Sayısı
kariyer.net	http://www.kariyer.net/	639
secretcv.com	https://www.secretcv.com/	104
yenibirisi.com	http://www.yenibirisi.com/	98
LinkedIn	https://tr.linkedin.com/	48
glassdoor	https://www.glassdoor.com/	42
eleman.net	https://www.eleman.net/	33
Koç Kariyer	http://www.kockariyer.com/is-ilanlari	31
indeed	https://tr.indeed.com/	15
unisbul.com	http://www.unisbul.com/	8
Sabancı Kariyer	https://kariyer.sabanci.com/tr	4
Borusan Kariyer	https://career012.successfactors.eu/career?company=Borusan	3
isbul.net	https://www.isbul.net/	2
careerjet.com	http://www.careerjet.com/	1
Kariyer Zirvesi	http://www.kariyerzirvesi-tr.com/	1
	Toplam	1029

Tablo 2. ABD'deki İlanların Derlendiği Siteler

Site Adı	Site Adresi	Derlenen İlan Sayısı
Dice	http://www.dice.com/	231
Career Builder	http://www.careerbuilder.com/	230
Monster	https://www.monster.com/	172
Indeed	https://www.indeed.com/	162
Glassdoor	https://www.glassdoor.com/index.htm	136
SimplyHired	http://www.simplyhired.com/	75
	Toplam	1006

Çalışma kapsamında kullanılan iş alanlarını sayısal analizler için uygun hale getirmek amacıyla farklı kategoriler altında 80 değişken belirlenmiştir. Daha sonra, düz yazı veya maddeler halindeki ilan metinleri bu değişkenlerin aldıkları değerlere göre kodlanarak bir veri tablosu elde edilmiştir. Belirlenen değişkenler ile kategorileri Tablo 3'de listelenmiştir.

Tablo 3. İş İlanlarından Elde Edilen Değişkenler ve Kategorileri

Kategori	Değişkenler
İlan bilgileri	Kayıt No, İlan No, İlan Tarihi, Site Adı
İşveren bilgileri	İşveren, Sektör
Pozisyon bilgileri	Bölüm, Pozisyon, Çalışma Şekli
A d a	Kişisel özellikler
Y l a	Hesaplama araçları bilgisi
r d a	Veritabanı bilgisi
A r a	Programlama dili bilgisi
n a n	Diğer bilgisayar becerileri
	Yabancı dil bilgisi
	Sertifika bilgileri
	Akademik bilgi (belirtilen dersler)

Yapısal olmayan verilerin yapısal bir formata dönüştürülmesi oldukça zaman alıcı bir işlemdir. Bu nedenle çalışmanın veri toplama süresi dört ay ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada Microsoft Excel ve SPSS programları kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler ve detaylı değişken tablosu talep edilmesi durumunda paylaşılabilir.

BULGULAR

Bu bölümde dört aylık bir süreçte derlenen ilanlara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Öncelikle Türkiye'deki sitelerde yayınlanan ilanlardan elde edilen bulgular paylaşılmıştır. Vurgulanmak istenilen konularda ABD bulguları ile karşılaştırmalar yapılmıştır.

İlanların %81,4'ünde il olarak İstanbul belirtilmiştir. İkinci olarak %6 ile Ankara, üçüncü olarak ise %2,5 ile İzmir gelmektedir. Türkiye'deki ilanların %98,7'sinde

lisans, %1,3'ünde yüksek lisans derecesi istenmektedir. ABD'deki ilanların için ise bu oranlar %66,1 lisans, %24,1 yüksek lisans ve %9,8 doktora şeklindedir.

İlanların %73'ünde erkek adayların askerlik görevini tamamlamış olması gerektiği belirtilmiştir. %25'inde askerlik durumu ile ilgili bir koşul konmamıştır. İlanların yalnızca %2'sinde askerlik durumu tecilli olan adayların da kabul edileceği belirtilmiştir.

İlanların %77'sinde analitik düşünebilme, %70'inde etkili iletişim kurabilme, %66'sında ekip çalışmasına yatkın olma, %60'ında raporlama yapabilme, %34'ünde detaycı davranabilme gibi özellikler belirtilmiştir. Ayrıca ilanların %13'ünde adayın seyahat engelinin olmaması, %3'ünde sigara kullanmaması ve %3'ünde dış görünüşüne özen göstermesi koşulları yer almaktadır.

İlanların yalnızca %6,7'sinde sürücü belgesi sahibi olunması gerektiği belirtilmiştir.

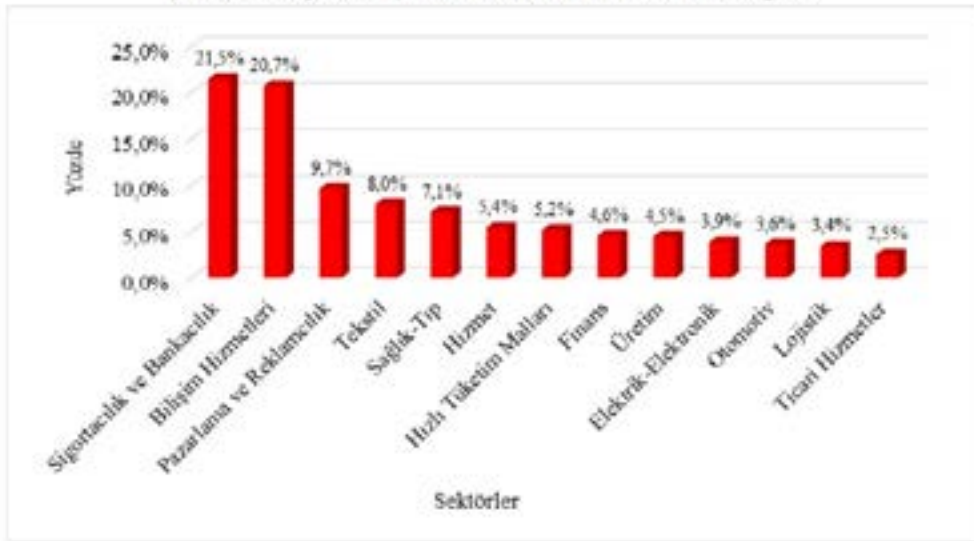
Adaylarda aranan deneyim süresi incelendiğinde, ilanların %23,1'inde deneyim ile ilgili bir koşulun olmadığı, %11'inde en az bir yıl, %31,2'sinde en az iki yıl ve %18,3'ünde en az üç yıl deneyim istendiği görülmüştür. İlanların %16,4'ünde ise dört veya daha fazla yıl deneyim beklenmektedir.

İlanların %64,6'sında İngilizce bilinmesi gerektiği belirtilmiştir. İlanlardaki İngilizce seviyesi, %5,4'ünde orta, %34,1'inde iyi ve

%25,1'inde çok iyi olarak belirtilmiştir.

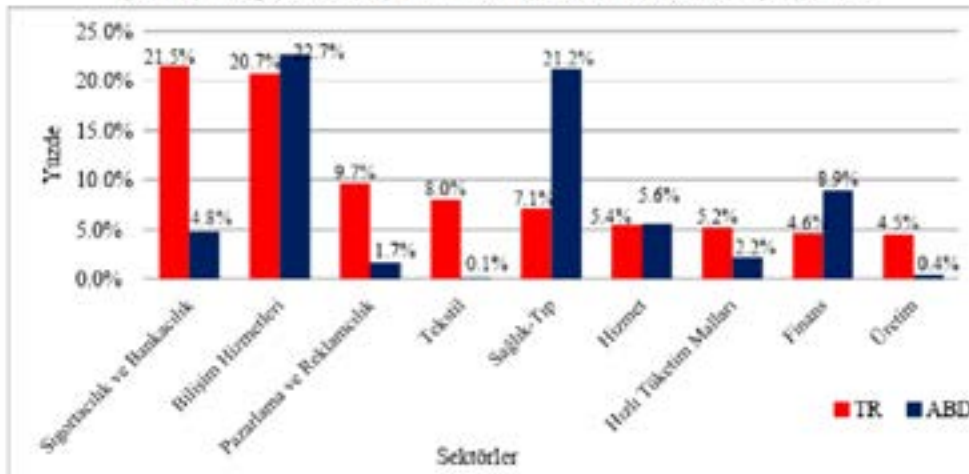
İş ilanında belirtilen sektöre göre, Türkiye'de istatistik mezunlarının en çok istihdam edilebileceği ilk iki sektör, %21,5 ile sigortacılık-bankacılık ve %20,7 ile bilişim hizmetleridir. İncelenen ilanların sektörlere göre dağılımı Şekil 1'de gösterilmiştir. Şekil 1'de gösterilemeyen diğer sektörler sırasıyla şunlardır: Enerji, yapı-inşaat, eğitim, danışmanlık, araştırma hizmetleri, insan kaynakları, seyahat ve turizm.

Şekil 1. Türkiye'deki İş İlanlarında Belirtilen Sektörlerin Dağılımı

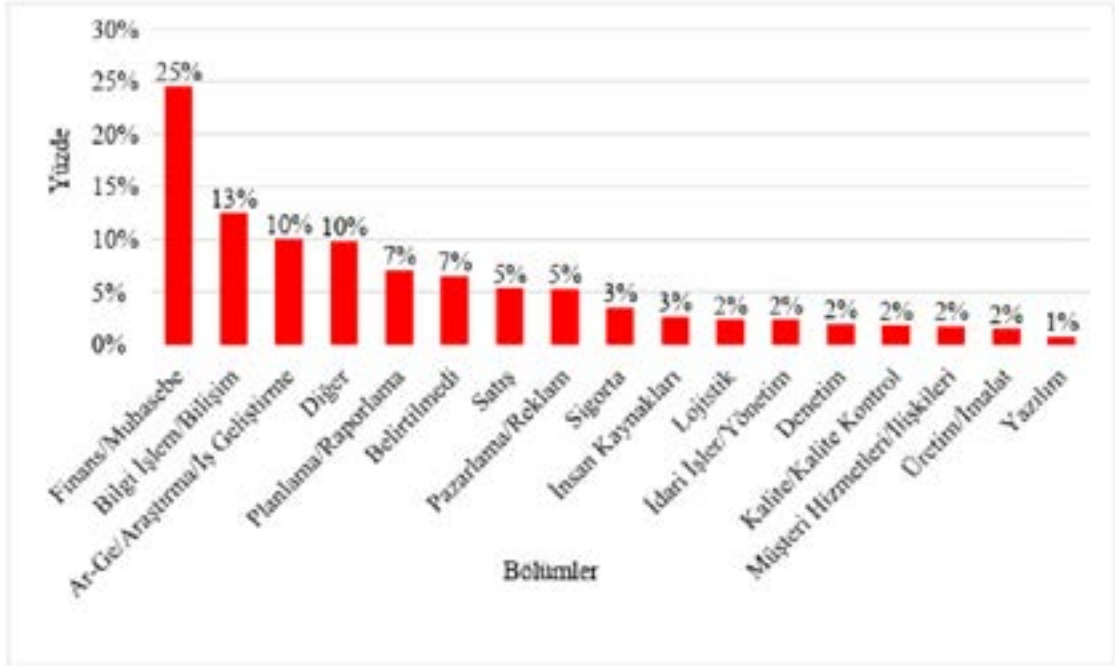
ABD'deki ilanlara göre ise istatistik mezunlarının istihdam edileceği ilk iki sektör sırasıyla bilişim ve sağlık-tıp sektörleridir (Şekil 2).

Şekil 2. Türkiye ve ABD İş İlanlarında Belirtilen Sektörlerin Karşılaştırması

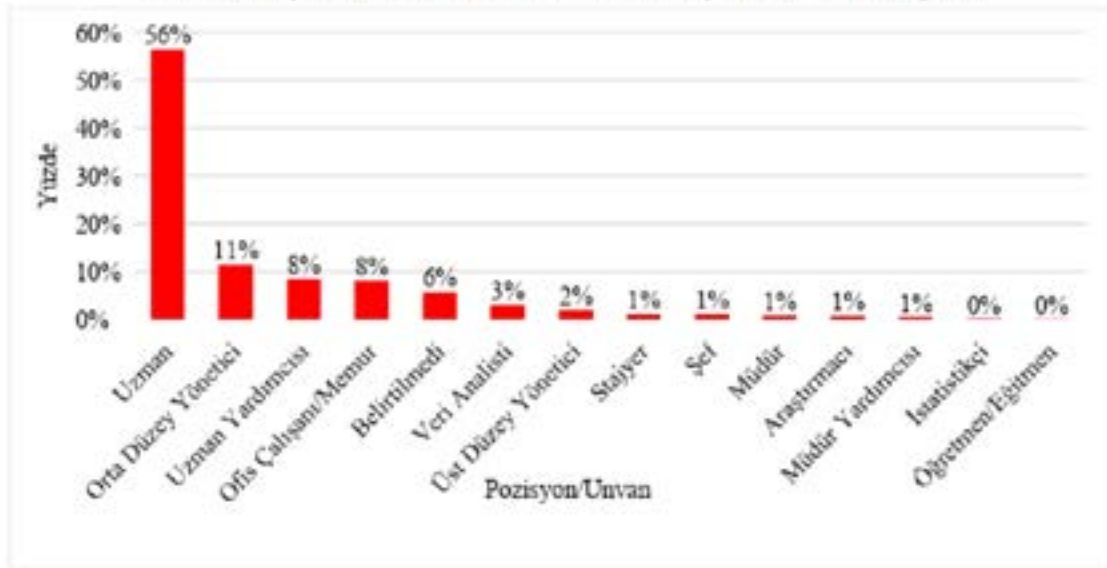
İş ilanlarında belirtilen bölümler incelendiğinde, ilk sırada %25 ile finans-muhasebe bölümünün ve ikinci sırada %13 ile bilgi işlem-bilişim bölümlerinin olduğu görülmektedir. İlanların %7'sinde bölüm belirtilmemiştir. İlanların bölümlere göre dağılımı Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. Türkiye'deki İş İlanlarında Belirtilen Bölümlerin Dağılımı

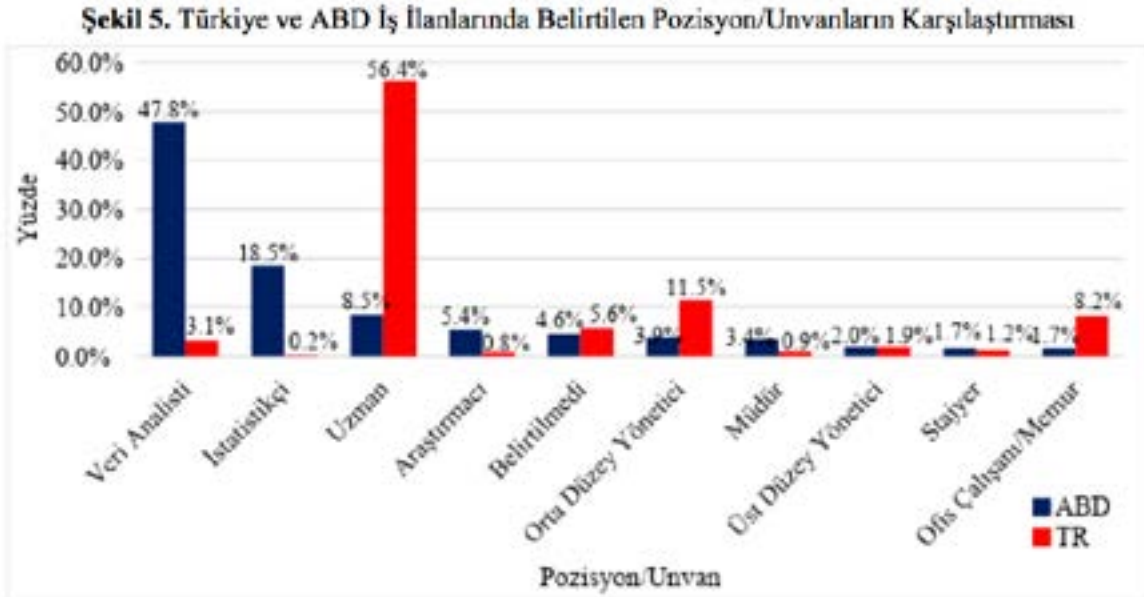

İstihdam edilecek pozisyon/unvanların, %56,4'ü uzman ve %11,5'i orta düzey yöneticidir. İlanların yalnızca %0,2'sinde istatistikçi aranması dikkat çekici bir bulgudur. İlanların %5,6'sında pozisyon belirtilmemiştir. Pozisyon/unvanların dağılımı Şekil 4'te gösterilmektedir.

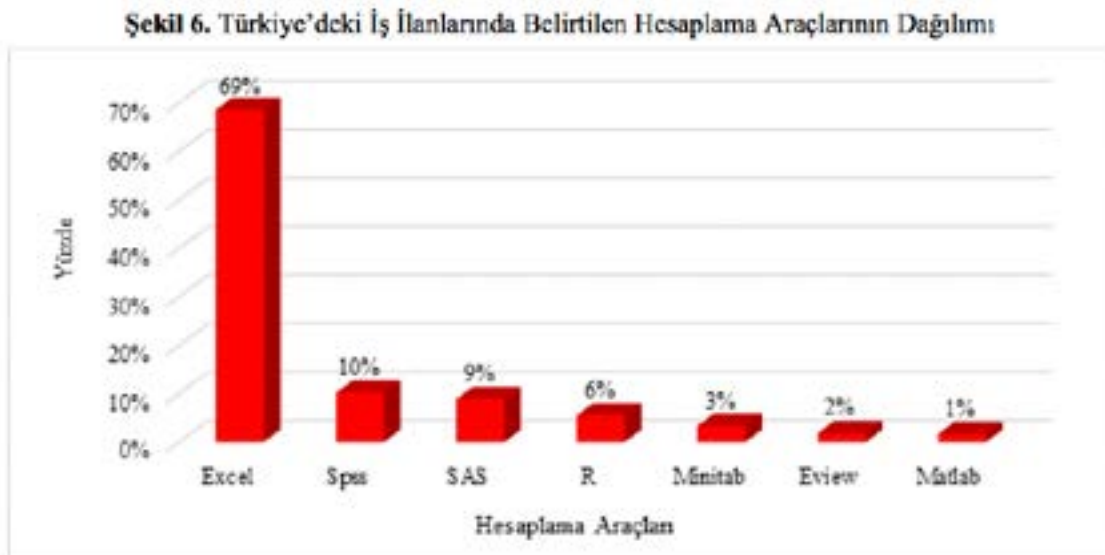
Şekil 4. Türkiye'deki İş İlanlarında Belirtilen Pozisyon/Unvanların Dağılımı

İlanlarda belirtilen pozisyon/unvan dağılımının Türkiye-ABD karşılaştırmasında (Şekil 5) “veri analisti” ve “istatistikçi” unvanları arasındaki fark dikkat çekmektedir. Türkiye’de bu iki unvanın belirtildiği ilanların toplam oranı %3,5’i bile bulamamaktadır.

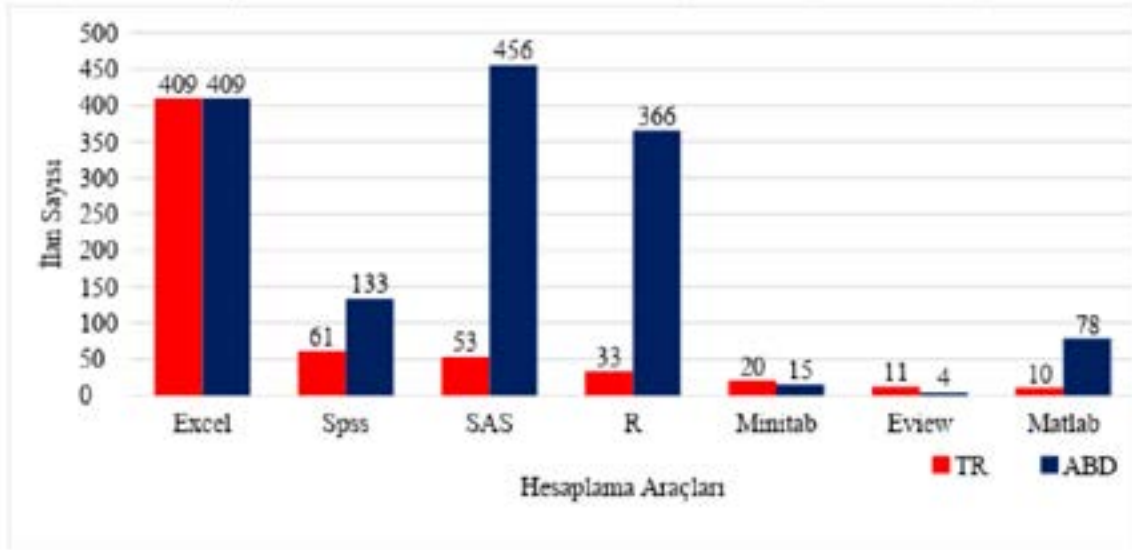

İstatistikçilerin yaygın olarak kullandıkları paket programlar ve hesap tablosu yazılımları bu çalışmada “hesaplama araçları” olarak gruplanmışlardır. İlanlarda birden fazla hesaplama aracı belirtilebilmektedir. Türkiye’deki ilanların %69’unda bilinmesi istenilen hesaplama aracı “Microsoft Excel” olmuştur (Şekil 6).

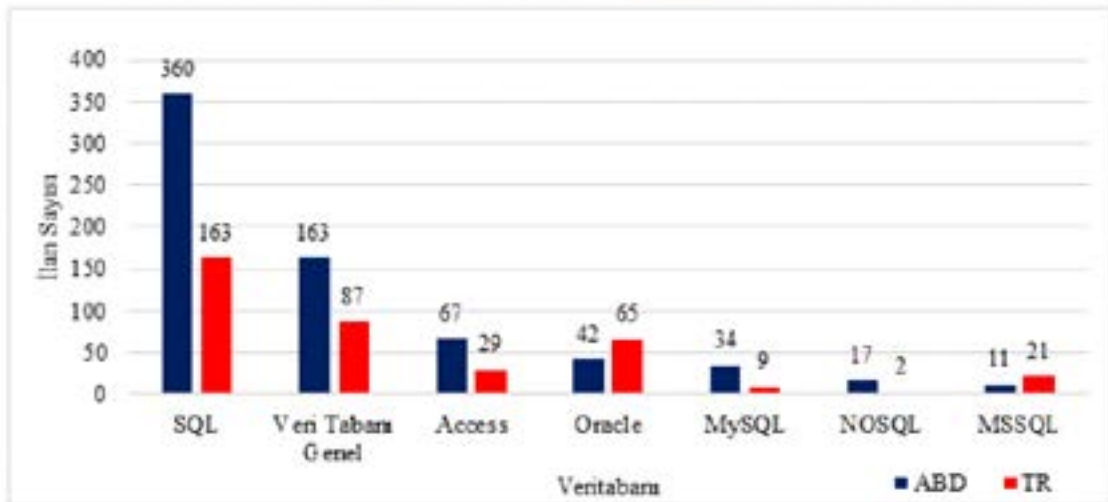
ABD'deki ilanlara göre ise en çok istenilen hesaplama aracı SAS yazılımıdır. ABD ilanları için Excel ikinci ve R üçüncü sıradadır. Şekil 7'de SAS ve R yazılımları için ABD-Türkiye farkı dikkat çekmektedir.

Şekil 7. Türkiye ve ABD İş İlanlarında Belirtilen Hesaplama Araçlarının Karşılaştırması

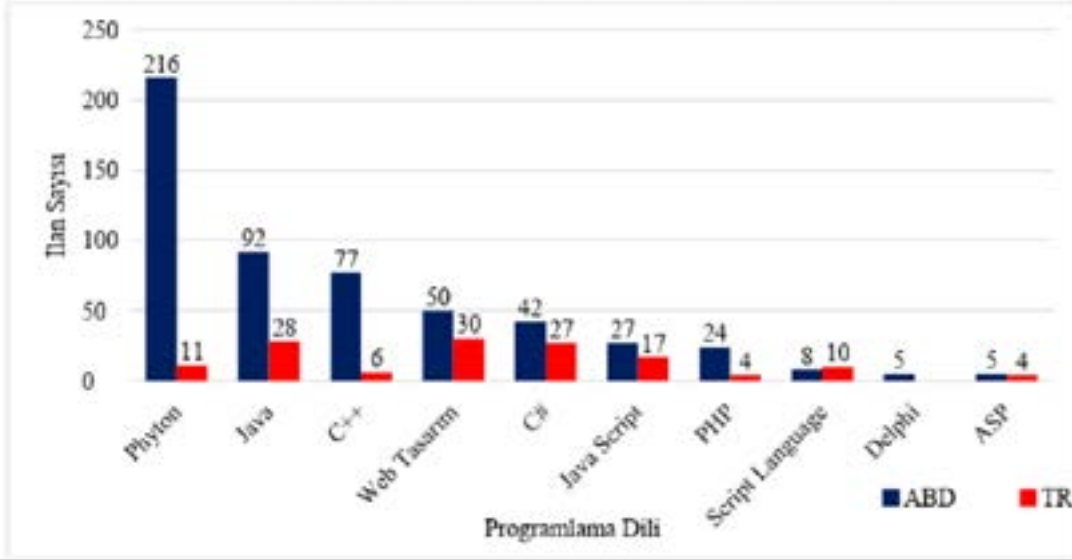
Türkiye'deki ilanların yaklaşık %23'ünde, ABD'deki ilanların %46'sında çeşitli veri tabanı yönetim sistemleri (VTYS) hakkında beklentiler olduğu görülmüştür. Bazı ilanlarda sadece genel bir bilgi sahibi olma yeterli görülürken bazı ilanlarda özellikle VTYS belirtilmiştir. Bir ilanda birden fazla VTYS belirtilen ilanlar mevcuttur (Şekil 8).

Şekil 8. Türkiye ve ABD İş İlanlarında Belirtilen Veritabanı Bilgisinin Karşılaştırması

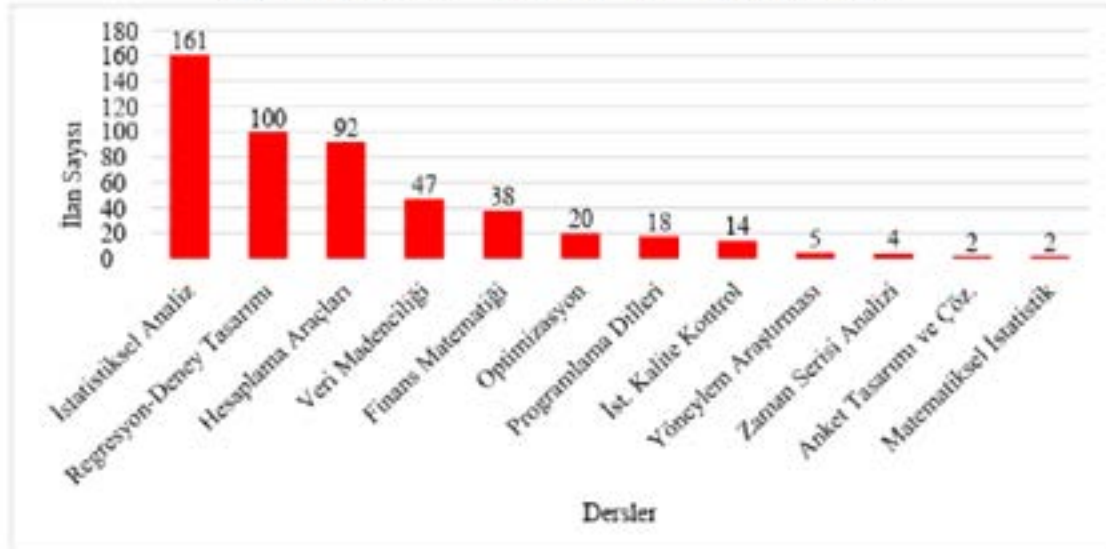
İlanların Türkiye’de %26’sında, ABD’de %58’inde adaylardan çeşitli programlama dili bilgisi istenmektedir. Şekil 9’daki sonuçlara göre ABD’de Python dilinin istatistikçiler için oldukça önemli olduğu görülmektedir. İstatistik mezunlarının önemli bir bölümünün bilişim sektöründe istihdam edildiği düşünüldüğünde programlama dili bilgisinin beklenmesi şaşırtıcı değildir.

Şekil 9. Türkiye ve ABD İş İlanlarında Belirtilen Programlama Dili Bilgisinin Karşılaştırması

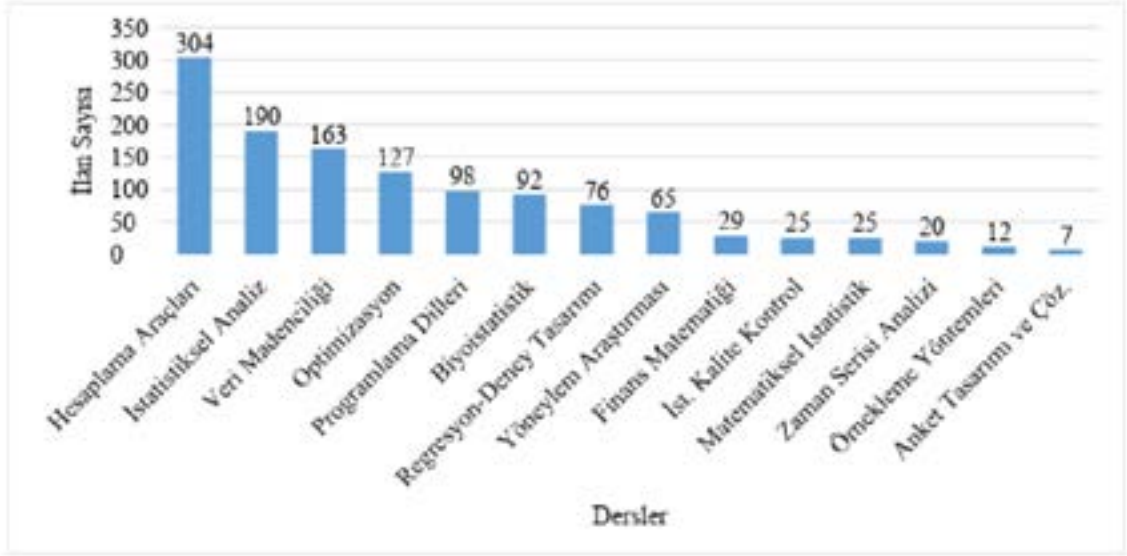

Bazı ilanlarda adayların lisans eğitimi sırasında aldığı dersler hakkında da koşullar olduğu görülmüştür. Bir ilanda birden fazla ders bilgisi ile ilgili koşul yazılabilmektedir. Bu özelliği değerlendirmek için istatistik lisans eğitiminde verilen dersler gruplanmıştır. Türkiye’deki ilanlarda en sık belirtilen dersler istatistiksel analiz, regresyon analizi-deney tasarımı ve hesaplama araçları ile ilgili derslerdir (Şekil 10). ABD için ise bu sıralama hesaplama araçları, istatistiksel analiz, veri madenciliği şeklindedir (Şekil 11).

Şekil 10. Türkiye’deki İlanlarda Belirtilen Derslerin Dağılımı

Şekil 11. ABD'deki İlanlarda Belirtilen Derslerin Dağılımı

TARTIŞMA VE SONUÇ

Teknoloji her alanda olduğu gibi insan kaynakları yönetimi alanında da değişimlere neden olmuştur. Yaklaşık yirmi yıl önce, internetin hayatımıza girmesinden sonra ilk olarak iş ilanlarının yer aldığı platformlar olarak insan kaynakları yönetimi sürecine dâhil olan kariyer siteleri bugün hem adaylar hem de kurumlar için çok önemli araçlar haline gelmiştir. Özellikle üniversite öğrencilerinin henüz öğrenciyken tanıştığı bu siteler içerdikleri veriler ile kişi-kurum, kişi-sektör ve bölüm-sektör uyumunun araştırıldığı çalışmalara hizmet edebilir. Bu çalışmada bahsedilen uyum araştırması istatistik bölümü mezunları için yapılmıştır. İstatistik bölümü mezunlarının başvurabildiği ilanlar dört ay süresince kaydedilerek incelenmiştir. İstenilen mesleki bilgi ve akademik konularda karşılaştırma yapabilmek için ABD'deki ilanlar da araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırma sonuçlarına dayanarak ilk belirtilmesi gerekenler lisans mezunlarının tümü için genellenebilir hususlardır. Erkek adaylar için ilk konu askerlik görevidir. Bulgulara göre ilanların %73'ünde erkek adayların askerlik görevinin tamamlamış olması istenmektedir. Bir diğer genel sonuç İngilizce bilgisi ile ilgilidir. İlanların yaklaşık %60'ında iyi ve çok iyi derecede İngilizce istenmektedir. Adayların öğrencilikten başlayarak dil öğrenimine vakit ayırmaları ve dil seviyelerini belirleyen sınavlara iş arama

sürecinden önce girmeleri bu konuda avantaj sağlayacaktır.

Yeni mezun adayların başvurabildiği ilan sayısını oldukça azaltan bir diğer koşul "deneyim"dir. İncelenen ilanların sadece %23,1'inde deneyim süresi ile ilgili bir koşul belirtilmemiştir. İlanların %11'inde ise en az bir yıl, %31,2'sinde en az iki yıl deneyim beklenmektedir. Bu nedenle üniversite öğrencilerinin, öğrenimleri sırasında kısmi zamanlı çalışmaları veya bir aydan daha uzun süre staj yapmaları sağlanmalıdır. Ancak mevcut öğretim programlarında yer alan zorunlu staj süresi genellikle yirmi iş günüdür. Ayrıca birçok işveren stajyer çalıştırmayı tercih etmemektedir. Bölümlerin ders programları ve devam zorunluluğu uygulaması da öğrencilerin kısmi zamanlı işlerde çalışmasına pek izin vermemektedir. Bu konuda, Yükseköğretim Kurumunun Temmuz 2017'de duyurduğu düzenlemeler içerisinde yer alan fen ve mühendislik alanlarında öğrenim gören öğrencilerin bir yarıyıl süresince işyerlerinde eğitim yapmasının teşvik edilmesi konulu düzenleme öğrencilerin ihtiyaç duydukları deneyimi kazanmalarına kısmen yardım edecektir.

İstatistik mezunlarının istihdam edileceği sektörler incelendiğinde Türkiye'de ilk iki sırada "sigortacılık-bankacılık" ve "bilişim" olduğu görülmektedir. İlanların yaklaşık %42'si bu iki sektördendir. İstihdam edilecek bölüm bilgisi de bu bulguyla paraleldir. İlk

iki sırada Finans-Muhasebe ve Bilişim-Bilgi işlem bölümleri bulunmaktadır. İstatistikçilerin aldıkları eğitime uygun olarak çalışması gereken bölüm “ar-ge/araştırma/iş geliştirme” ise üçüncü sıradadır. Unvan/ Pozisyon değişkeni incelendiğinde, “istatistikçi” unvanıyla mezun olan kişilerin Türkiye’de bu unvanla çalışmalarının pek de mümkün olmadığı görülmüştür. Türkiye’deki ilanların ancak %0,2’sinde “istatistikçi” %3,1’inde “veri analisti” aranmaktadır. ABD’deki meslektaşlarına bakıldığında durumun çok farklı olduğu ilanların yaklaşık %67’sinde bu iki pozisyon için eleman arandığı görülmüştür. Bu konuda istatistik bölümlerine ve sektörde çalışan istatistik mezunlarına önemli görevler düşmektedir.

İlanlardan elde edilen verilere göre, kurumlar analitik düşünebilen, ekip çalışmasına yatkın, etkili iletişim kurabilen ve raporlama yapabilen istatistikçiler istemektedirler. Bu özellikler, grup çalışması gerektiren proje dersleriyle ve iletişim becerileri gibi dersler ile geliştirilmelidir.

Çalışmadan elde edilen bir başka bulgu, işverenlerin istatistik mezunlarından en önemli beklentilerinden birinin hesaplama araçları kullanımı olduğudur. Bu hesaplama araçlarının başında da Microsoft Excel gelmektedir. İstatistik mezunlarının ofis

bilgilerinin yanı sıra ileri Excel bilgisine sahip olmaları gerekmektedir. İstatistik paket programlarının yanı sıra istatistiksel programlama dili olan R dilinin de istenilen nitelikler arasında olması dikkat çekicidir. ABD’deki ilanlara göre oldukça popüler olduğu görülen Phyton dili -henüz Türkiye’de aranan nitelik olarak belirtilmese de- istatistikçilerin mutlaka tanışması gereken bir dildir.

Elde edilen bulgular genel olarak yorumlandığında, özellikle ilanlardaki sektörlerin ve pozisyonların istatistik programlarının hedeflerinden biraz farklı olduğu söylenebilir. Bu farkı azaltmak için istatistik bölümlerinin üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilen programlara daha yoğun ilgi göstermesi gerekebilir. İş ilanlarında aranan nitelikler ile lisans programında öğrenciye kazandırılan nitelikler arasındaki farklılıkların azalması istihdam konusunda da olumlu gelişmeler sağlayabilir. Şüphesiz bölümlerin öğretim programları ve ders içerikleri sadece piyasa beklentileri ve ihtiyaçları ile belirlenemez. Ancak, öğretim programları, hem gerekli teorik alt yapıyı içerecek hem de sektördeki beklentilere ve mesleğin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde güncellenebilir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada kullanılan verilerin derlenmesine lisans bitirme projeleri dersi kapsamında katkı sağlayan İlnur Saygın,

Caner Sekmen, Sezgin Sargın, Metin Kuru, İlkyay Koyuncuoğlu, Gül den Uğurlu ve Fikret Kandemir’e teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Al, Ö., Karaca, M. F., & Irk, E. . (2015). Yönetici Asistanlığı için İş Kriterleri Analizi: Kariyer.Net Örneği. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 14.BÜROKON Özel Sayısı, 29-42.

Cappelli, P. (2001). Making the most of on-line recruiting. *Harvard business review*, 79(3).

Cevher, E. (2013). Sekreterlerin İşe Alınmasında Aranan Niteliklere Yönelik Bir Araştırma: Kariyer.Net Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 235-245.

Cober, R. T., & Brown, D. (2006). *Direct Employers Association Recruiting Trends*

Survey. Washington, D.C.: DirectEmployers. [URL: <http://www.jobcentral.com/DEsurvey.pdf>] internet adresinden 25 Eylül 2017 tarihinde edinilmiştir.

Cober, R. T., Brown, D. J., Keeping, L. M., & Levy, P. E. (2004). Recruitment on the Net: How do organizational Web site characteristics influence. *Journal of Management*, 30(5), 623-646.

Erkarıslan, Ö., Kaya, N. A., & Dilek, Ö. (2011). Türkiye’de Endüstriyel Tasarımcıda Aranan Niteliklerin Lisans Eğitim Programları Ve Kariyer Siteleri Üzerinden Karşılaştırmalı Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 121-130.

Galanaki, E. (2002). The decision to

recruit online: a descriptive study. *Career Development International*, 7(4), 243-251.

Öksüz, B. (2011). E-İşe Alım Sürecinde Kurumsal Web Sitelerinin Kullanımı ve Konu Üzerine Bir Araştırma. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 267-283.

Wang, K. (2008). Research of the recruiting qualifications of the ID profession and their

implication in ID education. *Computer-Aided Industrial Design and Conceptual Design, CAID/CD 2008*, s. 851-854. Kunming, China.

Yang, M.-Y., You, M., & Chen, F.-C. (2005). Competencies and qualifications for industrial design jobs: implications for design practice, education, and student career guidance. *Design Studies*, 26(2), 155-189.

İŞÇİLERDE FİNANSAL OKURYAZARLIK: FİNANSAL BİLGİ, TUTUM VE DAVRANIŞ EKSENLİ BİR ARAŞTIRMA

FINANCIAL LITERACY IN EMPLOYEES: FINANCIAL INFORMATION, ATTITUDE AND BEHAVIOR ASSESSED RESEARCH

Özet

Bireyler gerek gündelik yaşamda gerekse uzun dönemli planlarda ev bütçesi, çocuklarının eğitim masrafları, yatırımları ve emekliliklerini planlamaya kadar finansal kararlar almaktadırlar. Bu kararların alınabilmesi için belirli bir bilgi düzeyine ve erişime sahip olunması gerekmektedir. Bu bağlamda finansal okuryazarlık bireylerin, basit ekonomik hesaplamaları yapabilmesinden, finans bütçesini yönetebilmesine, sermaye piyasasına katılımından bireysel emeklilik planlarına kadar finansal kararlarını vermede etkili olmaktadır. Bu araştırmada da çalışan kesimin önemli bir kısmını oluşturan işçilerin finansal okuryazarlık düzeyleri araştırılmıştır. 298 işçi üzerinde yürütülen anket çalışması sonucunda işçilerin, günlük iş ve işlemleri açısından finansal okuryazarlık düzeylerinin nisbeten yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte işçilerin tasarruf eğilimlerine doğrudan katkı yapacak gelecekle ilgili planlamalar noktasında yetersiz bir bilgi, tutum ve davranış düzeyine sahip oldukları yönünde bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal okuryazarlık, işçiler, tasarruf

Abstract

Individuals make financial decisions both in their daily life and on long-term plans, including planning the home budget, the education costs of their children, their investments and their retirement. In order to make these decisions, it is necessary to have a certain level of knowledge and access. In this context, financial literacy is influential in making financial decisions, from making simple economic calculations, to managing the financial budget, to participating in the capital market to individual pension schemes. In this study, the financial literacy levels of workers, who constituted a significant part of the working population, were investigated. As a result of the survey study conducted on 298 workers, it was concluded that the financial literacy levels of the workers are relatively high in terms of daily work and operations. However, findings indicate that workers have insufficient knowledge, attitude and behavior in their plans which contribute to their tendencies about savings for the future.

Key Words: Financial literacy, Workers, Saving

GİRİŞ

Finansal sistem içinde bireylerin ve ailelerin önemi yadsınmaz. Bir bütün olarak düşünüldüğünde, birey ve aileler verdikleri tüketim, tasarruf, yatırım ve harcama gibi kararlarla piyasaları ve kurumları şekillendirirler. Söz konusu finansal kararların etkileri olumlu veya olumsuz olabilir. Birey ve aileler, ekonomi kötüye gidiyorsa genellikle harcamalarını azaltarak daha fazla tasarruf ederler. Bu durum ekonomiyi daha da kötüleştirir. Ekonominin iyiye gidip bazı balonların oluştuğu dönemlerde ise, aileler daha fazla tüketime ve varlık alımına yönelerek balonun şişmesine yardımcı olurlar. Böylece varlık fiyatlarındaki balon daha fazla büyür ve patlamaya hazır hale gelebilir (Nofsinger, 2012:161). Finansal kararların olası olumsuz etkilerini azaltmak ya da tüketicilerin olumsuz etki ortaya çıkaracak finansal kararlar almalarının önüne geçebilmenin yollarından birisi de bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerinin yükseltilmesidir.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün ayrıntılı finansal okuryazarlık tanımına göre, finansal okuryazarlık; finansal tüketicilerin finansal ürünler ve kavramlar hakkında bilgilendirilmesini veya finansal risk ve alternatifler arasında tercihte bulunabilecek farkındalığa sahip olmasını temin ederek finansal refahını artırma sürecidir (Lusardi, 2006:1).

Bilinçsiz olan tüketici, ekonomik buhran veya refah zamanlarından nasıl davranacağını bilememekte, kendi için doğru olan çözüm yolunun ekonomi açısından sonuçlarını kestirememektedir. Finansal okuryazarlık; hem bireyin, hem de ailenin finansal davranışlarına birçok fayda sağlamaktadır.

Bireylerin tutum ve davranışlarının finansal refah düzeyleri üzerinde belirgin bir etkisi vardır. Bu nedenle finansal okuryazarlık ile ilgili ölçme çalışmalarında tutum ve davranışların da belirlenmesi önemlidir. Örneğin bireylerin gelecek için tasarruf yapma konusunda olumsuz tutuma sahip olmaları durumunda, bu tür bir davranışı göstermede daha düşük eğilimlerinin olabilecekleri ileri sürülmektedir. Benzer şekilde kısa süreli ihtiyaçlarını karşılamaya öncelik veriyorlarsa acil durumlar için tasarruf etmeleri veya uzun süreli finansal planlar yapmaları ihtimali düşük olacaktır (Atkinson & Messy, 2012:7-8).

Finansal okuryazarlığın toplumu ilgilendiren

ve bireylerin gereksinim duyduğu bir alan olmasında çeşitli faktörler etkilidir. Finansal ihtiyaçlara ilişkin genel farkındalığın az olması, farklı finansal ürünlerin performansı ve varlığı konusunda bilginin az olması, finansal ürünler ve hizmetlere ilişkin bilginin nereden ve nasıl temin edileceği konusunda yetersiz bilgi sahibi olunması bu konuda öne çıkmaktadır (Mason & Wilson, 2000:7).

Bireyler, finansal bilgi eksikliğinden dolayı, finansal ürün ve hizmetlerin kendi hayatlarına sağlayacağı katkıyı bilmemekte, bu ürün ve hizmetleri kullanmayı tercih etmemekte ve finansal piyasalarda işlem yapmaktan uzak durmaktadırlar. Bu da toplumu ve finansal piyasaların gelişimini olumsuz etkilemektedir.

Artan finansal okuryazarlık düzeyinin topluma olumlu etkileri olduğu gibi, insanların kişilik ve iş hayatı üzerinde de olumlu etkileri vardır. Taft, Hosein ve Mehrizi'ye (2013) göre bireyin artan ekonomi bilgisi sayesinde hane halklarının ekonomik refahı artar; psikolojik baskılar, stres ve aile içi çatışmalar azalır. Bu ortamda yetişen çocukların öz güveni yükselir ve daha az anti-sosyal davranışlar sergilerler. İş hayatında ise bireyin devamsızlık oranı azalır, verimlilik ve iş memnuniyeti artar.

Finansal okuryazarlık birey ve aileyi zor günlere hazırlayabilir. Eğitimli tüketici daha fazla tasarruf edebileceği gibi, yatırımlarında daha fazla çeşitlendirme yapması gerektiğini bilecektir. Ayrıca finansal okuryazar olan kişi hem sigorta ürünlerini kullanmayı bilir hem de aşırı borçlanmaktan kaçınması gerektiğinin farkındadır (Word Bank, 2009:2).

Bilinçli birey ve aileler ekonomide finansal faaliyetlerin kısıtlı olmadığını farkındadır. Kendi finansal sorunlarının çözümü ya da tasarruf artırımına yönelik birçok kararda kendisine fayda sağlayacak yollara başvurur, finansal planlarını oluştururlar. Aileler için finansal planlama, gelecek kaygılarının azaltılması bakımından önemli bir adımdır. Bu nedenle, yeterli sigorta sözleşmelerine sahip olmak, uygun bir emeklilik planı oluşturmak ve düzenli bir biçimde birikim yapmak gerekmektedir.

OECD ülkelerinde ve OECD kapsamı dışındaki bazı ekonomilerde yapılan anketler, finansal tüketicilerin sadece doğru ve bilgiye dayalı finansal kararlar vermelerini engelleyen düşük finansal okuryazarlık seviyelerine sahip olmakla kalmadıklarını aynı zamanda finansal beceri, bilgi ve farkındalıklarını da çoğunlukla

abarttıklarını göstermektedir (OECD, 2009:8). Finansal tüketicilerin gerçekte olduğundan daha fazla bilgili olduklarını düşünmeleri, finansal konularda yanlış adım atmalarına yol açmakta ve piyasalardan zarar görmelerine neden olmaktadır.

Gelişen teknoloji ve dünya ile birlikte, finansal sistemde rol oynayan araçlar da gün geçtikçe gelişmekte ve yenilenmektedir. Bütün bunlarla birlikte finansal fırsatlar daha da karmaşık hale gelmekte, finansal tüketici tarafından anlaşılması zor bir hal almaktadır. Yeniliklere ayak uyduramayan tüketici, kendini güvensiz bir ortamda hissedip, risk altında görmektedir. Bunun sonucu birey ya yanlış kararlar vererek hareket etmekte ya da piyasada işlem yapmamaktadır.

Bireysel yatırımcıların finansal piyasalar ve ülke ekonomileri için öneminin kaçınılmaz olduğu doğrusundan yola çıkıldığında, bilinçsizce yapılan yatırımların veya hiç yatırıma dönüşmeyen tasarrufların ekonomi ve finansal piyasalar için bir kayıp olduğu tespit edilebilmektedir. Bu tespit ise “finansal eğitim” konusunu bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Araştırmalara göre, finansal eğitilmiş bireylerin;

- Daha fazla gelire sahip olmak,
 - Daha fazla tasarruf etmek,
 - Emeklilik için daha fazla birikim yapmak,
 - Borçları iyi yönetmek,
 - Akıllıca borçlanmak,
 - Finansal hedefler konusunda daha gerçekçi olmak,
 - Finansal piyasalarda daha aktif olmak,
 - Finansal konularda kendine güven duymak,
 - Ürünleri daha doğru seçmek, tüketici haklarını bilmek, finansal planlama ve bütçeleme yapmak
- şeklinde sıralanan davranış biçimlerini gösterme eğilimleri, eğitimsiz bireylere göre daha fazla olmaktadır (Capuano & Ramsey, 2011:35-36).

Toplumda finansal bilincin ve tasarruf alışkanlıklarının gelişmesinde önemli rolü olan finansal okuryazarlık bugün bütün dünyanın gündeminde olup finansal okuryazarlığın arttığı ülkelerde tasarruf ve birikim oranlarının da yükseldiği görülmektedir. Finansal okuryazarlık düzeyinin gelişimini sağlayacak finansal eğitim programlarının düzenlenmesinden önce bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerinin

tespit edilmesi verilecek olan eğitimin daha etkili olmasını sağlayacaktır. Bu sebeple finansal okuryazarlık kavramı farklı coğrafyalarda, farklı gruplar arasında araştırılmıştır. Üniversite öğrencileri, çalışanlar, finans uzmanları gibi farklı gruplar üzerinde finansal okuryazarlık ile ilgili çalışmalar yapılmıştır.

Finansal okuryazarlık üzerine yapılan araştırmalarda finansal bilgi (OECD, 2005; Stewart, 2006; Rutledge, 2009; Jappelli, 2010; Civan & Cenger, 2010; Temizel & Bayram, 2011; Shambare & Rugimbana, 2012; Louw, Fouche & Oberholzer, 2013; Nicolini, Cude & Chatterjee, 2013; İbrahim & Algaydi, 2013; Sarıgül, 2014), finansal tutum ve davranış (Hilgerth & Hogarth, 2003; Courchane & Zom, 2005; Borden, Lee, Serido & Collins, 2008; Lusardi & Mitchell, 2009; Pahnke & Honekamp, 2010; Capuano & Ramsay, 2011; Robb & Woodyard, 2011; Gatherhood, 2012; Klapper, Lusardi & Panos, 2013; Duca & Kumar, 2014), demografik değişkenler ile finansal okuryazarlık düzeyi arasındaki ilişki (Worthington, 2006; Rosacker, Srinii & Michael, 2009; Garcia, Barros & Silvestre, 2011; Ansong & Gyansare, 2012; Mahdzan & Tabiani, 2013; Bacova, Concova & Bricova, 2013; Ergün, Şahin & Ergin, 2014), aile ve finansal okuryazarlık düzeyi ilişkisi (Cude ve diğerleri, 2006; Cole, Sampson & Zia, 2008; Jorgensen & Salva, 2010) gibi farklı konular araştırılmıştır.

Bu çalışmada ise işçilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin, finansal tutum, davranış ve bilgi eksikli olarak ortaya konulması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Çalışmanın amacı, işçilerin finansal okuryazarlık düzeyini ortaya koymaktır. Erişilmek istenilen sonuç, işçilerin konu hakkında seviyelerini öğrenip, düşük bir düzey olması durumunda çözüm yolları geliştirerek, işçileri finansal terimler ve konular hakkında bilinçlendirmek ve eğilimlerini arttırmaya yönelik öneriler geliştirmektir. Bu amaca bağlı olarak, işçilerin finansal okuryazarlık konusunda ne kadar bilgiye sahip olduğu, finansal tutum ve davranışları belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma Artvin ilinde bulunan bir işletmede çalışan işçiler üzerinde yürütülmüştür. Bu anlamda söz konusu işletmede çalışan bütün işçiler araştırmanın genel kapsamını oluşturmaktadır. İşçilerin seçiminde basit tesadüfi örnekleme yöntemi

kullanılmıştır. Dolayısıyla örneğe girme şansı her bir işçi için eşittir. Araştırmada bilgi toplama yöntem ve aracı olarak formel yapıda düzenlenmiş bir anket formu kullanılmıştır. Toplam 28 sorudan oluşan ankette, açık uçlu sorulara yer verilmemiştir. Anket çalışması anket uygulanacak işletme yetkililerinden izin alınarak 1-26 Şubat 2016 tarihleri arasında yürütülmüştür. Toplanan veriler ile keşfedici ve tanımlayıcı araştırma gereği frekans dağılımı yapılmıştır.

Araştırma kapsamında toplam 327 anket yapılmıştır. Bu anketlerden eksik cevap, kontrol sorulara yönlü cevap verme gibi çeşitli nedenlerle 29 anket çalışma kapsamı dışında bırakılmış, sonuçta toplam 298 anket ile çalışmaya devam edilmiştir. Gerekli ayıklama işlemlerinin ardından anketleri SPSS 22.0 paket program ile analiz edilmiştir. Toplanan veriler ile keşfedici ve tanımlayıcı araştırma gereği frekans analizleri yapılmıştır.

Çalışmada işçilerin finansal okuryazarlık düzeylerini ortaya koymak üzere sorulan sorular için geçerlilik ve güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach Alpha değeri 0,924 olarak hesaplanmıştır. Bu değer literatürde yeterli kabul edilen 0,70 değerinin (Coşkun, Altunışık, Bayraktaroğlu & Yıldırım, 2005:115) üzerinde olduğu için, soruların güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan işçilerin büyük çoğunluğu (%95,3) erkek işçilerdir. Bu durum, anket çalışmasının yürütüldüğü işyerindeki faaliyet alanının erkek işçiler için uygun olan bir iş olmasından dolayı kaynaklanmıştır. Büyük çoğunluğu erkek olan katılımcıların yine çok önemli bir kısmı (%73,8) evli olup, bu işçilerinde %90'ından fazlası en az bir çocuk sahibidir. Ayrıca katılımcıların yaklaşık olarak %75'i orta yaş (30-50) grubunda olup sadece %21,8'i lisans ve üzeri eğitim düzeyine sahiptir. İşçilerin %60'ından daha fazlası en fazla 10 yıllık bir iş deneyimine sahiptir.

Finansal okuryazarlık çalışmalarında ev bütçesi, oluşumu ve yönetimi önemli bir yer tutmaktadır. Bu anlamda ev bütçesinin sadece araştırma kapsamında yer alan işçinin bütçesinden oluşup oluşmadığına bakıldığında, işçilerin yaklaşık %70'inin evinde kendisinden başka çalışan en az bir kişinin olduğu görülmektedir. Bu durumun da olası etkisiyle araştırmaya katılan işçilerin yarısı kişisel bir araca, yarısından daha fazlası (%58,7) ise kendi evine sahiptir.

Finansal okuryazarlık çalışmalarında, bireylerin finansal sisteme erişimi ve dahil olması, üzerinde durulan konulardan bir tanesidir. Bu kapsamda katılımcıların, internet bankacılığı ve kredi kartı sahipliği ve

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Grup	Frekans (%)	Değişken	Grup	Frekans (%)
Cinsiyet	Bay	284 (95,3)	Yaş	18-29	50 (16,8)
	Bayan	14 (4,7)		30-39	128 (43,0)
Medeni durum	Evli	220 (73,8)		40-49	97 (32,6)
	Bekar	78 (26,2)		50 ve üzeri	23 (7,7)
Çocuk sayısı	0	26 (11,8)	Eğitim durumu	Okuryazar	10 (3,4)
	1	44 (20,0)		İlköğretim	83 (27,9)
	2	89 (40,5)		Lise	140 (47,0)
	3	43 (19,5)		Lisans ve üzeri	65 (21,8)
	4 ve üzeri	18 (8,2)		İş deneyimi	1 yıldan az
Ailedeki çalışan sayısı	1	203 (68,1)	1-5 yıl		64 (21,5)
	2	66 (22,1)	6-10 yıl		113 (37,9)
	3	18 (6,0)	11-15 yıl		45 (15,1)
	4	11 (3,7)	16 yıl ve üzeri		67 (22,5)
Araç sahipliği	Evet	149 (50,0)	Konut sahipliği	Evet	175 (58,7)
	Hayır	149 (50,0)		Hayır	123 (41,3)

kullanım koşulları araştırılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 2’de aktarılmıştır. Buna göre katılımcıların yaklaşık yarısı (%50,3) internet bankacılığı kullanmaktadır. İnternet bankacılığı kullanan işçilerin %44,7’si faturalarını ödemek amacıyla ve %32’si ise maaş bilgisi ve hesap hareketlerini takip etmek amacıyla internet bankacılığını kullanmaktadırlar.

Diğer taraftan katılımcıların büyük çoğunluğu(%79,5)kredikartıkullanmaktadırlar. Kredi kartı kullanan işçilerin yaklaşık %40’ının en az iki tane kredi kartı bulunmaktadır. Kredi kartı sahipliğinin yanında, kredi kartı kullanım alışkanlıkları da oldukça önemlidir. Bu kapsamda kredi kartı kullanım amacı, kredi kartı borcunu ödeyebilme ve kredi kartı kullanım sıklığı, kişinin finansal davranışları açısından önemli veriler ortaya koymaktadır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, işçiler kredi kartını çoğunlukla gıda, giyim ve benzin gibi tüketim harcamaları için kullanmaktadırlar. Katılımcıların önemli bir kısmı (%45,6) kredi kartını ayda birkaç kez kullanmaktadırlar. Yine katılımcıların %18,1’inin yalnızca acil durumlarda kredi kartını kullanması, doğru bir finansal davranış olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın araştırmaya dahil olan işçilerin %15,2’sinin her zaman, %42,2’sinin ise ara sıra aylık harcamalarında kredi kartı üst limitine ulaşması ve %10,5’inin hiçbir zaman, %38,8’inin ise ara sıra kredi kartı bakiyesini ödeyememesi finansal davranış açısından olumsuz bir durumu ortaya koymaktadır.

İşçilerin finansal okuryazarlık düzeyleri ile ilgili araştırma bulguları, katılımcıların finansal tutum ve davranışlarına ilişkin bulgular ve

Tablo 2. Katılımcıların İnternet Bankacılığı ve Kredi Kartı Kullanımına İlişkin Bulgular

Değişken	Grup	Frekans (%)	Değişken	Grup	Frekans (%)	
İnternet bankacılığı	Evet	150 (50,3)	Kredi kartı kullanım sıklığı	Çok sık	15 (6,3)	
	Hayır	148 (49,7)		Haftada 1-2 kez	35 (14,8)	
İnternet bankacılığı işlem	Hesap takibi	48 (32,0)		Ayda birkaç kez	108 (45,6)	
	Fatura	67 (44,7)		Nadiren	36 (15,2)	
	Yatırım	7 (4,7)	Acil durumlarda	43 (18,1)		
	Döviz-Altın	1 (0,7)	Ara sıra	92 (38,8)		
	Kredi kartı	15 (10,0)	Hiçbir zaman	25 (10,5)		
Kredi kartı	Evet	237 (79,5)	Kredi kartı bakiye ödeme	Hemen hemen her zaman	120 (50,6)	
	Hayır	61 (20,5)		Ara sıra	100 (42,2)	
Kredi kartı sayısı	Diğer	12 (8,0)	Kredi kartı limitine ulaşma	Hiçbir zaman	101 (42,6)	
		1		141 (59,5)	Hemen hemen her zaman	36 (15,2)
		2		67 (28,3)	Kredi kartı kullanım amacı	Giyim
		3	18 (7,6)	Gıda		102 (43,0)
		4	6 (2,5)	Eğlence		9 (3,8)
5 ve üzeri	5 (2,1)	Benzin	44 (18,6)			
KK ödeme geciktirme	Evet	59 (24,9)	Seyahat	3 (1,3)		
	Hayır	178 (75,1)	Fatura	7 (3,0)		
			Diğer	15 (6,3)		

katılımcıların finansal bilgi durumuna ilişkin bulgular şeklinde değerlendirilmiştir.

Finansal Tutum ve Davranışa Yönelik Bulgular

İşçilerin demografik özellikler açısından durumları ortaya konulduktan sonra, finansal

okuryazarlık çalışmalarının önemli bir ayağını oluşturan finansal tutum ve davranışlarının belirlenmesine yönelik sonuçlar Tablo 3a ve Tablo 3b’de aktarılmıştır.

İşçilerin finansal tutum ve davranışları belirlenirken, günlük parasal işlemlerine, tasarruf davranışlarına ve kişisel/aile bütçesi yönetimine vurgu yapılmaktadır. Araştırmada elde edilen ve Tablo 3a’da aktarılan bulgulara göre, çalışmaya katılan işçilerin yaklaşık

%60’ı günlük parasal işlemlerde kendilerinin karar sahibi olduğunu ifade etmişlerdir. Evli işçilerde bu oran yaklaşık %53 iken bekar işçilerde bu oran %79 olarak gerçekleşmiştir. Evli işçilerin yaklaşık %40’ı ise, günlük parasal işlemlerde kararları eşi ile birlikte aldıklarını ifade etmişlerdir.

Finansal davranış açısından diğer önemli bir konu, kişisel ya da aile bütçesi açık verdiğinde, bu açığı kapatmak için gösterilen

Tablo 3a. Katılımcıların Finansal Tutum ve Davranışlarına İlişkin Bulgular

Değişken	Grup	Frekans (%)	Değişken	Grup	Frekans (%)	
Günlük parasal işlemlerde karar sahibi	Ben	177 (59,4)	Tasarruf şekli (Son 12 ay)	Evde-cebimde muhafaza ederek	70 (23,5)	
	Eşim	15 (5,0)		Bankada muhafaza ederek	44 (14,8)	
	Ben ve eşim	91 (30,5)		Tasarruf hesabı kullanıyorum	10 (3,4)	
	Ben ve başka bir aile mensubumuz	7 (2,3)		Ailem beni adıma paramı saklıyor	17 (5,7)	
	Başka bir aile mensubumuz	8 (2,7)		Finansal ürün alıyorum	6 (2,0)	
Gelir < Gider (Son 12 ay)	Evet	164 (55,0)		Başka metodlar	64 (21,5)	
	Hayır	111 (37,2)		Tasarruf etmiyorum	87 (29,2)	
	Hatırlamıyorum	23 (7,7)		Ana gelir kaynağı kesilirse masrafları karşılayabilme	Bir haftadan az	25 (8,4)
Gelir < Gider durumunda davranış şekli	Hesabımdan para çektim	11 (5,9)			1 hafta - 1 ay arası	48 (16,1)
	Arkadaşlardan borç aldım	25 (13,4)			6 aydan fazla	73 (24,5)
	Faturalarımı geç ödeme/ödememe	11 (5,9)	1-3 ay kadar		45 (15,1)	
	Bir şeyleri cebim verdim	3 (1,6)	3-6 ay kadar		45 (15,1)	
	Harcamalarımı kısıtım	35 (18,7)	Bilmiyorum		62 (20,8)	
	Bir şeylerimi sattım	6 (3,2)	Bütçe?		Evet	191 (64,1)
	Kredi kartı kullandım	24 (12,8)			Hayır	27 (9,1)
	Mesai yaptım	13 (7,0)			Fikrim yok	80 (26,8)
	Avans aldım	6 (3,2)				
	Kredi kullandım	41 (21,9)				
	Diğer	12 (6,4)				

davranış şekli ile ilgilidir. Araştırmaya katılan işçilerin %64,1’i bütçe tanımını doğru olarak yaparken, %26,8’i ise konu hakkında herhangi bir fikre sahip değildir. Yine araştırmaya katılan işçilerin %55’i, son 12 ay içerisinde en az bir defa gelirlerinin giderlerini karşılamadığı durumla en az bir defa karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Böyle bir durumla karşılaşmış olan işçilerin %21,9’u bu açığı kapatmak için

kredi kullandıklarını, %18,7’si harcamalarını (giderlerini) azalttıklarını, %13,4’ü arkadaşlarından ya da diğer akrabalarından borç aldıklarını ve %12,8’i ise kredi kartı kullandıklarını belirtmişlerdir. Kişisel ya da aile bütçesi yönetiminde bütçe açığını kapatmak noktasında borçlanmak ilk tercih olmamalıdır. Bu açıdan bakıldığında işçilerin önemli bir kısmı yanlış finansal davranış sergilemişlerdir.

Tablo 3b. Katılımcıların Finansal Tutum ve Davranışlarına İlişkin Bulgular

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	F (%)	F (%)	F (%)	F (%)	F (%)
Satın alma yapmadan önce dikkatlice maddi olarak yeterli olup olmadığını kontrol ederim	68 (22,8)	16 (5,4)	44 (14,8)	53 (17,8)	117 (39,3)
Bugünü atlatalım, yarına yarın bakınız şeklinde yaşamaktayım	179 (60,1)	48 (16,1)	25 (8,4)	6 (2,0)	40 (13,4)
Para harcamak beni tasarruf etmekten daha çok mutlu eder	122 (40,9)	70 (23,5)	34 (11,4)	26 (8,7)	46 (15,4)
Faturalarımı zamanında öderim	45 (15,1)	24 (8,1)	62 (20,8)	54 (18,1)	113 (37,9)
Kendi paramın bir kısmını tasarruf ederken ya da yatırım yaparken riske atmaya hazırım	106 (35,6)	55 (18,5)	63 (21,1)	35 (11,7)	39 (13,1)
Finansal işlemlerimle yakından ilgilenirim	82 (27,5)	45 (15,1)	62 (20,8)	47 (15,8)	62 (20,8)
Uzun dönemli finansal hedefler koyar ve gerçekleştirmek için çaba sarf ederim	72 (24,2)	35 (11,7)	65 (21,8)	61 (20,5)	65 (21,8)
Para harcamak içindir	74 (24,8)	62 (20,8)	63 (21,1)	40 (13,4)	59 (19,8)
Parasal işlemlerde işlemin dini kurallara uygunluğuna dikkat ederim	74 (24,8)	37 (12,4)	78 (26,2)	41 (13,8)	68 (22,8)
Kesinlikle katılmıyorum =1 ▶ ...2▶ ... 3▶ ...4▶ Kesinlikle katılıyorum =5					

Finansal okuryazarlık ile ilgili yapılan çalışmalarda ve düzenlemelerde, finansa dahil olma oranlarını artırarak tasarruf eğilimlerinin yükseltilmesine katkı sağlamak temel hedeflerden bir tanesidir. Dolayısıyla ülkemizde nisbeten düşük olan tasarruf eğiliminin artması, finansal okuryazarlık çalışmalarından beklenen temel bir sonuçtur. Bu kapsamda işçilerin tasarruf eğilimleri ortaya konulmaya çalışılmış ve araştırma sonucunda çalışmaya katılan işçilerin %29,2'sinin tasarruf etmediği görülmüştür. Yine katılımcıların %23,5'i ise tasarruflarını evinde/cebinde muhafaza etmeyi tercih etmektedir. Bu durum finansal dahil olma anlamında olumsuz olarak değerlendirilmektedir.

Bütçe yönetimi ile ilgili son olarak katılımcıların, ana gelir kaynaklarının işten ayrılma gibi herhangi bir nedenle kesilmesi durumunda, mevcut birikimleri ile günlük ihtiyaçlarını ne kadar karşılayabilecekleri belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların %20,8'i konu hakkında bilgilerinin olmadığını, yani bir anlamda bütçeleri konusunda böyle bir planlamaları olmadığını ifade etmişlerdir. Diğer açıdan bakıldığında işçilerin yaklaşık %80'i kişisel/aile bütçeleri ile ilgili, gelir kaynaklarındaki kesilmeye karşı bir analizlerinin olduğunu

ortaya koymuştur. Bu sonuç bütçe yönetimi açısından anlamlı bir finansal davranış olarak değerlendirilmektedir.

İşçilerin finansal tutum ve davranışlarına yönelik olarak sorulan diğer bir soruda, günlük finansal eylemlere ilişkin farklı durumlara işçilerin katılım düzeyleri ortaya konulmuştur. Sonuçlar Tablo 3b'de aktarılmıştır. Tablo 3b'deki sonuçlara göre işçiler, kendi tasarrufları ile yatırım yaparken risk alma konusunda ve finansal işlemlere ilgi duyma konusunda beklentilerin altında bir tutum ortaya koydukları görülmüştür.

Finansal Bilgi Düzeyine Yönelik Bulgular

Finansal okuryazarlık çalışmalarında finansal bilgi, genel ekonomi işleyişine, kavramlarına ve yatırım araçlarına ilişkin bilgi düzeyi olarak ölçülür. Bu çalışmada da işçilerin finansal bilgi düzeyleri, döviz, enflasyon, faiz, krediler gibi farklı ekonomik ilişkiler üzerindeki bilgi düzeyi ve repo, tahvil, EFT gibi farklı yatırım araçları ve kavramlar hakkındaki bilgi düzeyi olarak ayrı ayrı ölçülmüştür.

Katılımcıların farklı ekonomik ilişkiler üzerindeki bilgi düzeyi, katılımcıların verilen ekonomik ilişkileri "Doğru", "Bilgim Yok", ve "Yanlış" olarak sınıflandırılması ile ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular Şekil 1a'da aktarılmıştır.

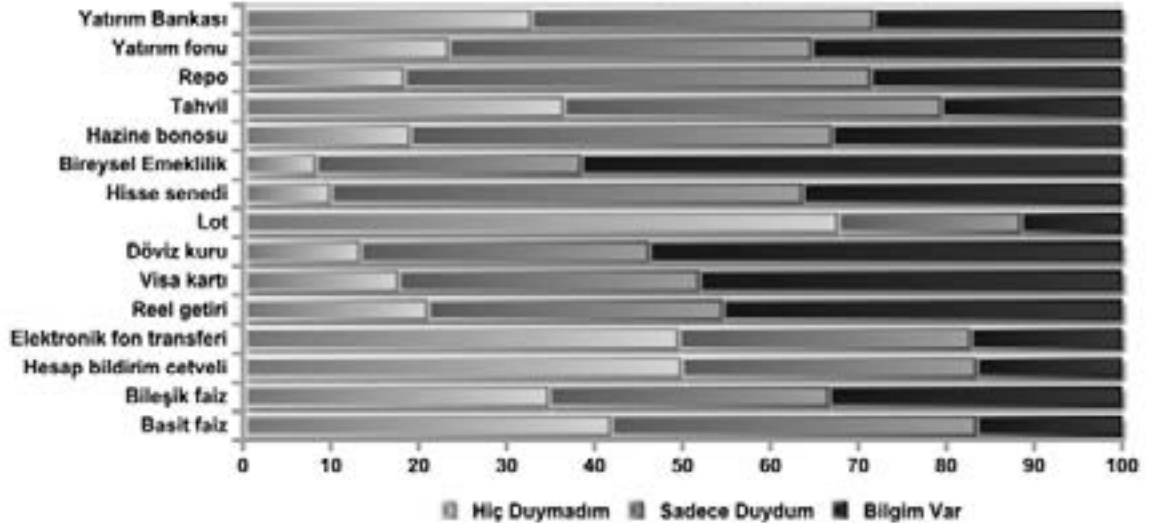
Şekil 1a. Katılımcıların Finansal Bilgi Düzeyine İlişkin Bulgular

Şekil 1a'daki bulgulara göre işçilerin; fiyatlar ve satın alma gücü arasındaki ilişki, paranın zaman değeri, mevduat garantisi, bileşik faiz, vade ve faiz arasındaki ilişki konusunda yetersiz bilgi düzeyine sahip oldukları sonucu elde edilmiştir. Bunun yanında bileşik faiz, fiyatlar ve satın alma gücü arasındaki ilişki, kredi kartı asgari ödeme oranı ve kredi kartı

limiti ilişkisi, yatırım larda ürün çeşitlendirmesi ve yatırımın genel riski arasındaki ilişki konusunda katılımcıların önemli bir kısmının bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmesi önemli görülmektedir. Ayrıca Dolar ve Euro'nun birbirine karşı değeri konusunda büyük bir çoğunluğun yanlış bilgi sahibi olması oldukça düşündürücüdür.

Şekil 1b. Katılımcıların Finansal Bilgi Düzeyine İlişkin Bulgular

Şekil 1b'de ise, katılımcıların farklı ekonomik kavramlar, ekonomik ilişkiler ve yatırım araçları hakkındaki bilgi düzeylerine ilişkin bulgular aktarılmıştır. Şekil 1b'deki bulgulara göre işçilerin, özellikle bireysel tüketicilerin temel finansal işlemleri olarak ifade edilebilecek döviz kuru, kredi kartı, bireysel emeklilik gibi yatırım araçları ve ekonomik kavramlar konusunda kısmen bilgi sahibi oldukları, EFT, hesap bildirim cetveli,

basit faiz, bileşik faiz, lot gibi ekonomik kavramlar konusunda bilgi sahibi olmadıkları ve hatta bu kavramların önemli bir kısmını hiç duymadıkları görülmektedir. İşçiler ekonomik kavramlar ve yatırım araçlarının önemli bir kısmını duymuş olmalarına rağmen herhenagi bir bilgi sahibi olmadıkları da yine finansal bilgi konusunda elde edilen temel bulgulardan birisi olmuştur.

SONUÇ

Hane halkının, bütçe, borçların yönetimi ile tasarruflar ve yatırımların yönetimi konusunda sahip olunan bilgi düzeyi, tutum ve davranışlar finansal okuryazarlık konusunun değerlendirilmesinde kullanılması gereken tamamlayıcı verilerdir. Finansal okuryazar bireyler kendileri için oluşacak riskleri en aza indirecek karar ve davranışı tercih etmekte, kendisini ileriki yaşamlarında refaha ulaştıracak finansal uygulamalara yönelmektedir. Finansal tutum ile birey, ekonomi piyasasındaki davranışlarına yön vermekte, etkin bir rol oynamakta ya da işlem yapmamaktadır.

2008 ekonomik kriz sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nde mortgage kredisi olarak ev sahibi olanların büyük çoğunluğunun, faizlerin artması durumunda ödemelerinin de artacağı konusunda bilgisiz olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç finansal okuryazarlık düzeyi düşüklüğünün yalnızca gelişmekte olan ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de sorunu olduğu görüşünü desteklemektedir. Bununla birlikte, düşük finansal okuryazarlık sadece ülkeler arasında yaygın olmakla kalmayıp aynı zamanda belirli demografik gruplar arasında özellikle yüksek düzeylere ulaşmaktadır. Bu araştırmada da işçilerin finansal okuryazarlık düzeyleri finansal bilgi, tutum ve davranış ekseninde araştırılmıştır.

SON NOTLAR

*** Bu çalışma, ikinci yazar tarafından, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler

KAYNAKÇA

Altıntaş, K. M. (2009). Belirlenmiş katkı esaslı emeklilik planlarında finansal eğitimin önemi: Katılımcıların finansal okur yazarlığı çerçevesinde alternatif bir yatırım eğitimi modeli. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 15(9), 151-176.

Ansong, A. & Gyensare, M. A., (2012). Determinant of university working-students' financial literacy at the university of cape coast, Ghana. International Journal of Business and Management, 7(9), 126-133.

Atkinson, A. & Messy, F. A. (2012). Measuring financial literacy: results of oecd/international network on financial education (INFE) pilot study. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No: 15.

Araştırmada anket yöntemi ile toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre, işçilerin özellikle kredi kartı kullanım alışkanlıkları, tasarruf eğilimleri, gelirlerindeki azalışa karşılık belirgin bir eylem planlarının olmaması, uzun dönemli finansal planlama alışkanlıklarının olmaması, riske karşı belirgin şekilde isteksizlik duymaları finansal tutum ve davranış açısından önemli eksiklikler olarak ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan araştırma bulgularına göre işçilerin, fiyatlar ve satın alma gücü arasındaki ilişki, paranın zaman değeri, mevduat garantisi, bileşik faiz, vade ve faiz arasındaki ilişki gibi bazı ekonomik ilişkiler açısından ve EFT, hesap bildirim cetveli, basit faiz, bileşik faiz, lot gibi ekonomik kavramlar konusunda yetersiz bilgi düzeyine sahip oldukları görülmüştür.

Bu bulgulara göre genel bir değerlendirme yapıldığında ise artan finansal okuryazarlık düzeyi ile birlikte bireyin kendisine, topluma ve ülke ekonomisine sağlayacağı faydaların, bireylerin karşılaştığı olumsuz sonuçların azalmasıyla birlikte ülke refahının artacağından dolayı, çalışan kesimin çok önemli bir kısmını oluşturan işçilerin finansal okuryazarlık düzeyinin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Enstitüsü, Uzaktan Eğitim İşletme Tezsis Yüksek Lisans programı kapsamında hazırlanan dönem projesi çalışmasından türetilmiştir.

Bacova, M., Concova, M. & Bricova, Z., (2013). Financial literacy of students in Slovak Republic. The 7th International Days of Statistics and Economics, 9(3), 51-60.

Borden, L. M., Lee, S. A., Serido, J. & Collins, D. (2008). Changing college students' financial knowledge, attitudes, and behavior through seminar participation. Journal of Family and Economic Issues, 29(1), 23-40.

Capuano, A. & Ramsay I. (2011). What causes suboptimal financial behaviour? an exploration of financial literacy, social influences and behavioural economics, financial literacy project. Research Report, The University of Melbourne, 220.

Civan, M. & Cenger H. (2010). Finansal yönetim dersini almış öğrencilerin finans eğitimi beklentilerini ölçmeye yönelik yapılan

bir çalışma. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 46(4), 84-99.

Cole, S., Sampson, T. & Zia, B. (2008). Money or knowledge? What drives the demand for financial services in developing countries?. Harvard Business School Working Paper, 9(117), 1-51.

Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2005). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı, Sakarya Kitabevi, Sakarya.

Courchane, M. & Zorn, P. (2005). Consumer Literacy and Creditworthiness. [URL: http://www.chicagofed.org/digital_assets/others/events/2005/promises_and_pitfalls/paper_literacy.pdf] internet adresinden 11 Nisan 2014 tarihinde edinilmiştir.

Cude, J. B., Lawrence, F., Lyons, A., Metzger, K., LeJeune, E., Marks, L. & Machtmes, K. (2006). College students and financial literacy: What they know and what we need to learn. Eastern Family Economics and Resource Management Association Conference 2006, 102- 109.

Duca, J.V. & Kumar, A. (2014). Financial literacy and mortgage equity withdrawals. Journal of Urban Economics, 80, 62-75.

Ergün, B., Şahin, A. & Ergin, E., (2014). Finansal okuryazarlık: İşletme bölümü öğrencileri üzerine bir çalışma. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(34), 847-864.

Garcia, M.T.M., Barros, C. & Silvestre A. (2011). Saving behaviour: Evidence from Portugal. International Review of Applied Economics, 25(2), 225-238.

Gathergood, J. (2012). Self-control, financial literacy and consumer over-indebtedness. Journal of Economic Psychology, 33, 590.

Hilgert, M. A. & Hogarth, J.M. (2003). Household financial management: The connection between knowledge and behavior. Federal Reserve Bulletin, 89(7), 309-322.

İbrahim, E. M. & Alqaydi, R. F. (2013). Financial literacy, personal financial attitude, and forms of personal debt among residents of the UAE. International Journal of Economics and Finance, 5(7), 126-138.

Japelli, T. (2010). Financial literacy: An international comparison. Netspar Discussion Papers, 64.

Jorgensen, B. L. & Savla, J. (2010). Financial literacy of young adults: The importance of parental socialization. Family Relations, 59(10), 341-478.

Klapper, L., Lusardi, A. & Panos, J.A. (2013). Financial literacy and its consequences: Evidence from Russia during the financial crisis. Journal of Banking & Finance, 37, 3904-3923.

Louw, J., Fouche, J. & Oberholzer, M. (2013). Financial literacy needs of South African third-year university students. International Business & Economics Research Journal, 12(4), 439-450.

Lusadi, A. & Mitchell, S.O. (2009). How ordinary consumers make complex economic decisions: Financial literacy and retirement readiness. National Bureau of Economic Research Paper, No. 15350.

Lusardi, A. (2006). Financial Literacy and Financial Education: Review and Policy Implications, Networks Financial Institute at Indiana State University Policy Brief.

Mahdzan, N.S. & Tabiani, S. (2013). The impact of financial literacy on individual saving: An exploratory study in the Malaysian context. Transformations in Business & Economics, 12(28), 41-55.

Mason, C.L.J. & Wilson, R.M. S. (2000). Conceptualising financial literacy, loughborough university business schol. [URL: <https://dspace.lboro.ac.uk/dspace-jspui/bitstream/2134/2016/3/2000-7.pdf>] internet adresinden 14 Şubat 2017 tarihinde edinilmiştir.

Mercan, N., Oyur, E., Altınay, A., & Aksanyar, Y. (2012). Ekonomi okur yazarlığına yönelik ampirik bir araştırma. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 4(2), 109-118.

Nicolini, G., Cude, B.J. & Chatterjee, S. (2013). Financial literacy: A comparative study across four countries. International Journal of Consumer Studies, 37, 689-705.

Nofsinger, J.R. (2012). Household behavior and boom/bust cycles. Journal of Financial Stability, 8(3), 161-173.

Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) (2005), Improving financial literacy: Analysis of issues and policies, Paris: OECD.

Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) (2009), Financial literacy and consumer protection: Overlooked aspects of the crisis. [URL: <http://www.oecd.org/finance/financial-markets/43138294.pdf>] internet adresinden 2 Mart 2018 tarihinde edinilmiştir.

Pahnke, L. & Honekamp, I. (2010). Different effects of financial literacy and

financial education in Germany, University of Bamberg, Chair in Economics, Especially Empirical Microeconomics Graduate Thesis.

Robb, C.A. & Sharpe, D.L. (2009). An applied case study analysis of potential societal effect of personal financial knowledge on college students' credit card behavior. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 20(1), 25-43.

Rooij, M., Lusardi, A. & Alessie, R.J. (2011). Financial literacy, retirement planning, and household wealth, NBER Working Paper No. 17339. [URL: <http://www.nber.org/papers/w17339.pdf>] internet adresinden 2 Mart 2018 tarihinde edinilmiştir.

Rosacker, K.M., Srin, R. & Michael, G. (2009). Financial literacy of freshmen business school students. *College Student Journal*, 43(2), 391-399.

Rutledge, S. (2009). Improving protection in financial services for Russian consumers. *Europe and Central Asia Knowledge Brief*, 13, 1-5.

Sarıgül, H. (2014). A survey of financial literacy among university students. *The Journal of Accounting and Finance*, 64, 207-224.

Sevim, N., Temizel, F. & Sayılır, Ö. (2012). The effects of financial literacy on the borrowing behaviour of Turkish financial consumers. *International Journal of Consumer Studies*, 36(5), 573-579.

Shambare, R. & Rugimbana, R. (2012).

Financial literacy among the educated: An exploratory study of selected university students in South Africa. *Feature Article*, 54(4), 581-590.

Stewart, F., (2006). Financial education and pensions. Private Pension Unit OECD, New Delhi, India. [URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/31/3/37396764.pdf>] internet adresinden 20 Ekim 2015 tarihinde edinilmiştir.

Taft, M.K., Hosein, Z.Z. & Mehrizi, S.M. (2013). The relation between financial literacy, financial wellbeing and financial concerns. *International Journal of Business and Management*, 8(11), 63-75.

Temizel, F. & Bayram, F. (2011). Finansal okuryazarlık: Anadolu üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 73-86.

Temizel, F. (2010). Mavi Yakalılarda Finansal Okuryazarlık. Beta Yayınları. 1.Baskı. İstanbul.

World Bank, (2009). The Case for Financial Literacy in Developing Countries: Promoting Access to Finance by Empowering Consumers. [URL: https://www.globalbrigades.org/media/Financial_Literacy.pdf] internet adresinden 2 Mart 2018 tarihinde edinilmiştir.

Worthington, A.C. (2006). Predicting financial literacy in Australia. *Financial Services Review*, 15(1), 59-79.

Most Gulnazar BANU (mostgulnazar.banu@yahoo.com)
N. Oğuzhan ALTAY (oguzhan.altay@ege.edu.tr)

İstanbul Üniversitesi, SBE Doktora Öğrencisi, İstanbul-Türkiye
Prof. Dr., Ege Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, İzmir-Türkiye

Araştırma makalesi | Research article

Geliş Tarihi | Submitted | 26.05.2018

Kabul Tarihi | Accepted | 15.06.2018

DOLAR-EURO PARİTESİNİN REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN BİR ANALİZ*

EFFECTS OF DOLLAR- EURO PARITY ON REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE: AN ANALYSIS FOR TURKEY

Özet

Devalüasyon, ekonomi politikalarının sert önlemlerinden biri olmakla birlikte, eğer bazı güçlü ülkeler rekabetçi ticari fayda elde etmek için devalüasyon uygularsa, bu politika kur savaşına yol açabilir. Kur savaşları, gelişmiş ülkeler tarafından başlatılmasına rağmen, Türkiye gibi gelişme yolundaki ülkeler de etkilenebilir. Çalışmanın amacı, kur savaşlarının Türkiye ekonomisine dolaylı etkisini VAR modeli ile analiz etmektir. Bu amaca ulaşmak için, dolar-euro paritesi kur savaşlarının temsilcisi olarak kabul edilmekte ve etkisinin ölçülmesi için reel efektif döviz kuru kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur Savaşları, Dolar-Euro Paritesi, Reel Efektif Döviz Kuru, VAR Model

Abstract

Devaluation, one of the harsh measures of economic policies, could ultimately lead to a currency war if some powerful countries devalue to gain competitive commercial benefit. Although currency wars are initiated by the developed countries, developing countries like Turkey may also be affected by them. The purpose of this study is to analyze the indirect effect of currency wars on Turkish economy by using VAR model. To reach this goal, dollar-euro parity is regarded as the representative of currency wars and real effective exchange rate is used to measure the indirect effect.

Key Words: Currency Wars, Dollar-Euro Parity, Real Effective Exchange Rate, VAR Model.

GİRİŞ

Kur savaşı, güçlü ülkelerin birbirlerinden daha fazla ticari pay elde etmek için devalüasyon uygulamaları ile ortaya çıkan bir durumdur. Başka bir deyişle, kur savaşı, bir ülkenin diğer ülkelere kıyasla para biriminin rekabetçi devalüasyonudur (Rickards, 2011/2013:59). Kur savaşlarına, rekabetçi devalüasyon adının verilmesinin nedeni bu yüzdendir. Öte yandan rekabetçi devalüasyon, bir ülkenin avantajına karşılık diğer ülkenin dezavantajına neden olabileceğinden, "Komşunu Dilendirme Politikası" (Beggar Thy Neighbor Policy) deyişi ile de tanımlanabilmektedir. Bilindiği gibi devalüasyonun en basit mantığı, ithalat kısıtlanırken ihracatın teşvik edilerek ticaret avantajı elde edilmesidir. Yirminci yüzyıl iktisat tarihine bakıldığında ilk kur savaşı, 1921-1937 yılları arasında, ülkelerin altın değişim standardından ayrılmasıyla gerçekleşmiştir. Büyük Bunalım Sırasında Fransa, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri, depresif ekonomilerini canlandırmak için devalüasyonu kullanmıştır. İkinci kur savaşı 1967'de Amerika Birleşik Devletleri'nde Altın Pencerenin (Altın Pencere (Gold Window)'nın kapanması ABD dolarının altına dönüşebilirliğin sonlandırması anlamına gelmektedir. 15 Ağustos, 1971, Altın Pencere kesin olarak Richard Nixon tarafından kapanmıştır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Bordo ve Jonung, 2001)) kapanışıyla başlamıştır. Bu savaş 1987 yılına kadar sürmüştür. Bu dönemde enflasyon, durgunluk ve petrol şokları görülmüştür. Üçüncü kur savaşı da Küresel Finans Krizi sonrasında, 2010 yılında Amerika Birleşik Devletleri tarafından başlatılmıştır.

Günümüzde bu savaş, 2018 yılı mart ayında ABD'nin belirli mallar ve ülkelere karşı uyguladığı gümrük vergilerindeki artışlarla "Ticaret Savaşlarına" dönüşmüştür. Kur savaşlarını gelişmiş ülkeleri başlatmasına rağmen, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler de bu savaştan etkilenmektedir. Küresel ekonomi koşulları altında Türkiye, hem ihracat ve ithalat yoluyla mal hareketleri, hem de sermaye hareketleri yönünden dünyanın geri kalanıyla bağlantılıdır. Bu nedenle, Türkiye'de döviz kurları doğal olarak, küresel para hareketlerindeki değişimlerden etkilenebilecektir.

Dünyadaki kur savaşlarının Türkiye üzerindeki etkisi bu çalışmada analiz edilecektir. Etkinin ölçülmesinde, en

çok kullanılan yöntemlerden birisi, para birimlerindeki dalgalanmaların reel efektif döviz kuru üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Bu kapsamda, Dolar ve Euro, Türkiye'de ve dünyanın geri kalanında en çok kullanılan ve güçlü para birimleri olduğu için, kur savaşlarının temsilci para birimleri olarak çalışmada dikkate alınmıştır. Analiz için kurulan modelde, dolar-euro paritesinin Türkiye'deki reel efektif döviz kuru üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Literatürde konu ile ilgili yapılan çalışmalar yeterli değildir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, dolar-euro paritesinin etkisine ilişkin sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bununla birlikte, 21. yüzyılın başında, büyük sanayi ülkelerinin döviz kuru oynaklığının gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisi hakkında endişeleri dile getiren çalışmalar vardır. Örneğin, Reinhart C. ve Reinhart V. (2001) birçok gelişmekte olan ülkenin G3 (G3 geleneksel olarak Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'ya denmektedir, G3 döviz kuru Alman Markı, ABD Doları ve Japon Yeni'ne atıfta bulunmakla birlikte, Ocak 1999'da Avrupa Birliği'Euro'nun kabulünden sonra, Almanya yerine Euro bölgesine işaret etmektedir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Clarida, 1999: 2) döviz kuru oynaklığının önemini incelemişlerdir. G3 döviz kuru oynaklığının, net reel özel sermaye akışında veya gelişmekte olan ülkelerin çıktılarının büyümesi üzerinde gözle görülür bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Esquivel ve Larrain'in (2002) çalışması, G3 döviz kuru oynaklığının gelişmekte olan ülkelere olan etkisini dikkate almıştır. Gelişmekte olan 28 ülkenin 1980-1998 arası aylık verileri kullanılarak (Türkiye dâhil), G3 kur oynaklığı ile gelişmekte olan ülkelerin reel efektif döviz kuru arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca G3 döviz kuru oynaklığının gelişmekte olan ülkelerin ihracatı ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumsuz etkisi olduğunu ve diğer taraftan gelişmekte olan ülkelere döviz kuru krizinin ortaya çıkma ihtimalinin arttığını da bulunmuştur.

Spatafora (2003), G3 döviz kurunun oynaklığının, gelişmekte olan ülke reel döviz kuru üzerine "spillover etkisi" olduğunu tartışmıştır. Spatafora, 1980-2001 döneminde 133 gelişmekte olan ülkenin panel verilerini kullanmıştır. Ayrıca, G3 döviz kuru oynaklığının gelişmekte olan ülkelerin ticaretine doğrudan

etkisinin az, ama REER yoluyla dolaylı etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu bulmuştur. Spatafora, G3 RER (Reel Döviz Kuru) oynaklığının gelişmekte olan ülkelerin REER oynaklığının yarısı ile ilişkili olduğunu bulmuştur.

Uluslararası çalışmaların dışında Türkiye için konu araştırıldığında, literatürün çok daha sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan en önemlisi Berüment ve Dinçer (2005) olup, çalışmanın başında Türkiye ekonomisinde ithalatın dolara, ihracatın da euroya dayandığı, dolayısıyla dolar-euro paritesinin yükselmesinin ticaret hadlerini ve buna bağlı olarak ekonomiyi iyileştirmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunu test etmek için 1985: 01 ila 2003: 07 dönemlerini kapsayan aylık veriler ve VAR (vektör otoregresyonu) modeli kullanılmıştır. Berüment ve Dinçer (2005), dolar-euro paritesine olumlu bir şokun ticaret dengesinde bir artışa neden olduğuna ve uzun vadede görece gelirin artacağına, ancak reel döviz kurunun değer kazanacağı sonucunu bulmuşlardır.

Öte yandan, 1987q1'den 2004q4'e kadar olan dönem için aylık veriler yerine üç aylık verileri kullanan Yücel (2005) tarafından benzer sonuçlar bulunmuştur. VAR kurulumu ve engellenmiş dışsallık (blocked exogeneity) yardımı ile Yücel (2005), reel döviz kurunun olumsuz tepki verdiğini ve çıktılarının parite yeniliğine olumlu yanıt verdiğini bulmuştur.

Berüment ve Yücel (2008) çalışmasında, 1987q1- 2004q4 veri setini ve reel döviz kuru, enflasyon ve reel GSYİH'yi içeren üç değişken VAR modeli kullanmışlardır. Vardıkları sonuçlar Yücel (2005) ile aynı olmuştur.

Yukarıdaki çalışmaların dışında Saatcioğlu ve Karaca (2010), 2002-2010 yılları arasında üç aylık verilerle dolar-euro paritesinin Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Parite ve ihracat arasındaki uzun dönemli ilişkiyi bulmak için, ARDL (otoregresif dağıtılmış gecikme) modelini ve kısa vadeli ilişkiyi bulmak için de ECM'yi (hata düzeltme modeli) kullanmışlardır. Saatcioğlu ve Karaca (2010), paritenin değişmesinin hem kısa, hem de uzun vadede Türkiye'nin ihracatını etkilediği sonucuna varmışlardır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ: VAR ANALİZİ

Bu çalışmada, ekonometrik analiz yöntemi olarak VAR modeli kullanılmıştır. Bu bölümde VAR modelinin doğuşu, yöntemi ve kuruluşu

kısaca tartışılacaktır.

VAR modeli, genellikle zaman serisi analizi için kullanılan modeldir. Modelin özelliği, etki tepki (impulse response) fonksiyonu olup, ayrıca eksojen etkileri de yakalayabilmektedir. Bu yöntemin kullanılmasının ardındaki esas sebep, VAR ile tek yönlü ilişkinin etkisinin görülebilmesidir. Bu durum, engellenmiş dışsallığı (blocked exogeneity) ölçmek için en uygun yöntemin VAR modeli olduğu anlamına gelmektedir.

Christopher A. Sims, standart ekonometrik modellere karşı ciddi itirazlar geliştirmiş ve VAR modelini standart olmayan ekonomik model olarak sunmuştur (Sims, 1980:1). VAR modeli bunun sonrasında popüler hale gelmiştir. Ancak bu çalışmada, James D. Hamilton tarafından tanımlanan VAR modeli kullanılmıştır (Hamilton, 1994:257-258). Model şu şekilde sunulabilir:

$$y_t = c + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 y_{t-2} + \dots + \beta_p y_{t-p} + \epsilon_t \quad (1)$$

Burada, denklem (1), bir dizi rastgele değişken içeren bir (n x 1) boyutlu vektör olan y_t'nin p dereceli VAR (p)'dir. Örneğin, y_t'nin birinci unsuru y_{1t} olarak gösterilebilir, reel GSYİH'yi temsil edebilir ve ikinci unsur, t yılı için dolar-euro paritesini temsil edebilir. Burada c, sabit bir (n x 1) vektörünü temsil ederken, B_j, j = 1,2,3 p için (n x n) boyutlu otoregresif katsayılı bir matrisidir. (N x n) vektörü ε_t, beyaz gürültünün (white noise) vektör olarak genellenmesidir.

EKONOMETRİK MODEL VE VERİ SETİ

Modeli oluşturmadan önce kullanılacak bağımsız değişken olan reel efektif döviz (REER) kurunun tanımlanması gerekmektedir. Reel efektif döviz kuru, enflasyona göre düzeltilen döviz kurunun ticaret payı yüksek ülkelerin ağırlıklı ortalamasıdır (MacDonald, 2007:2). Dünya ekonomisinde önde gelen ülkelerin para birimleriyle kıyaslayarak belli bir ülkenin para biriminin ölçülmesi için kullanılır. Reel efektif kurunun hesaplaması şu şekilde yapılır:

$$REER = \sum_{i=1}^n \alpha_i (S^i P^i) / P^j \quad (2)$$

Denklem (2) de, α_i ticaret ağırlığı, i iki taraflı çiftliği (bilateral paring), S bir yerli paranın yabancı para birim fiyatı ve j ise söz konusu ülkeyi temsil etmektedir (MacDonald, 2007:3).

Reel efektif döviz kuru (REER) bir para biriminin gerçek değerini gösterir. Bu

nedenle, çalışmada nominal döviz kuru veya reel döviz kuru yerine reel efektif döviz kuru kullanılmıştır. Reel efektif döviz kuru verileri TCMB'den temin edilmektedir. TCMB, Türkiye'deki fiyatların, Türkiye'nin ana ticaret ortağının fiyatlarına göre ağırlıklı geometrik ortalaması olarak REER'yi hesaplamaktadır. Temel hesaplama aşağıda gösterilmiştir:

$$REER = \prod_{i=1}^N \left[\frac{P_{TUR}}{P_i \cdot e_{i,TUR}} \right]^{w_i} \quad (3)$$

Burada N, ülkelerin sayısını, w_i de Türkiye'deki REER endeksinde i ülkesine verilen ağırlıktır. P_i , ülkenin i fiyat endeksi olup, burada PTUR, Türkiye'nin fiyat endeksidir. $e_{i,TUR}$ i ülkenin nominal döviz kuru ile Türk lirasıdır. REER'in yükselmesi, Türk lirasının değerinde bir artış demektir (Kocakale ve Toprak, 2015:6). Benzer şekilde bir düşüş, Türk lirasının değerinin düşürülmesi ve Türk malı değerinin dış mallar açısından düşmesi anlamına gelir.

Bu çalışmada, küresel finans krizi ve sonrasındaki dönemi kapsayan 2009-2018 yılları arasında dolar-euro paritesinin Türkiye'deki reel efektif döviz kuru üzerindeki etkisini ölçmek için basit bir model oluşturulmuştur.

Daha sonra VAR yöntemi kullanılarak model tahmin edilecektir. Modelde, reel efektif döviz kuru (REER) bağımlı değişken ve dolar-euro paritesi (PARİTE) bağımsız değişkendir. Denklem 4, basit modeli temsil eder.

$$\Delta REER_t = \beta_1 + \beta_2 PARITE_{t-1} + \beta_3 PARITE_{t-2} + \beta_4 PARITE_{t-3} + \beta_5 PARITE_{t-4} + \beta_6 PARITE_{t-5} + \beta_7 PARITE_{t-6} + \epsilon_t \quad (4)$$

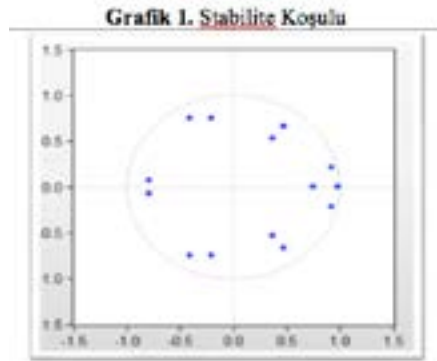
Burada, β_1 sabit parametreyi, $\beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5, \beta_6,$ ve β_7 parite katsayılarını ϵ_t de hata terimini temsil eder. Modeli için dolar / euro'nun aylık paritesi verisi: 2009:01-2018:02 ECB'den ve aynı dönem için reel efektif döviz kuru verileri TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru olan TCMB'den elde edilmiştir. Modelde baz yıl 2003 = 100 olarak dikkate alınmıştır. Finansal kriz sürecinde uygulanan esnek döviz kuru rejiminin etkisini görmek için, veri seti 2009-2018 dönemi verilerini içermektedir.

Bu veri ve değişkenlerle VAR modeli e-views kullanılarak tahmin edilmiştir. VAR'ın spesifikasyonlarını yapmak için ilk önce gecikmelerin seçilmesi gerekmektedir. Gecikme sayısını seçmek için pek çok ölçüt vardır. Gecikme sıra seçme ölçütleri göz önüne alınarak bu çalışma için 7 gecikme seçilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Gecikme Sıra Seçme Kriterleri

VAR Gecikme Sıra Seçme Kriterleri	Kriterler Tarafından Seçilen Gecikme Sırası
LR: Likelihood Ratio Test Statistics	7
FPE: Final Prediction Error	7
AIC: Akaike Information Criteria	7
SC: Schwarz Information Criteria	1
HQ: Hannan-Quinn Information Criteria	2

Sonuçları yorumlamadan önce sonucun geçerliliği, VAR'ın stabilitesi göz önüne alınarak kontrol edilmelidir. Aşağıda Grafik 1 de bu durum gösterilmektedir.

Grafik 1 de, birim çemberin (unit circle) dışında herhangi bir kökün (root) bulunmadığı gösterildiğinden, VAR modeli stabilite koşulunu sağlamaktadır.

AMPİRİK BULGULAR VE SONUÇLAR

VAR'ın tahmin sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir. Gecikme 1 de katsayısı anlamlıdır ve ilişki pozitifdir. Fakat diğer gecikmelerde katsayılar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Katsayıların toplam önemini

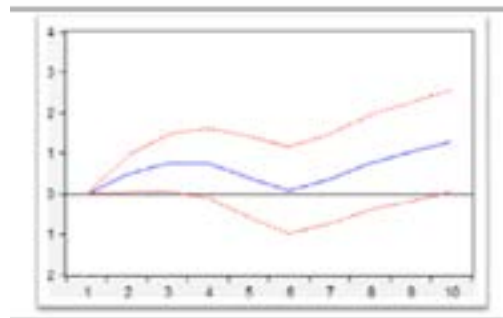
görmek için, Engellenmiş Dışsallık (Blocked exogeneity) Wald testi ile Granger Nedensellik testi uygulanmıştır. REER ve PARİTE arasında önemli bir tek yönlü ilişki olduğu bulunmuştur. Bu da dolar-euro paritesinin reel efektif döviz kurunu etkilediği ancak tersinin doğru olmadığı anlamına gelmektedir.

Tablo 1. VAR Sonuçlarının Özeti

Değişken	Katsayısı	Standart Sapma	t - Değeri
PARİTE(-1)	18.48873	0.09829	2.10697
PARİTE(-2)	-15.74192	14.1701	-1.11092
PARİTE(-3)	-3.725977	14.0330	-0.26438
PARİTE(-4)	-12.28664	13.7552	-0.89324
PARİTE(-5)	7.117179	13.7564	0.51737
PARİTE(-6)	26.50325	13.6681	1.93906
PARİTE(-7)	-13.03981	8.90775	-1.46387

Şokun parite üzerindeki detaylı etkilerini görmek için, etki tepki (impulse response) fonksiyonu Grafik 2'de verilmiştir.

Grafik 2. REER'in PARİTE'ye tepkisi

Grafik 2'den görüleceği üzere, PARİTE'ye bir standart sapmalı şoku verildiğinde, REER derhal tepki vermemekte, ancak gecikme 1'den gecikme 10'a kadar REER olumlu tepki vermektedir. Gecikme 6'da verilen tepki az olmasına rağmen, 7'den sonra tekrar artmaya devam etmiştir. Ulaşılan sonuca göre

paritenin artması, reel efektif döviz kurunun yükselmesine yol açarken ve bu da diğer para birimleri cinsinden Türk Lirası'nın değerinin artması anlamına gelmektedir. Bunun anlamı, ihracatın pahalı olması ve dolayısıyla Türk ihracatının rekabet gücünü azaltması gibi olumsuz sonuçlara yol açmasıdır.

SONUÇ

Esnek döviz kuru rejim altında kur savaşlarının Türk Ekonomisine etkileri bu çalışmada araştırılmıştır. Türkiye, açık ekonomiye sahip gelişmekte olan bir ülke olduğundan, bu kategoride yer alan ülkelerin temsilcisi olarak ele alınmıştır. Dolar ve euro, Türkiye’de ve dünyanın geri kalanında en çok kullanılan ve güçlü para birimleri olduğu için, dolar-euro paritesi, kur savaşlarının temsilci para birimleri olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, dolar-euro paritesinin Türkiye’deki reel efektif döviz kuru üzerindeki etkisi ölçülmüştür. Finansal kriz sırasında kabul edilen esnek döviz kuru rejiminin etkisini görmek için, veri seti sadece 2009-2018 verilerini içermektedir.

VAR modelleri kullanılarak dolar-euro paritesinin Türkiye ekonomisini dolaylı olarak reel efektif döviz kuru üzerinden

etkilediği görülmüştür. Çalışma yalnızca, finansal kriz sonrası düzeltmelerin diğer döviz kuru rejimlerinden daha hızlı olduğu, esnek kur rejimini ele almıştır. Dolayısıyla, makroekonomik politikalar üretirken dolar-euro paritesi gibi dış etkenlerin etkileri göz önüne alınarak döviz kuru politikaları uygulanmalıdır. Çalışmadan, bir bütün olarak, kur savaşlarının Türkiye'nin ekonomisini büyük olasılıkla olumsuz etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın sonuçları, esnek döviz kuru rejimini benimseyen Türkiye gibi, gelişmekte olan diğer ülkeler için de geçerli olabilir. Kur savaşının kesin etkilerini bulmak için, gelecekte yapılacak çalışmaların birden fazla parite içermesi ve doğrudan veya dolaylı olarak dövizle ilişkili olan sektörlerin ayrı ayrı analiz edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Berument, H. & Dinçer, N. (2005). Denomination Composition of Trade and Trade Balance: Evidence from Turkey. *Applied Economics*, 37 (10), 1177-1191.

Berument, H. & Yücel, M. (2008). Effects of USD-Euro Parity on A Small Open Economy: Evidence From Turkey. *Applied Economics*, 40(16), 2165-2174.

Bordo, M., Jonug, L. (2001). A return to the convertibility principle? Monetary and fiscal regimes in historical perspective. The internal evidence. *European Economy- Economic Papers 2008- 2015*, No. 159, Directorate General Economic and Financial Affairs (DG ECFIN), European Commission, Retrieved December 21, 2017, from [https://EconPapers.repec.org/RePEc:euf:ecopap:0159].

Clarida, R. (1999). G3 Exchange Rate Relationships: A Recap of the Record and a Review of Proposals for Change, Group of Thirty Occasional Papers, No. 59.

Esquivel, G. & Larraín, F. (2002). The Impact Of G-3 Exchange Rate Volatility On Developing Countries, G-24 Discussion Papers, No. 16, United Nations Conference on Trade and Development, United Nations Publications.

Hamilton, J. D. (1994). *Time Series Analysis*. Princeton: Princeton University Press.

MacDonald, R. (2007). *Exchange Rate Economics Theories and Evidence*. New York: Routledge.

Reinhart C. & Reinhart V. (2001). What Hurts Most? G-3 Exchange Rate or Interest Rate Volatility, *National Bureau of Economic Research*, 8535.

Rickards, J. (2013). *Currency Wars: The Making of the Next Global Crisis*, (Çev: N. Domaniç ve N. Avhan). İstanbul: Sacala Yarıncılık (Özgün Çalışma 2011).

Saatcioğlu, C. & Karaca, O. (2010). Dolar/ Euro Paritesinin Türkiye İhracatına Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 3 (2), 106-118.

Sims, C. A. (1980). *Macroeconomics and Reality*, *Econometrica*, 48(1), 1-48.

Spatafora, N. (2003). How concerned should developing countries be about G-3 exchange rate volatility, *World Economic Outlook, USA: International Monetary Fund*, 92–111.

Kocakale, Y. & Toprak, H. (2015). Türkiye'nin Reel Efektif Döviz Kuru Endekslerinin Güncellenmesi (No. 1506), *Research and Monetary Policy Department*, Central Bank of the Republic of Turkey.

Yücel, M. (2005). *3+1 Essays on the Turkish Economy*. Unpublished Ph.D. Dissertation, Bilkent University, Ankara.

1975-2016 DÖNEMİ İÇİN TÜRKİYE'DEKİ ELEKTRİK TÜKETİMİ ve EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ*

ECONOMETRIC ANALYSIS OF RELATIONSHIP AMONGST ELECTRICITY CONSUMPTION and ECONOMIC GROWTH IN TURKEY FOR 1975-2016 PERIOD

Özet

Türkiye'deki elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme değişkenlerinin analiz edildiği çalışmada 1975-2016 dönemi incelenmiştir. Bu amaçla değişkenlere Augmented Dickey Fuller(ADF) ve Phillips-Perron(PP) birimkök testleri uygulanmıştır. Daha sonra değişkenlerin birbirlerini etkileme gücünü ortaya koymak amacıyla Granger ve Toda-Yamamoto nedensellik analizleri yapılmıştır. Son olarak ilgili değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerini belirleyebilmek için değişkenlere ARDL sınır testi uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elektrik tüketimi,
Ekonomik büyüme, Nedensellik,
Eşbütünleşme

Abstract

In this study, 1975-2016 period were analyzed for electricity consumption and economic growth in Turkey. Augmented Dickey Fuller(ADF) and Phillips-Perron(PP) unit root tests were applied to variables for this purpose. Then, Granger and Toda-Yamamoto causality tests were applied to variables to show the influence power amongst variables. Lastly, ARDL Bound Test was used to determine if variables affect each other in the long run.

Key Words: Electricity consumption,
Economic growth, Causality, Cointegration

GİRİŞ

Enerji tüketimi, hayatın her yönünde önemini hissettiren önemli bir faktördür. Özellikle sanayileşmenin artmasıyla, enerji ihtiyacı da artış göstermiş ve nihayetinde ekonomik kalkınmanın en önemli göstergelerinden biri haline gelmiştir. Enerji kaynakları geçmişten günümüze, farklılıklar göstermekle beraber, elektrik enerjisinin tüm ülkeler için farklı bir yeri olduğu söylenebilir. Diğer enerji kaynaklarından farklı olarak elektrik, mevcut enerji kaynaklarının farklı yöntemler kullanılmasıyla elde edilmektedir (Kar ve Kınık, 2008:335). Kullanımının kolay oluşunun yanı sıra, çevreyi kirlilememesi ve birçok farklı kullanım alanına sahip olması nedeniyle elektrik enerjisi, en çok kullanılan enerji kaynaklarından birisidir. Ayrıca; özellikle sanayi sektörü başta olmak üzere birçok alanda kullanımıyla, ülkelerin ekonomik gelişmesinde önemli rol oynadığı söylenebilir. Bu yönüyle elektrik tüketiminin ekonomik büyümeyle ilişkisinin tespiti gerek iktisat bilimiyle uğraşanlar, gerekse yönetici ve politikacılar açısından dikkat çekici bir nitelik taşımaktadır (Mezghani ve Haddad, 2016:1).

Türkiye’de enerji ihtiyacı özellikle sanayileşmeyle beraber artış göstermiştir. Sanayileşmenin yanı sıra, nüfus artışı, altyapı yatırımların artışı, kentleşme ve ekonomik büyüme gibi nedenler enerji ihtiyacını belirgin kılan diğer etkenler olmuştur. Türkiye yeterli enerji kaynaklarına sahip olmakla beraber; söz konusu kaynakların teknolojik yetersizlikler, bilgi eksikliği gibi nedenlerle etkin şekilde kullanıldığını söylemek zordur. Ekonomik büyümenin en önemli belirleyicilerinden biri olan enerji ihtiyacının ülke ekonomisi açısından çok önemli rol oynadığı gerçeğinden hareketle, alternatiflerine göre daha az maliyetli ve kullanışlı olan elektrik enerjisinin ülke ekonomisi açısından önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Günümüzde enerji tüketiminin büyümenin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynadığı ve kalkınmışlık göstergelerinden biri haline geldiği düşünüldüğünde; Türkiye’de elektrik tüketimi ile büyüme arasındaki ilişkinin ortaya konulması oldukça önemli bir konu haline gelmektedir. Literatürde, elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin deneysel olarak ortaya koyulmasına yönelik çalışmaların son yıllarda önemli bir pay edinmesi de söz konusu önemi gösterir niteliktedir.

Türkiye’de elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ekonometrik çerçevede incelemeyi amaçlayan bu çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, ekonomik büyüme ve elektrik tüketimine ilişkin teorik çerçeve ve bu yönde yapılan çalışmaları içeren literatür özeti sunulacaktır. İkinci bölümde, çalışmanın sahip olduğu amaç, yöntem ve kapsam hakkında bilgiler verilmektedir. Son bölümde ise analizde kullanılan veriler ve ekonometrik yöntem ile analiz sonucunda ulaşılan çıktılar değerlendirilecektir. Çalışma ulaşılabilen en güncel verileri kullandığı için, son dönemlerde ve günümüzde Türkiye’de elektrik tüketiminin ekonomik büyümeyi ne şekilde etkilediğini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

Enerji tüketimi modern yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Hayatlarımızda her geçen gün daha fazla yer edinen enerji, aynı zamanda tüm ekonomik sektörleri etkileyen bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik büyümenin tek belirleyicisi olmamakla beraber, enerjinin ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Öyle ki, günümüzde enerji tüketimi ekonomik kalkınmanın önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Ağır ve Kar, 2010:151). Dolayısıyla, ekonomik sektörlerin tamamıyla etkileşim halinde olan enerji sektöründe sağlanacak verimlilik artışı, diğer ekonomik sektörleri de olumlu etkileyerek ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacaktır.

Enerji kaynakları elde edilmişlerine göre ikiye ayrılmaktadır. Birincil enerji kaynaklarını hayvan ve bitki kaynaklı fosil enerjiler oluştururken, ikincil enerji kaynaklarını ise elektrik, güneş, jeotermal, rüzgar, deniz-dalga ve biyomas enerjiler oluşturmaktadır (Aydın, 2010:319). Elektrik enerjisinin diğer enerji kaynakları içinde; iletiminin kolay olması, çevre kirliliği yaratmaması, kullanım kolaylığı ve diğer sektörler için girdi işlevi taşıması gibi gerekçelerle özel bir yeri bulunmaktadır. Elektrik tüketiminin özellikle sanayi üretimde zaruri bir unsur olması, sanayileşme sürecinde elektrik enerjisine ülkeler açısından önemli bir rol kazandırmaktadır (İsmiç, 2015:260). Nüfus artışı, teknolojik gelişme, kullanım avantajı ve gelir seviyesinde yaşanan artış gibi nedenlerle elektrik, kullanımı ve dolayısıyla da önemi giderek artan bir enerji türüdür.

Sanayi sektörü başta olmak üzere tüm sektörler açısından girdi niteliği taşıyan elektrik enerjisi ile ülkelerin ekonomik gelişmeleri arasında yakından ilişki olduğu açıktır. Dolayısıyla elektrik enerjisi temininde yaşanabilecek bir daralma veya talepte gerçekleşebilecek bir azalma, diğer ekonomik sektörler aracılığıyla ekonomiyi olumsuz etkileyecektir (Uzun vd., 2013:329). Örneğin, 1970 yılında yaşanan enerji krizlerine paralel olarak petrol gibi ürünlerde yaşanan fiyat artışı, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesini olumsuz etkilemiştir. Diğer taraftan, ekonomik gelişmişlik düzeyinde yaşanan artış, ekonomik sektörlerde enerji kullanımını arttırdığı açıktır. Enerji kaynaklarına yeteri kadar sahip olamayan az gelişmiş ülkeler, sınırlı döviz stoklarını enerji ithalatında kullanmakta ve bu ise dış ticaret açıklarını beraberinde getirebilmektedir (İsmiç, 2015:263). Bu bağlamda; elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması özellikle enerji politikalarının hazırlanması noktasında önemlilik arz etmektedir.

Detaylı bir literatür taraması yapıldığında elektrik tüketimi ve büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışmanın bulunduğu görülmektedir. Önemli miktardaki çalışma Granger nedensellik testiyle ortaya koyulmuştur. Ancak bu iki değişken arasındaki ilişkinin yönü ile ilgili tartışmaların sürdüğü söylenebilir. Bir takım çalışmalar elektrik tüketiminden büyümeye doğru veya ekonomik büyümeden elektrik tüketimine doğru tek yönlü nedensellik bulgusuna rastlarken, iki yönlü ilişkinin veya herhangi bir ilişkinin olmadığını saptayan çalışmalar da mevcuttur. Eğer elektrik tüketiminden ekonomik büyümeye tek yönlü bir nedensellik varsa; temel sonuç elektrik

enerjisinden yaşanabilecek bir darboğaz veya sınırlandırmanın ekonomik büyümeyi engelleyeceği yönündedir. Diğer taraftan; ekonomik büyümeden elektrik tüketimine tek yönlü bir nedenselliğin tespit edilmesi ise; elektrik tüketimi konusunda uygulanabilecek koruyucu tedbirlerin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki taşımayacağı anlamı taşımaktadır. İki yönlü nedensellik ise; elektrik tüketimi ile ekonomik büyümenin birbirini etkilediği ve birbirinin belirleyicisi konumunda olduğunu ifade etmektedir. Son durum ise; elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin saptanmadığı durumdur. Söz konusu durumda; ekonomik büyüme elektrik tüketimi üzerinde etki göstermeyeceği gibi elektrik tüketiminde yaşanan bir artış veya azalışın da ekonomik büyümeyi etkilemeyeceği düşünülmektedir (Aydın, 2010:320).

Tablo 1’de; elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalara yer verilmiştir. Söz konusu tablo incelendiğinde; araştırma bulgularının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bu durumun temelinde; ekonometrik yöntemlerin, çalışmadöneminin farklılığı ve incelenen ülkenin veya ülke grubunun sahip olduğu karakteristik özellikler etkilidir. Literatürdeki tartışmalı durumun Türkiye ekseninde de geçerli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ekonomik büyümenin elektrik tüketimini arttırıp arttırmayacağı ya da elektrik tüketiminin ekonomik büyümenin öncüsü olup olmadığı konusunda bir uzlaşma bulunmamaktadır. Türkiye’ye yönelik, güncel gelişmeleri kapsayan yeni analizlerin yapılması literatürdeki uzlaşma boşluğunun aşılmasına yararlı olabilir. Çalışmanın bu bağlamda, literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tablo 1. Elektrik Tüketimi ve Büyüme İlişkisi Hakkında Literatür İncelemesi

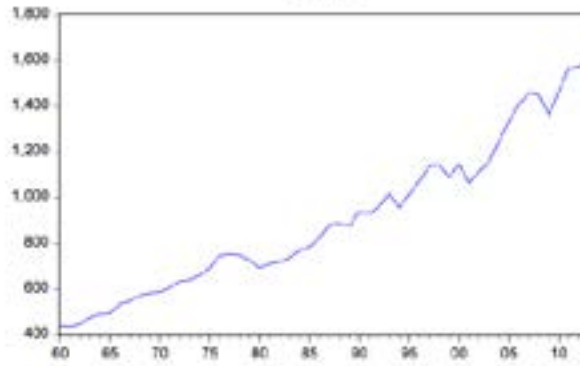
<i>Yazar(lar)</i>	<i>Çalışma Kapsadığı Ülkeler</i>	<i>Çalışma Dönemi</i>	<i>Metodoloji</i>	<i>Sonuç ve Açıklamalar</i>
Terzi (1998)	Türkiye	1950-1991	Engle-Granger Nedensellik	ET ↔ EB Yazara göre; elektrik üreten sektörler ile diğer sektörler arasında önemli yapısal ilişkiler bulunmaktadır.
Ghosh (2002)	Hindistan	1950-1997	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	Kısa dönemde; ET ↔ EB, Uzun dönemde, ET ≠ EB
Karagöl vd. (2007)	Türkiye	1974-2004	Sınır Testi Yaklaşımı	ET ↔ EB
Belloumi (2009)	Tunus	1971-2004	Nedensellik ve Johansen Eşbütünleşme	Kısa dönemde; ET → EB Uzun dönemde ise; ET ↔ EB
Yoo ve Kwak (2010)	7 Güney Amerika Ülkeleri	1975-2006	Granger Nedensellik	Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvator için; ET → EB, Venezuela için; ET ↔ EB, Peru için; ET ≠ EB.
Polat vd. (2011)	Türkiye	1950-2006	ARDL Sınır Yaklaşımı, Granger Nedensellik	Uzun dönemde; istihdam ve elektrik tüketiminden reel GSMH'ye doğru, kısa dönemde ise sadece istihdam düzeyinden elektrik tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır.
Bayraktutan	12	1980-2008	Granger	5 ülkede ET ↔ EB, 3 ülkede ET ↔ EB, 3
<i>Yazar(lar)</i>	<i>Çalışma Kapsadığı Ülkeler</i>	<i>Çalışma Dönemi</i>	<i>Metodoloji</i>	<i>Sonuç ve Açıklamalar</i>
(2012)	Gelişmekte Olan Ülkeler		Nedensellik	ülkede ET → EB, 1 ET ≠ EB. Türkiye çift yönlü ilişkinin olduğu ülkelerden birisidir.
Akbaş ve Şentürk (2013)	9 MENA ülkesi	1978-2009	Birim Kök, Eş Bütünleşme, Panel VECM	Kısa ve uzun dönemde; ET ↔ EB
Altıntaş ve Koçbulut (2014)	Türkiye	1960-2011	ARDL Eş Bütünleşme Granger Nedensellik	ET → EB Ayrıca; ekonomik büyüme, ihracat ve yatırım değişkenleri uzun dönemde elektrik tüketimi üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
Ergün ve Polat (2015)	OECD ülkeleri	1980-2010	Panel Eş Bütünleşme	Kısa dönemde; GSYH ile CO2 emisyonu arasında tek yönlü nedensellik, GSYH ile elektrik tüketimi arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.
Osman vd. (2016)	GCC ülkeleri	1975-2012	Panel Veri Analizi	ET ↔ EB Enerji veya elektrige yönelik bir koruma politikası uygulanması, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecektir.

AMAÇ, KAPSAM ve YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye’deki elektrik tüketiminin ekonomik büyümeyle olan ilişkisi araştırılmak üzere 1975-2016 dönemi için geçerli veriler üzerinden analiz yapılmaktadır. Analizde kullanılan seriler için gerekli veriler World Development Indicators (WDI) üzerinden elde edilmiş olup, Türkiye’nin elektrik santrallerinin toplam kurulu gücü kilowatt (kwh) cinsinden net elektrik tüketiminin değerleri ile kişi başına düşen gayrisafi milli hasıla (Türk Lirası cinsinden) değerleridir. İlgili zaman serileri oransal olarak değil miktar

bakımından analize dahil edilmişlerdir. Eviews programı kullanılarak Türkiye’deki elektrik tüketimi ve kişi başına düşen gayri safi milli hasıla verilerine nedensellik ve eşbütünlük testleri uygulanarak, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını tespit etmek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Analizde ilgili değişkenlere ilk olarak Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birimkök testleri uygulanarak durağanlık tespitinde bulunulmuş ve daha sonra Granger nedensellik ve Toda-Yamamoto nedensellik testleri ile ARDL eş bütünlük testi uygulanmıştır.

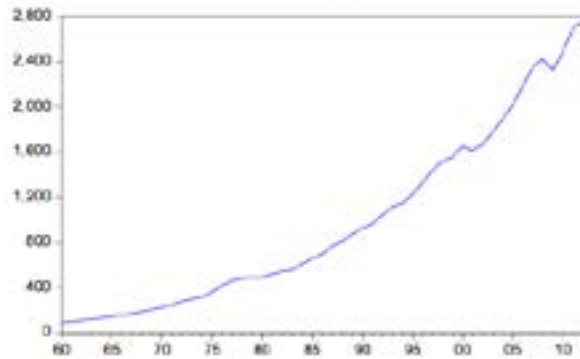
Grafik 1: Ekonomik Büyüme
Büyüme

Yukarıdaki grafikte Türkiye’de kişi başına düşen gayri safi milli hasıla verilerinin 1975-2016 dönemi için izlediği seyir verilmiştir. Grafikten de anlaşılacağı üzere ilgili dönem için Türkiye’deki kişi başına düşen gayri safi milli hasıla değerlerinin artan bir seyir

izlediği dolayısıyla trendin artan yönde olduğu söylenebilir. 1990-2000 yılları arasında inişli çıkışlı bir döneme sahip olan kişi başına düşen gayri safi milli hasıla izleyen dönemlerde nispeten daha tutarlı bir şekilde artışını sürdürmüştür.

Grafik 2: Elektrik Tüketimi
ELEKTRİK

Yukarıdaki grafikte Türkiye’de kilowatt(kwh) cinsinden elektrik tüketimi verilerinin 1975-2016 dönemi için izlediği seyir verilmiştir. Grafikten de anlaşılacağı üzere ilgili dönem için Türkiye’deki kilowatt (kwh) cinsinden elektrik tüketimi değerlerinin artan bir seyir izlediği dolayısıyla trendin artan yönde olduğu söylenebilir. Özellikle 1985 yılından sonra grafik eğiminin oldukça dikleştiği, dolayısıyla kilowatt (kwh) cinsinden elektrik tüketiminin ciddi bir artış gösterdiği görülmektedir. Ayrıca, 2001 ve 2008-2009 kriz dönemlerinde Türkiye’de kilowatt (kwh) cinsinden elektrik tüketiminin az da olsa bir azalma gösterdiği ancak kalan dönemler için istikrarlı bir şekilde artış gösterdiği söylenilebilir.

EKONOMETRİK YÖNTEM

Birim Kök Testleri

Türkiye’de 1975-2016 dönem için elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığının değerlendirilmesi için öncelikle ilgili serilerin durağan olup olmadıkları sınanması gerekmektedir. Zaman serilerinin durağanlığını tespit etmek amacıyla birim kök testi yapılabilmektedir. Nedenellik ve eşbütünleşme testlerine geçmeden önce serilerin durağanlığını tespit etmek yapılacak analizlerin güvenilirliğini arttırmaktadır. Bu amaçla ilk olarak elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme zaman serilerine Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri uygulanarak durağanlıkları sınanacaktır.

Analizde kullanılan serilerin hata terimlerinin otokorelasyon içermesi durumunda Dickey Fuller testinin kullanılması yanlış sonuçlar verecektir. Bu sorunu giderebilmek amacıyla serilerin gecikmeli değerleri alınarak analize dahil edilmesi gerekmektedir. Augmented Dickey Fuller (ADF) testinde ise bağımlı değişkenin sahip olduğu gecikmeli değerler, bağımsız değişken olarak modele katılarak durağanlık analizi yapılabilmektedir (Uysal vd., 2009:166).

$$\Delta y_t = \alpha + \beta T + \phi y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta y_t = \alpha + \phi y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (2)$$

Yukarıda belirtilen denklemlerin tahmin edilmesiyle y_t değişkeninin birim kökünün varlığı test edilmesi amaçlanmaktadır. Birinci denklemde yer alan T deterministik trendi sembolize etmektedir. Ayrıca gecikmeli fark terimleri, hata terimlerinin otokorelasyonsuz olmasını sağlamak amacıyla model içerisine yerleştirilmiştir. Birinci denklemdeki y_t değişkeninin durağan olduğu alternatifine karşı birim kökün olduğu temel hipotez test edilmektedir. İkinci denklemde ise y_t değişkeninin ortalama etrafında durağan olduğunu gösteren alternatifine karşı birim kökün olduğu temel hipotez edilmekte olup bu bağlamda:

$$H_0 : \phi = 0 \quad H_1 : \phi < 0$$

ϕ tahmini sıfırdan farklı olmaması durumunda birim kökün temel hipotezi reddedemeyeceği söylenmektedir. Eğer $\phi < 0$ ise y_t değişkeninin trend durağan ya da ortalama durağan alternatif hipotezleri kabul görecektir (Yavuz, 2006:164).

ADF testine benzer şekilde yapılan ve yorumlanan Phillips-Perron (PP) birim kök testinde ise otokorelasyonun bilinmeyen şekillerinin varlığı ve hata terimlerindeki şartlı heteroskedastisidi dikkate alınarak serisel ilişki içerisinde parametrik özellik göstermeyen bir düzeltme kullanılır. ADF ve PP testlerinde t istatistik değerinin kritik değerden büyük olması durumunda H_0 yani boş hipotezin reddi söz konusu olmaktadır (Mucuk ve Alptekin, 2008:164).

Tablo 2: Birim Kök Testi Sonuçları

Augmented Dickey Fuller(ADF) Test Sonuçları					
Sabitli ve Trendli Model					
Değişkenler	t-İstatistiği	%1 Seviyesi Kritik Değeri	Maksimum Gecikme Uzunluğu	Bilgi Kriteri	Olasılık Değeri
Ekonomik Büyüme (düzey)	-4.210502	-4.273277	9	t-statistic	0.0116*
Elektrik Tüketimi (düzey)	1.717303	-4.273277	9	t-statistic	1.0000
Elektrik Tüketimi (birinci fark)	-4.270835	-4.273277	9	t-statistic	0.0101*
Phillips-Perron(PP) Test Sonuçları					
Sabitli ve Trendli Model					
Değişkenler	t-İstatistiği	%10 Seviyesi Kritik Değeri	Tahmin Metodu	Bant Genişliği	Olasılık Değeri
Ekonomik Büyüme (düzey)	3.995529	-3.192902	Barlett Kernel	Newey-West	1.0000
Ekonomik Büyüme (birinci fark)	-3.233057	-3.194611	Barlett Kernel	Newey-West	0.0926*
Elektrik Tüketimi (düzey)	1.057247	-3.192902	Barlett Kernel	Newey-West	0.9999
Elektrik Tüketimi (birinci fark)	-10.70953	-3.194611	Barlett Kernel	Newey-West	0.0000*

Serilerin analizlerinde logaritmik değerler kullanmadan da durağanlık saptanabildiği için doğal değerler kullanılmıştır. Tablo 1’de yer alan sonuçlardan da görüldüğü üzere Augmented Dickey Fuller (ADF) testi sonuçlarına göre ekonomik büyüme serisi düzeyde 0.0116 olasılık değerinde durağan olup Ho hipotezi reddedilmektedir. Elektrik tüketimi serisinin ADF sonuçlarına göre ise düzeyde durağan olmadığını ve birim kök içerdiğini ileri süren Ho hipotezi reddedilemediği için serinin farkı alınmıştır. Elektrik tüketimi serisinin birinci farkı alındığında elde edilen sonuçlara göre seri 0.0101 olasılık değerine sahip olarak durağanlaştığı gözlenmiştir. Phillips-Perron birim kök test sonuçlarına göre ise ekonomik büyüme ve elektrik tüketimi serilerinin düzeyde durağan olmadıkları dolayısıyla birim kök içerdikleri; birinci farkları alındığında ise durağanlaşma olduğu sonucuna varılmıştır.

Nedensellik Testleri

Granger nedensellik testinin analizi yapılırken X ve Y değişkenlerinin olduğu bir analizi varsayarsak burda hem X hem de Y’deki bilgi veri iken eğer Y değişkeni sadece X’e ait geçmiş değerlerin kullanımı sonucunda tahmin ediliyorsa Granger anlamında nedenidir şeklinde ifade edilmektedir (Takım, 2010:12).

Granger tarafından 1969 yılında geliştirilmiş olan nedensellik testinin amacı değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisini istatistiksel olarak tespit edebilmektir. Granger nedensellik analizinin yapılabilmesi için aşağıda belirtilen regresyonların tahmin edilmesi gerekmektedir (Kutlu ve Yurttagüler, 2016:240).

$$X_t = \sum_{j=1}^k \alpha_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^k \beta_j X_{t-j} + u_{1t} \quad (1)$$

$$Y_t = \sum_{j=1}^k \lambda_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^k \delta_j X_{t-j} + u_{2t} \quad (2)$$

Granger nedensellik analizini uygulamak için öncelikle serilerin durağanlaştırılması gerekli iken; Toda-Yamamoto nedensellik analizi için böyle bir ön şart gerekli değildir. Granger nedensellik analizinin yapılabilmesi için aşağıda belirtilen regresyonların tahmin edilmesi gerekmektedir (Kutlu ve Yurttagüler, 2016:240).

$$X_t = \sum_{j=1}^k \alpha_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^k \beta_j X_{t-j} + u_{1t} \quad (1)$$

$$Y_t = \sum_{j=1}^k \lambda_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^k \delta_j X_{t-j} + u_{2t} \quad (2)$$

Toda ve Yamamoto 1995 yılında yaptıkları çalışmayla değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin durağanlık ve eş bütünleşme gibi bilgilere ihtiyaç kalmaksızın gözlemlenebileceği bir test ortaya koymuşlardır (Yardımcıoğlu ve Beşel, 2013:2205). Bu model aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır.

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p+d} \alpha_{1(i+d)} Y_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{p+d} \alpha_{2(i+d)} X_{t-(i+d)} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p+d} \beta_{1(i+d)} Y_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{p+d} \beta_{2(i+d)} X_{t-(i+d)} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

Tablo 3: Nedensellik Testi Sonuçları

Granger Nedensellik	Ki-Kare Değeri	Olasılık
Elektrik Tüketimi ↔ Ekonomik Büyüme	0.458107	0.4985
Ekonomik Büyüme → Elektrik Tüketimi	9.557968	0.0020*
Toda-Yamamoto Nedensellik	Ki-Kare Değeri	Olasılık
Elektrik Tüketimi ↔ Ekonomik Büyüme	20.39762	0.0001*
Ekonomik Büyüme ↔ Elektrik Tüketimi	6.973764	0.0727*

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre tek yönlü bir nedensellik olup, nedenselliğin yönü ekonomik büyümeden elektrik tüketimine doğrudur. Buradan hareketle ekonomik büyümedeki değişmelerin elektrik tüketimini etkileyeceği öngörülebilir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre ise hem elektrik tüketimi, ekonomik büyümenin; hem de ekonomik büyüme, elektrik tüketiminin Granger nedenidir. Dolayısıyla nedensellik olmadığını savunun hipotez %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir ve her iki değişken arasında çift yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eşbütünleşme Testi

ARDL Sınır Testine göre, bağımlı ve bağımsız değişkenlerden oluşan zaman serilerinin birinci dönem gecikmelerine yapılan F testi değerlendirmesiyle değişkenler arası eşbütünleşme ilişkisinin

tespiti gerçekleştirilmektedir. Bu testi gerçekleştirilmesi için kurulan $H_0: \alpha_4 = \alpha_5 = 0$ hipotezine göre Pesaran, Shin ve Smith'in 2001 yılındaki makalelerinde geçen tablodaki verilerdeki alt ve üst sınırlar ile F testi sonucu karşılaştırılır. Hesaplanan F istatistiği Pesaran'ın tablosundaki kritik değerlerden daha düşük bir değere sahip ise bu durumda analize tabi tutulan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı sonucuna varılır. Eğer karşılaştırma sonucunda F istatistik değeri Pesaran tablosundaki alt ve üst sınırlar arasında bir değer almışsa bu durumda kesin bir yorum yapılamamakla birlikte diğer eşbütünleşme testlerine başvurulması anlamlı olacaktır. Son olarak F istatistik değerinin Pesaran tablosundaki kritik değerlerden yüksek olması durumunda serilerin eşbütünleşik olduğu kabul edilmektedir (Karagöl vd., 2007:76).

Tablo 4: ARDL Sınır Testi Sonuçları

F-İstatistiği: 7.198096		
Anlam Düzeyi	I0 Sınırı	I1 Sınırı
%10	3.02	3.51
%5	3.62	4.16
%2,5	4.18	4.79
%1	4.94	5.58

Türkiye’de 1975-2016 dönemi için elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme oranlarının eşbütünlük olup olmadığının test edildiği ARDL sınır testine göre, bu iki değişken %1, %2.5, %5, ve %10 anlamlılık düzeylerinde

birlikte hareket etmektedirler. Dolayısıyla elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme verilerinin eşbütünlük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Enerji kaynakları geçmişten günümüze, farklılıklar göstermekle beraber, elektrik enerjisinin tüm ülkeler için farklı bir yeri olduğu söylenebilir. Günlük hayatın yanı sıra, özellikle sanayi sektörü başta olmak üzere birçok alanda kullanımıyla elektrik enerjisi, ülkelerin ekonomik gelişmesinde önemli rol oynayarak, kalkınmanın önemli göstergelerinden biri haline gelmiştir. Ülkelerin elektrik tüketimi; nüfus, teknoloji seviyesi, sanayileşme ve kentleşme düzeyi gibi birçok farklı sosyo-ekonomik özelliklere bağlıdır. Bu noktadan hareketle; elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespiti geniş çevrelerce ilgi uyandıran bir çalışma alanı niteliği taşımaktadır. Türkiye’nin de gelişmekte olan bir ülke olduğu düşünüldüğünde; sanayileşme ve altyapı yatırımlarının artmasına bağlı olarak geçmişten günümüze elektrik ihtiyacının arttığı ve bundan sonra da artmaya devam edeceği söylenebilir.

Elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışmaya rastlamakla birlikte; literatür genel olarak incelendiğinde bu iki değişkenin ilişkisine dair üzerinde uzlaşılmış bir sonuç olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla; ekonomik büyümenin daha fazla elektrik tüketimi doğurup doğurmayacağı ya da elektrik tüketiminin büyümenin bir öncüsü olup olmadığına dair bir uzlaşma yoktur. Literatürde karşılaşılan farklı

bulgular; esas itibarıyla ülkelerin sahip olduğu kendine özgü şartlar ve yapısal özellikleriyle açıklanabilir.

Çalışmada uygulanan analiz sonuçları değerlendirildiğinde; Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre elektrik tüketimi ve ekonomik büyümenin zaman serilerinin 1975-2016 yılları arasında çift taraflı olarak birbirlerinin nedenleri olduğu sonucuna ulaşıırken; Granger nedensellik testi sonucuna göre ise sadece ekonomik büyümeden elektrik tüketimine doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ilgili yıllar için yapılan ARDL sınır testi eşbütünlük analize göre elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme değişkenlerinin eşbütünlük olduğu, dolayısıyla uzun dönemde birlikte hareket ettiği gözlemlenmiştir.

Tüm bu bilgilerden hareketle; Türkiye’de, elektrik enerjisinin ekonomik büyümenin sağlanmasında çok önemli bir rolü olduğunu vurgulamak yerinde olacaktır. Sürdürülebilir ve istikrarlı kalkınmanın sağlanmasında Türkiye’nin enerji bağımlılığını azaltacak politikaların uygulanması zaruridir. Bu noktada; elektrik enerjisinde alternatif kaynak ve teknolojilerin geliştirilmesinin yanı sıra, az maliyetli elektrik enerjisinin sağlanmasına yönelik politikaların vakit kaybetmeden hayata geçirilmesi gereği, çalışmanın temel önerisini oluşturmaktadır.

SON NOTLAR

* Bu çalışma; II. Uluslararası Ekonomi, Finans ve Ekonometri Öğrenci Sempozyumu (3 – 4 Mayıs 2018, İstanbul) sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

KAYNAKÇA

Ağır, H. ve Kar, M. (2010), "Türkiye'de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi İlişkisi: Yatay Kesit Analizi", Hacettepe Üniversitesi Sosyoekonomi Dergisi, 6(12), ss. 149-177.

Akbaş, Y. E. ve Şentürk, M. (2013), "MENA Ülkelerinde Elektrik Tüketimi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Karşılıklı İlişkinin Analizi", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 41, Ocak-Haziran 2013 ss. 45-67.

Altıntaş, H. ve Koçbulut, Ö. (2014), "Türkiye'de Elektrik Tüketiminin Dinamikleri ve Ekonomik Büyüme: Sınır Testi ve Nedensellik Analizi", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 43, Ocak-Haziran 2014 ss. 37-65.

Aydın, F. F. (2010), "Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 35, Ocak-Temmuz 2010 ss.317-340.

Bayraktutan Y., Uçak S. ve Bicil M. (2012), Yükselen Piyasalarda Elektrik Tüketimi- Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi", Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21, Sayı 1, 2012, Sayfa 241-254.

Belloumi, M. (2009), "Energy consumption and GDP in Tunisia: Cointegration and causality analysis", Energy Policy, 37(7), 2745-2753.

Ergün, S. ve Polat, M. A. (2015), "OECD Ülkelerinde CO2 Emisyonu, Elektrik Tüketimi ve Büyüme İlişkisi", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 45, Ocak-Haziran 2015 ss. 115-141.

Ghosh, S. (2002). Electricity Consumption and Economic growth in India. Energy Policy, 30(2), 125-129.

Kar, M. ve Kınık, E. (2008), "Türkiye'de Elektrik Tüketimi Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Bir Analizi", Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 10(2), ss. 333-353.

Karagöl E., Erbaykal E. ve Ertuğrul H.M. (2007), "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ile Elektrik Tüketimi İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 8(1), ss. 72-80.

Kutlu, S. ve Yurttagüler, İ. M. (2016). "Türkiye'de Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1998-2014 Dönemi İçin Bir Nedensellik Analizi", Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 38(1), 229-248.

İsmiç, B. (2015), "Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Nüfus İlişkisi", Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y.2015, Cilt 5, Sayı

1, ss.259-274.

Mezghani, Imed ve Haddad, Hedi Ben (2016), "Energy consumption and economic growth: An empirical study of the electricity consumption in Saudi Arabia", <http://dx.doi.org/10.1016/j.rser.2016.10.058>, (09.04.18).

Mucuk, M. ve Alptekin, V. (2008). "Türkiye'de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006)", Maliye Dergisi, 155, 159-174.

Osman M., Gachino G. ve Hoque A. (2016), "Electricity consumption and economic growth in the GCC countries: Panel data analysis", <http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2016.07.050>, (12.04.18).

Polat Ö., Uslu E. E. ve San S. (2011), "Türkiye'de Elektrik Tüketimi, İstihdam ve Ekonomik Büyüme İlişkisi" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y.2011, C.16, S.1 s.349-362.

Takım, A. (2010). "Türkiye'de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (2), 1-16.

Terzi, H. (1998), "Türkiye'de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektörel Bir Karşılaştırma", İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 13(144), İstanbul, 62-71.

Tutuş, A. (2006), Türkiye'de Elektrik Enerjisinin Tarihsel Gelişimi ve Yeni Piyasa Düzeni İçerisinde Hidroelektrik Enerjinin Yeri, TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı, 1.Cilt, 21-23 Mar 2006, Ankara.

Uysal, D., Özer, H., & Mucuk, M. (2009). "Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1965-2007)", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(4), 161-178.

Uzun, A., Emsen Ö.S., Yalçıkaya, Ö. ve Hüseyini, İ. (2013), "Toplam Elektrik Üretimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2010)", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013 17 (3): 327-344.

Yardımcıoğlu, F. ve Beşel, F. (2013). "İşsizlik-Petrol Fiyatları İlişkisi: Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye Örneği (1980-2012)", Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8(8), 2197-2211.

Yavuz, N. Ç. (2006). "Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 7(2), 162-171.

Yoo, Seung-Hoon ve So-Yoon K. (2010), "Electricity Consumption and Economic Growth in Seven South American Countries", Energy Policy, 38, pp. 181-188.

